

RİZE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ PROGRAMI

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN DİN EĞİTİMİNDE ANNENİN
ROLÜ VE KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER

Ayşe KOYUNCU

EKİM 2008

RİZE

**RİZE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ PROGRAMI**

**OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN DİN EĞİTİMİNDE ANNENİN ROLÜ VE
KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER**

Ayşe KOYUNCU

**Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce Bilim Uzmanı (Din Eğitimi)
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.**

Tezin Enstitüye verildiği tarih : 25.09.2008

Tezin sözlü savunma tarihi : 06.10. 2008

Tezin Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet KOÇ

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. Kemal YILDIZ

Ekim- 2008

RİZE

00. SUNUŞ

01. Önsöz

Ailenin var olma sebeplerinden birisi neslin devamıdır. Neslin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi çocuklar sayesinde gerçekleşmektedir. Çocuklar Allah'ın farklı yeteneklerle donatıp anne babalara emanet ettiği çok değerli varlıklardır. Bu yeteneklerin her birinin işlenip mükemmel hale gelmesi eğitim sayesinde gerçekleşebilmektedir.

Okul öncesi dönemde iyi bir din eğitimi alabilmek ileride sağlam bir dini anlayış ve yaşayışın oluşması için son derece önemlidir. Hayatın bu döneminde anne babanın etkisi çok fazladır. Çocuk için her türlü bilginin kaynağı onlardır. Hayata dair her şey onlardan öğrenilir. Çocukların örnek alacağı en etkili kişiler onlardır. İyi bir dini anlayışın oluşması anne babanın görevini iyi yapması ile doğru orantılıdır.

İlk altı yılda çocuğun ilk öğretmeni ve dinin ilk öğreticisi özellikle annedir. Bu dönemde ailelere özellikle de annelere çok fazla sorumluluk düşmektedir. Anneler bu konuda ne kadar bilinçli ve donanımlı olursa çocuklarına o derece faydalı olurlar. İşte bu çalışmamızda annelerin bu konudaki potansiyellerinin tespiti ile okul öncesi çocukların din eğitiminde annenin rolü ve karşılaştığı güçlükler araştırılmıştır.

Araştırma, Giriş'ten başka iki ana bölüm bir de Sonuç ve Öneriler bölümünden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, araştırmanın problemi, amaç ve önemi, yöntemi, evren ve örnekleme, yararlanılan belli başlı kaynaklar ve sınırlılıklar ortaya konulmuştur.

Birinci bölümde, okul öncesi çocuklarının genel gelişim ve dini gelişim özellikleri ile bu dönem çocukların din eğitiminde ailenin, özellikle de annenin önemi ele alınarak araştırma için bir alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, araştırmada elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Sonuç ve Öneriler bölümünde ise araştırmada ulaşılan önemli neticelere vurgu yapıldıktan sonra konuyla ilgili gerek ailelere ve annelere gerekse ilgili kurum ve kuruluşlara rehberlik edecek veya bu konuda katkı sağlayacak önerilere yer verilmiştir.

Böyle bir çalışmanın yürütülmesinde ve ortaya çıkmasında kuşkusuz pek çok kişinin emeği vardır. Öncelikle çalışmanın başından sonuna kadar her aşamasında önemli katkıları olan ve samimi desteğini hep yanımda hissettiğim danışman hocam Doç. Dr. Ahmet KOÇ'a şükranlarımı arz ediyorum.

Keza araştırmanın bilgisayar programı ile teknik alt yapısının hazırlanmasında ciddi yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR'e, yine bazı kaynakların temininde ve müşküllerin çözümünde yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK'a ve burada isimlerini tek tek sayamadığım ancak katkılarını hep minnetle anacağım bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma ve Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi çalışanlarına yürekten teşekkür ediyorum.

Bu arada bilimsel verilere ulaşmamızda birinci derece kaynak görevi yapan, evlerini ve yüreklerini samimiyetle bize açıp sorularımızı içtenlikle cevaplandıran değerli annelerimize bilhassa müteşekkir olduğumu ifade etmeliyim.

Rize, 24 Eylül 2008

Ayşe KOYUNCU

01.İçindekiler

00. SUNUŞ	III
01. Önsöz	III
02. Özet.....	VII
03. Summary	VIII
04. Kısaltmalar Listesi	IX
05. Tablolar Listesi	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1. OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE AİLENİN ÖNEMİ.....	9
10. Okul Öncesi Çocukların Gelişim Özellikleri.....	9
100. Genel Gelişim Özellikleri	9
1000. Bebeklik Dönemi	9
1001. İlk Çocukluk Evresi	13
101. Okul Öncesi Çocukların Dini Gelişim Özellikleri.....	18
1010. Bebeklik Dönemi	18
1011. İlk Çocukluk Dönemi.....	20
11. Okul Öncesi Dönem Din Eğitiminde Ailenin Önemi	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULARIN ANALİZ VE YORUMU	31
20. Ankete Katılan Annelerle İlgili Bilgiler	31
200. Yaş Durumu	31
201. Meslek Durumu	31
202. Öğrenim Durumu	32
203. Ailedeki Çocuk Sayısı.....	33
204. Gelir Düzeyi.....	33
205. Dindarlık Durumu	34
206. Dini Görevleri Yapıp Yapmama Durumu.....	35
207. Din Eğitimi Verme Hususundaki Çabaları	36
208. Çocuğuna Din Eğitimi Verebilmek İçin Annelerin Yaptığı Faaliyetler	38
209. Yeterlilik Durumu	40
2010. Annelerin Aciz Kaldığı Sorular	40
2011. Annelerin Allah'ı Anlatışı	42

2012. Allah'ı Korkutucu, Tehdit Edici Bir Varlık Olarak Kullanma Durumu.....	44
2013. İbadetlere Karşı İlgi Uyandırmak İçin Yapılanlar	46
2014. Peygamberi Tanıtmak İçin Yapılanlar	48
2015. Din Eğitimi Verirken Karşılaşılan Güçlükler	50
2016. Karşılaşılan Sorunlar İçin Yardım Alınan Yerler veya Kişiler.....	51
2017. Sorun, Öneri ve Beklentiler	51
21. Babalarla İlgili Bilgiler	53
210. Meslek Durumu	53
211. Öğrenim Durumu	54
22. Çocuklarla İlgili Bilgiler.....	55
220. Dini Konularla İlgilenme Yaşı.....	55
221. En Çok Merak Ettikleri Dini Konular.....	57
222. Dini Konularla İlgili Soruları.....	58
223. Nereden Geldiklerine Dair Soruları ve Bu Sorulara Verilen Cevaplar.....	62
224. Allah Hakkındaki Soruları ve Verilen Cevaplar.....	65
225. Dua Etme Durumları.....	71
226. Ölümle İlgili Soruları.....	73
227. Çocukların Din Eğitiminde Etkili Olan Kişiler	80
228. Çocukların Dini Duygu ve Düşüncelerine Dair İlginç Söz ve Davranışları..	80
SONUÇ VE ÖNERİLER	85
EKLER:	92
EK 1: ÇAPRAZ TABLOLAR	92
EK 2: ANKET FORMU	99
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	105
ÖZGEÇMİŞ	116

02. Özet

“Okul Öncesi Çocukların Din Eğitiminde Annenin Rolü ve Karşılaştığı Güçlükler” başlığını taşıyan bu çalışma “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri dışında iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, araştırmanın problemi, amaç ve önemi, yöntemi, evren ve örnekleme, yararlanılan belli başlı kaynakları ve sınırlılıkları dile getirilmiştir.

Birinci bölümde, okul öncesi çocukların genel gelişim özellikleri ve dini gelişim özellikleri ile bu dönem çocuklarının din eğitiminde ailenin, özellikle de annenin önemi ele alınmıştır.

İkinci bölümde, araştırmada anneler, babalar ve çocuklarla ilgili elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise araştırma sonucunda elde edilen veriler ve neticeler değerlendirilmiştir.

03. Summary

This study which is titled “ the act and the experience difficulties of mother in religious education on the preschool children”, consist of two main chapters apart from the introction and conclusion chapters.

In the introduction, the problem of the research, aim, importance, method, universe and model, main sources which were used in the study and handicaps were mentioned.

In the first chapter the general development specialities of preschool children, the religious development specialities and the importance of the family, especially the mother, on their religious education were examined.

In the second chapter, the informations about mothers, fathers and children were evaluated.

In the conclusion chapter, results which were reached at the end of the study were explained.

04. Kısaltmalar Listesi

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.b.	: Adı geçen bildiri
AİV	: Ankara İlahiyat Vakfı
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bk.	: Bakınız
bs.	: Basım-baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DEAD	: Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
p	: Yanılma Payı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Sat.	: Satır
sd:	: Serbestlik Derecesi
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Süt	: Sütun
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜRDAV	: Türkiye Kalkınma ve Dayanışma Vakfı
ty.	: Tarih Yok
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb .	: Ve Benzeri

05. Tablolar Listesi

Düz Tablolar

1. Annelerin Yaşlarına Göre Dağılımı
2. Annelerin Mesleklerine Göre Dağılımları
3. Annelerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları
4. Ailedeki Çocuk Sayılarının Dağılımı
5. Ailelerin Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılımları
6. Annelerin Dindarlık Durumlarına Göre Dağılımları
7. Annelerin Dini Görevlerini Yapıp Yapmama Durumlarına Göre Dağılımları
8. Çocuğuna Din Eğitimi Vermek İçin Özel Gayret Gösterip Göstermeme Durularına Göre Dağılımları
9. Annelerin Din Eğitimi Vermekte Yeterlilik Durumuna Göre Dağılımları
10. Annelerin Cevaplamakta Aciz Kaldıkları Soruların Dağılımları
11. Annelerin Çocuklarına Allah'ı Anlatma Şekillerinin Dağılımı
12. Annelerin Çocuklarını Allah'la Tehdit Edip Etmeme Durumu Dağılımları
13. Annelerin Çocuklarında İbadetlere Karşı İlgi Uyandırmak İçin Yaptıkları Davranışların Dağılımları
14. Annelerin Çocuklarına Din Eğitimi Verirken Karşılaştıkları Güçlüklerin Dağılımları
15. Annelerin Çocuklarına Din Eğitimi Verirken Karşılaştıkları Güçlükler Karşısında Yardım Aldıkları Kişi Veya Yer Dağılımları
16. Annelerin Çocukların Din Eğitimleri Hakkındaki Sorun, Öneri ve Beklentilerinin Dağılımları
17. Annelerin Eşlerinin Meslek Durumlarına Göre Dağılımı
18. Annelerin Eşlerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları
19. Çocukların Dini Konularla İlgilenme Yaşlarına Göre Dağılımları
20. Çocukların Dini Konularla İlgili Olarak En Çok Merak Ettikleri Hususların Dağılımları
21. Çocukların Dua Edip Etmeme Durumuna Göre Dağılımları
22. Çocukların Ölüm Hakkında Soru Sorup Sormama Durumuna Göre Dağılımları
23. Çocukların Din Eğitiminde Etkili Olan Kişilerin Dağılımları

Çapraz Tablolar

1. Annelerin Dindarlık Düzeyi İle Çocuklarını Allah'la Tehdit Edip Etmeme Arasındaki İlişki
2. Annelerin Öğrenim Durumu İle Çocuklarına Allah'ı Anlatma Usulü Arasındaki İlişki
3. Annelerin Dini Görevlerini Yerine Getirmeleri İle Çocukların Dini Konularla İlgilenme Yaşı Arasındaki İlişki
4. Annelerin Dindarlığı İle Çocuklarına Allah'ı Anlatma Usulü Arasındaki İlişki
5. Annelerin Öğrenim Durumu İle Çocuklarına Din Eğitimi Verebilme Yeterliliği Arasındaki İlişki
6. Annelerin Dindarlık Düzeyi İle Çocuklarına Din Eğitimi Vermek İçin Gösterdikleri Özel Gayret Arasındaki İlişki
7. Annelerin Öğrenim Durumlarıyla Dindarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki
8. Annelerin Yaşlarıyla Çocukların Dini Konularla İlgilenme Yaşları Arasındaki İlişki
9. Annelerin Öğrenim Durumu İle Çocukların Dini Konularla İlgilenme Yaşı Arasındaki İlişki
10. Annelerin Öğrenim Durumu İle Çocuklarına Din Eğitimi Vermek İçin Gösterdikleri Özel Gayret Arasındaki İlişki

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problemi

İnsan hayatının özünü okul öncesi dediğimiz 0–6 yaş dönemi oluşturmaktadır. Çünkü insanın kişiliği genel çizgiler halinde bu dönemde şekillenmektedir. “*Yedisinde ne ise yetmişinde de odur*” özdeyişi buna işaret etmektedir.¹ Bu dönemde çocuk yavaş yavaş büyümeye, çevresindeki farklılıkları görmeye ve beraberinde getirdiği üstün nitelikleri, duygu ve düşüncelerini sergilemeye başlar. Yaşamın temelleri bu dönemde atılır. Bu yüzden bu yılların en kritik ve en önemli dönem olduğu hususunda uzmanlar hemfikirdir.

Yapılan araştırmalar bu dönemdeki gelişmelerin çocuğun daha sonraki öğrenme ve büyüme yeteneklerini büyük ölçüde etkilediğini göstermektedir. Bloom’un yaptığı araştırmalara göre 17 yaşına kadar olan zihinsel gelişmelerin %50’si 4 yaşına, %30’u 4 yaşından 8 yaşına, %20’si ise 8 yaşından 17 yaşına kadar oluşmaktadır. Ayrıca çocukların 18 yaşına kadar gösterdikleri okul başarısının %33’ü 0–6 yaş arasındaki başarı ile açıklanabilmektedir.²

Çocuk üzerinde en önemli etkiyi anne baba yapmakta, olumlu davranışlar doğrudan çocuğa yansımakta ve onun şahsiyetine olumlu yönde katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bu yüzden çocuğun dini şahsiyetinin gelişmesinde ihtiyaç duyduğu en önemli faktör elverişli bir aile çevresi ve kendisine örnek olacak anne babadır.

Çocukluk döneminde gerçekleştirilen din eğitimi ve öğretimi, ferdin hayatı boyunca etkili olmakta ve çocuk dini karakterini ailesi içinde kazanmaktadır.³

Okul öncesi dönemde çocuğa en önemli etkiyi aile, özellikle de anne yapmaktadır. Çünkü çocuk bütün zamanını anne ile birlikte geçirip sürekli anneye muhatap olmaktadır. Bu bakımdan çocuğun davranışlarının, inançlarının gelişmesinde en önemli etken annedir.

¹ Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s. 13.

² Bk. Nurettin Fidan- Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Meteksan A.Ş., Ankara, 1993, s. 210–211.

³ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, Nil Yay., İzmir, 1994, s. 124.

Annenin davranışları çocuğun şahsiyetinin gelişmesinde nasıl etkili oluyorsa aynı şekilde annenin dini inançları ve tavırları da çocuğun dini bir kimlik kazanmasında yönlendirici olmaktadır. *Cervantes*: “insanlar eğitimle doğmaz ama eğitimle yetişir. Eğitim ana kucağında, ana dizinde başlar. Her söylenen kelime ve her iyi davranış çocuğun hafızasına konan bir tuğladır”⁴ diyerek bu durumun önemine dikkat çekmektedir.

Ülkemizin eğitim sisteminde okul öncesi dönem çocuklarının din eğitimiyle ilgili doğrudan bir program bulunmamaktadır. Bu durum annenin önemini ve rolünü daha da arttırmakta ve babaların daha çok iş hayatında olmalarından dolayı çocuğun dini duygu ve düşüncesinin gelişmesinden anneye birinci derecede sorumluluk yüklemektedir.

Anne, elleriyle işleyip biçim verdiği şeyin, bir elmas gibi kıymetli olduğunun bilincinde olmalı ve üzerine düşen öğretmenlik görevini⁵ iyi yapmalıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse anne, çocuk için her şeydir.

Bundan dolayı bu araştırmanın konusu okul öncesi dönem çocukların din eğitiminde annenin rolü ve karşılaştığı güçlüklerdir. Araştırmanın temel problemi, bir başka deyişle cevap aradığı sorular ise şunlardır:

Çocuk için ilerideki dini hayatının temellerinin atıldığı bu dönemde anneler sorumluluklarının farkında mı ve bu konuda üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirebiliyorlar mı?

Bu görevleri yerine getirmeye çalışırken hangi güçlüklerle karşılaşıyorlar? Ne tür yanlışlıklar yapıyorlar?

Kendilerine yardımcı olmaları için kimlerden neler bekliyorlar?

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yukarıda işaret edildiği gibi çocuğun yaşamındaki ilk 5–6 yıl yani çocuğun kişiliğinin biçimlendiği dönem en önemli yıllardır. Çocuk altı yaşına geldiği zaman kişiliğinin temel yapısı belirlenmiş olur. Bu çocuğun ömrü boyunca sürdüreceği kişiliktir.⁶ Okul öncesi dönem, çocuğun din duygusunun gelişiminin ve dini konulara merakının en yoğun olduğu

⁴ İsmet Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, Rağbet Yay., İstanbul, 2004, s. 172.

⁵ Nurten Çevikoğlu, “İslam’a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri”, *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 171.

⁶ Ahmet Yemenci, “Okul Öncesi Dönemden Gençlik Dönemine Gelişim Aşamaları ve Din Eğitimi”, *Eğitime Bakış Dergisi*, Yıl: 1, S. 4, (Ekim, Kasım, Aralık), 2005, s. 19.

evredir. Bu dönemde çocuğun aldığı din eğitimi onun ileriki yaşlarda sahip olacağı dindarlığın şeklini belirler.⁷

İnsan hayatının en kritik dönemi bu yıllar ve bu dönemdeki en önemli kişi de annedir. Çocuk anneye göre şekillenir. Denize güvenen bir gezginin şansı kaptanın ehil olup olmamasına bağlıdır. Eğer kaptana güveniyorsa sakindir.⁸

Bu dönemde eğer anne çocuğuna iyi bir din eğitimi verirse temeller sağlam atılmış demektir. Anne çocuk için geminin dümenini elinde bulunduran bir kaptan gibidir. Hangi yöne çevirirse çocuk da o yöne gitmek zorundadır.

Bu araştırma insan hayatının en önemli zaman diliminde annenin önemini ve çocuğunun din eğitiminde karşılaştıkları güçlükleri, buna dayanarak ne tür beklentilerinin olduğunu tespit etmeye çalışması yönünden önemlidir.

Bu araştırmanın temel amacı, yukarıda ifade edilen problemlere dayalı olarak, çocuğun doğumundan, ilköğretime başladığı zamana kadar din eğitimi sürecinde annenin önemine dikkat çekmek aynı zamanda da annelerin çocuklarına dini eğitim verirken karşılaştıkları güçlüklerle, yapmış oldukları yanlışlara ve beklentilere karşı neler yapılabileceğine dair çözüm önerileri geliştirmeye çalışmaktır.

Hipotezler

1. Çocukların dini konulara ilgi duymaya başladıkları dönem ağırlıklı olarak 3–4 yaş civarındadır.
2. Okul öncesi dönem çocukları dini konularla ilgili olarak en çok Allah, ölüm, nereden geldiği, nasıl olduğu, cennet, cehennem gibi konuları merak etmektedirler.
3. Çocukların dini konularla ilgili soruları karşısında anneler en çok Allah, ölüm ve var oluşla ilgili olanlarda zorlanmaktadırlar
4. Anneler, çocuklar için duanın önemini farkındadırlar.
5. Anneler hoşlarına gitmeyen bir şey yaptıklarında çocuklarını Allah'la tehdit edip korkutmaktadırlar.
6. Okul öncesi dönemde çocukların din eğitiminde birinci derecede anneler rol oynamaktadır.

⁷ Zeynep Nezahat Özeri, Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi, DEM Yay., İstanbul, 2004, s. 15.

⁸ Wilhelm Stekel, Bir Anneye Mektuplar, Hayat Yay., İstanbul, 2006, s. 119.

7. Anneler çocuklarına din eğitimi verirken bilgede ve yöntem konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar.

8. Okul öncesi dönem çocuklarında antropomorfist bir Allah anlayışı olduğu için Allah'ı bir insan gibi düşünmektedirler.

9. Bu dönemde anneler çocuklarının sordukları sorulara, gelişim özelliklerini çok fazla dikkate almadan, yetişkinlerin anlayabileceği düzeyde cevaplar vermektedirler.

10. Dini görevlerini yerine getiren anneler çocuklarına ibadet sevgisi aşılama konusunda daha başarılıdırlar.

11. Annelerin dini görevlerini yerine getirmeleri ile çocukların erken yaşlarda dini konulara merak salması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

12 Annelerin öğrenim durumlarıyla çocuklarına Allah'ı anlatışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmada hazırlanan anket formları Rize ili ile sınırlı olmak üzere seçilen ve 113 anneden oluşan bir örneklem grubu üzerinde uygulanmıştır. Bu denekler, araştırmanın evrenini temsil etmesi için Rize İl merkezi yanında ilçeleri ve köylerinden ve farklı sosyo kültürel ve ekonomik seviyelere sahip kişilerden de seçilmiş annelerdir.

Araştırmamızda her ne kadar okul öncesi dönem esas alınmış ise de daha fazla veri elde edebilmek için özellikle 3–6 yaş arası yani ilk çocukluk denilen döneme ait çocuğu olan annelerle görüşülmüştür. Çünkü çocukların konuşabilmesi, duygu ve düşüncelerini, merak ettikleri hususları ifade edebilmesi, hangi yaşlarda neleri merak ettiklerini, özellikle din duygusunun hangi yaşlarda nasıl bir gelişme gösterdiğinin tespit edilebilmesi araştırma açısından son derece önemlidir. Bu amaçla genelde duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilen çocuğu olan annelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

İlgili Çalışmalar

Ülkemizde konumuzla ilgili olarak ve son yıllarda artış gösteren birtakım bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı doğrudan bir kısmı dolaylı olarak konumuzla ilgilidir. Biz burada sadece konumuzla doğrudan ilgili çalışmalara işaret edeceğiz. Konumuzla dolaylı olarak ilgili olan çalışmalar da zaten çalışmamızda yeri geldikçe kullanılmış ve bibliyografyada gösterilmiştir. Konumuzla doğrudan ilgili çalışmaları eser türüne ve yapılış tarihine göre şöyle sıralayabiliriz:

- Belma Özbaydar, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, 1970.
- Kerim Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, DİB Yay., Ankara, 1983.
- Halis Ayhan, Din Eğitimi ve Öğretimi, DİB. Yay., Ankara, 1985.
- Beyza Bilgin, İslam ve Çocuk, DİB Yay., Ankara, 1987.
- Mehmet Emin Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?, Ankara, 1987.
- Mualla Selçuk, Okul Öncesi ve Okul Çağında Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, TDV Yay., Ankara, 1991.
- Yurdagül Konuk, Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi, TDV. Yay., Ankara, 1994.
- Abdurrahman Dodurgalı, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İFAV, İstanbul, 1998.
- Zeynep Nezahat Özeri, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, DEM Yay., İstanbul, 2004.
- Mehmet Zeki Aydın, Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi, DEM Yay., İstanbul 2005.
- Fatih Menderes Bilgili, Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler, Beyan Yay., İstanbul, 2005.
- Beyza Bilgin, "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu", Din Öğretimi Dergisi, S. 7, Ankara 1986.
- Beyza Bilgin, "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar", Din Öğretimi Dergisi, S. 8-9, Ankara, 1986.
- Ali Rıza Aydın, "Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi", On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 8, Samsun, 1996.
- Mehmet Akif Kılavuz, "Çocukluk Döneminde Dini Sorular", UÜİFD, c.7, Yıl: 7, Bursa, 1998.
- Şuayip Özdemir, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S. 9, İstanbul, 2002.

- Eyüp Şimşek, “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, S.1, 2004.
- Hayrani Altıntaş, “Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981.
- Abdullah Özbek, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi”, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996.
- Nurten Çevikoğlu, “İslam’a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri”, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996.
- Ahmet Koç, “Okul Öncesi Dönemde Ailede Din Eğitimi”, Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu, (Rize, 30 Eylül–2 Ekim 2005).

Yöntem

Araştırmada Betimleme Yöntemi’nin özel bir şekli olan Survey (Tarama) Modeli kullanılmıştır. Bu yöntemle yapılan araştırmalarda ilişkiler, inanışlar, görüşler, davranışlar, gelişmekte olan yön ve eğilimler üzerinde durulurken, olay ve olguların, kavramların “ne” oldukları açıklanmaya çalışılmakta, mevcut durum olduğu gibi ortaya konulmaktadır. Bu tür araştırmalar aynı zamanda mevcut olayların daha önceki olay ve şartlarla ilişkilerini dikkate alarak durumlar arasındaki etkileşimi de açıklamaya çalışmaktadır. Niteleme ağırlıklı olmakla beraber bu yöntemde verilerin analizi ve açıklanması suretiyle yorumlama, değerlendirme ve yeni durumlara uygulanacak şekilde genellemelere varma gibi daha yüksek seviyede işlemlere yer verilmesi de beklenmektedir.⁹

Bu yönteme uygun olarak araştırmamızda, veri toplama aracı olarak anket ve görüşme tekniği esas alınmış olmakla birlikte, gözlem tekniklerinden ve literatür taraması yapılarak konuyla ilgili daha önce yapılmış olan araştırma sonuçlarından da yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra istatistikî bilgilerin ve elde edilen bulguların yorumlanması ve değerlendirilmesinde çeşitli kaynaklardan ve bilimsel çalışmalardan istifade edilmiştir. Böylece araştırmanın teorik bilgiler kısmı belge tarama (dokümantasyon) metot ve teknikleri ile, uygulamalı araştırma kısmı ise tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

⁹ Bk. Saim Kaptan, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, Rehber Yay., Ankara, ty., s. 65 vd.; Birgül Karataş, Araştırma Teknikleri, İstanbul, 1984, s. 93 vd.

Araştırmamızda esas olan görüşme (mülakat) tekniğidir. Görüşme, sözlü iletişim yoluyla veri toplamaya dayanır. Çoğunlukla yüz yüze yapılmakta ise de telefon ve televizyon gibi anında ses ve resim ileticileriyle de olabilir. Görüşme tekniğinde sorular doğrudan sorulup cevaplar da doğrudan alınır. Görüşmeler araştırma konusu olan toplumdaki seçilen belli kişilerle araştırmacıların konusu ile ilgili sorular sorması ve aldığı cevapları kaydetmesi şeklinde olmaktadır.¹⁰

Görüşme tekniğinin ankete göre avantajı kişinin yüz hatlarından samimi olup olmadığını anlaşılmasıdır. Yapmacık cevapların tespit edilmesi olasılığı yüksektir. Görüşmede ses tonu, mimikler ve soruları cevaplamada gösterilen istek söylenenlerin değerlendirilmesinde önemli ipuçları niteliğindedir¹¹. Araştırmacı karşılaştığı her karanlık noktayı, anında soracağı sorularla aydınlatma olanağına sahiptir. Anlaşılmayan sorular çeşitli açık uçlu sorularla genişletilip deneklerin anlaması sağlanır. Görüşme tekniği kişinin cevabının orijinal olup olmadığını anlama imkânı da verir.¹²

Görüşme tekniği görüşmeye katılanların sayısına göre ikiye ayrılır. Bireysel görüşmeler ve grupça görüşmeler. Bireysel görüşmede görüşmeci ile kaynak kişi arasında kimse bulunmaz. Grupça görüşmede ise çok sayıda kaynak kişi bir arada bulunur. Konuyu birlikte tartışırlar. Sorulan soruya beraber ortak bir cevap vermeye çalışırlar.¹³

Bu çalışmada deneklerle bireysel olarak birebir yüz yüze görüşülmüştür. Anket formları hazırlandıktan sonra deneme amacıyla bir grup anneye uygulanmış ve tespit edilen eksiklikler giderilerek sorularda yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Daha sonra tesadüfî olarak seçilen 113 anne ile görüşülmüştür. Deneklerle görüşülürken anlaşılmayan sorular daha farklı sorularla açılmış, çeşitli örnekler verilerek soruların daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Böylece sorular iyice anlaşıldıktan sonra annelerden daha fazla bilgi toplanmıştır.

Evren ve Örneklem

¹⁰ Zeki Aslantürk, Araştırma Metot ve Teknikleri, Çamlıca Yay., İstanbul, 2001, s. 217.

¹¹ Aslantürk, a.g.e., s. 117.

¹² Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Hacettepe Taş Yay., Ankara, 1982, s. 174.

¹³ Aslantürk, a.g.e., s. 118.

Araştırmanın evreni Rize il, ilçe ve köylerinde yaşayan annelerdir.

Örnekleme ise Rize'nin farklı muhitlerinde yaşayan ve değişik sosyo-kültürel ve ekonomik düzeylerde bulunan, aynı zamanda bebeklik dönemini bitirip ilk çocukluk dönemine girmiş çocuğu olan 113 annedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma ile ilgili olarak hazırladığımız anket formları genel olarak açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Deneklerle yapılan görüşmelerden sonra, verilen ortak cevapların fazla olması nedeniyle soruların cevapları seçenekli hale getirilmiş ve verilen farklı cevaplar "Başka" seçeneği adı altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anketler deneklere uygulandıktan sonra alınan cevaplar teker teker bilgisayara işlenmiştir. Alınan cevapların bilgisayara işlenmesinden sonra düz tablolar oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra farklı değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için çapraz tablolar oluşturulmuştur. Bunun için ki-kare (χ^2) testi kullanılmıştır. Ki-kare testi, çapraz tabloda iki değişkenin birbirinden bağımsız olup olmadığını test etmekte ve ki-kare testinin anlamlı bulunması iki değişken arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir.¹⁴

Sosyal Bilimler alanında yapılan araştırmalarda genellikle kabul edilen anlamlılık düzeyi, yani en çok yanılma payı (p) bu araştırmada da 0.05 olarak alınmıştır. Ancak analiz sonucu daha yüksek anlamlılık düzeyinde bulunduğu durumlarda bunlar $p < 0.01$ ve $p < 0.001$ olarak belirtilmiştir.

Annelerden elde edilen bulgularla ilgili düz tablolar metin içerisinde verilip yorumlanmıştır. Çapraz tablolar "Ekler" bölümünde verilmiş ve metin içerisinde gerekli yerlerde oraya atıfta bulunulmuştur.

Ankette yer alan açık uçlu sorulara annelerin verdiği cevaplar da ayrı ayrı işlenmiş anket formundaki sıraya göre aynen verilmiştir. Verilen cevaplarda çocukların annelere sordukları sorular ve annelerin bu sorulara verdikleri cevaplar alt alta sıralanmıştır.

Elde edilen veriler konuyla ilgili çeşitli bilimsel disiplinlerin desteği ile yorumlanmaya çalışılmış ve somut neticelere ulaşılmaya gayret edilmiştir.

¹⁴ Kaptan, a.g.e., s. 263; Mustafa Ergün, Bilimsel Araştırmalarda Bilgisayarla İstatistik Uygulamaları, Ankara 1995, s. 85.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE AİLENİN ÖNEMİ

Okulöncesi dönem olarak adlandırılan 0–6 yaşı kapsayan yıllar, çocuğun öğrenmesinin en yoğun olduğu, temel alışkanlıklarının, zihinsel yeteneklerinin en hızlı geliştiği ve biçimlendiği dönemdir. Bu dönemde kazanılan davranış biçimleri, tüm yaşam boyunca devam etmektedir. Çocuğun kişiliğinin temel yapısı bu dönemde oluşmaktadır. Bu dönemde oluşacak olan kişilik çocuğun ilerideki yaşamının her anında etkili olacaktır. İnsan yaşamı için altın yıllar olarak değerlendirilebilecek olan bu yılların her anının çok iyi bilinmesi ve işlenmesi gerekmektedir. Bu bakımdan öncelikle bu dönem çocuklarının gelişim özellikleri üzerinde durulacaktır.

10. Okul Öncesi Çocukların Gelişim Özellikleri

Okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özellikleri, genel gelişim özellikleri ve dini gelişim özellikleri olarak iki başlık altında ele alınacaktır.

100. Genel Gelişim Özellikleri

Genel gelişim özellikleri, bebeklik dönemi ve ilk çocukluk dönemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Her iki dönem de genel gelişim, motor gelişimi, dil gelişimi, algısal gelişim ve sosyal gelişim açısından ele alınıp değerlendirilmiştir.

1000. Bebeklik Dönemi

Doğum ile iki yaş arasında yer alan bu evreye “süt çocukluğu evresi” adı verilmektedir. Bu dönemde bebeklerin çok hızlı geliştikleri görülmektedir. Bu dönemin en önemli karakteristiği bebeğin yetişkin yardımı olmadan yaşamını sürdürememesidir.

Bu dönemde çocuk her yönden anneye bağımlıdır. Bütün ihtiyaçları anne tarafından giderilmektedir. Yeni doğan bir bebeğin davranışları oldukça sınırlıdır. Bu ilk davranışlar insan gelişiminin temellerini oluşturmaktadır. Yeni doğmuş bir çocuk gününün büyük bölümünü uykuda geçirir. Günde yirmi saat kadar uyuduğu olur. Yeni doğan bebekler çevrelerine büyük bir ilgi duyarlar. Parlak, hareketli nesnelere ve yüksek seslere tepki

verebilmektedirler. Çeşitli sesler ve kokular arasında ayırım yapabilen bebekler bunların tekrarlanması halinde bu ses ve kokulara şartlanmaktadır.¹⁵

İlk aylarında bebek ağız yoluyla doyum sağlar. Bebek için en rahatlatıcı, doyurucu nesne olan meme anne ile eş anlam kazanır. Bebek kendisini annenin bir uzantısı olarak algılar. Bebeğin kendisini ayrı bir varlık olarak görmesi 6. ay dolaylarındadır.¹⁶

İki aylık bebekler baktıkları şeyleri görebilir. Üç aylık olunca çevresindeki nesnelere uzanıp onları yakalayabilirler. Bebekler ilk üç ay içerisinde çevrelerini gözleriyle, kulaklarıyla ve emzirilirken ağızları aracılığıyla tanırlar. Üç aydan sonra ise elleri de kendilerine yardımcı olmaya başlar. Dört aylık bebeğin elleri kendisi için önemli bir araç durumuna gelir.¹⁷ Altı aylık olan bebekler aynadaki yansımasına güler ve çevresinde olan kişileri taklit etmeye başlar.

Dokuz aylık bebekler kendi adını bilmekte ve hayır kelimesini anlamaktadır.¹⁸ Bir yaşına gelen çocuklar genellikle ilk adımlarını atmaya ve ilk sözcüklerini söylemeye başlar. İki yaşındaki çocuklar artık konuşmaya ve düzgün bir şekilde yürümeye başlamıştır.

Bu dönemde bebeğin beslenmesi, uykusu ve temizliği kadar önemli olan bir husus vardır ki o da çocuğun şefkatle sevilmesidir. Ünlü uzman *Bowlby*'nin dediği gibi “yaşamın ilk yıllarında çocuğun beden gelişimi için vitamin ve protein ne kadar gerekliyse bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimi için anne sevgisi de o kadar gereklidir.”¹⁹

Çocuk diğer bütün ihtiyaçlarının yanında anne sevgisine muhtaçtır. Çocuk yaşamının ilk yıllarında annesiyle anlamlı bir ilişki kurabiliyorsa, onun sıcaklığını ve sevgisini hissedebiliyorsa kendisini güvende hisseder. Çocuk kucağa alınmak, ilgi görmek ve dokunulmak ister. Bu durum onun için bir ihtiyaçtır.²⁰

¹⁵ Fitzhugh Dodson, *Çocuk Yaşken Eğilir*, çev., Seçkin Selvi, Özgür Yay., 6. bs., İstanbul, 2000, s. 41.

¹⁶ Haluk Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, Remzi Kitapevi, 21. bs., İstanbul, 2006, s. 29.

¹⁷ Dodson, *Çocuk Yaşken Eğilir*, s. 45.

¹⁸ Haluk Yavuzer, *İlk 6 Yılı*, s. 71.

¹⁹ Norma Razon, “Çalışan Anne ve Çocuğu”, *Ana Baba Okulu*, Remzi Kitapevi, 4. bs., Ankara, 1993 içinde, s. 226.

²⁰ Doğan Cüceloğlu, *Yetişkin Çocuklar*, Sistem Yay., İstanbul, 1994, s. 190.

Yapılan birçok araştırma bebeklik döneminde sevgiden yoksun bırakılan bebeklerin çok iyi bakılsalar bile duygusal bazı problemler yaşama olasılıklarının arttığını göstermektedir. Çocuklarla olan iletişim doğumdan sonraki ilk saatlerde başlayan fiziki beraberlik ve ona bağlı olan duygusal doyumla kurulur. Annesinden meme emen bebek onun beden sıcaklığını ve ten kokusunu hissederken, aynı zamanda ihtiyacı olan duygusal besiyi de almakta ve iletişim ağının temelleri bu ortamda atılmaktadır.²¹

Motor gelişim açısından bakıldığında yeni doğan bebekler başlarını tutamaz, yattıkları yerde dönemez ve oturamazlar. Bu yüzden motor becerileri oldukça sınırlıdır. Yetişkinlerin yardımı olmadan hiç bir şey yapamazlar.

Yeni doğan bebeğin davranış kalıpları reflekslerdir. Aslında bebekler geniş refleksler topluluğuyla dünyaya gelirler. Bunlar, belirli uyarıcılarla istemsiz olarak harekete geçirilen otomatik fiziksel tepkilerdir. Örneğin göze üflendiğinde göz kırpmaya veya gözbebeğinin parlak bir ışığa maruz bırakıldığında daralması veya dize vurulduğunda bacağına yukarıya hareketi gibi.²² Yanağına bir şey dokunduğunda emmek için o tarafa dönmesi de bebeklerin en belirgin reflekslerindedir.

Üçüncü ayda boyun kontrolü başlar. Beşinci ayda boyun kontrolünü kazanır. Bebekler ortalama olarak 3–4. aydan itibaren desteklendiklerinde bir dakika kadar oturabilirler.²³ İlk motor beceri oturmaktır. Emekleme 34. haftada gerçekleşir. On sekiz aylıkken yardım almadan merdivenleri inip çıkabilir. İki yaşına geldiğinde objeleri düşürmeden alabilir, kolaylıkla yürüyüp koşabilirler. Bütün bu becerilere ilave olarak iki yaşındaki çocuklar sandalyede rahatlıkla oturabilir, tekerlekli arabayı çekebilir, topa tekme vurabilir.²⁴

Dil gelişimi yönünden bebeklerin oldukça sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Bebeklerin ilk günlerde ihtiyaçlarını, isteklerini ağlayarak dile getirdikleri herkes tarafından bilinen bir gerçektir. İki veya üç aydan sonra kumru gibi sesler çıkarır. Bu sesler genellikle bebeğin rahat ve hoşnut olduğu zaman çıkardığı sesli harflerden oluşur ve dünyanın her yerindeki çocuklarda görülür. Altıncı ayda anlamsız heceler üretir.

²¹ Haluk Yavuzer, “Yaygın Ana Baba Tutumları”, Ana Baba Okulu, Remzi Kitapevi, 4. bs., İstanbul, 1993 içinde, s. 111–127.

²² Ümit Davalıgil, “Bebeklik Dönemi (0–2 yaş)”, Ana Baba Okulu, Remzi Kitapevi, 4. bs., İstanbul, 1993 içinde, s. 9.

²³ Haluk Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitapevi, 28. bs., İstanbul, 2005, s. 64.

²⁴ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 66.

Dokuzuncu ayda hece tekrarları yapar. İlk kelimeleri genellikle birinci yılın sonlarında kullanmaya başlarlar.15–24 aylar arasında kazanılan 50 sözcük incelenmiş ve bu sözcüklerin çoğunu çocuğun yakınında olan bireylerle çok yakınında olan objelerin oluşturduğu görülmüştür.²⁵

Demek ki çocuklar etrafında gördüğü ve duyduğu her şeyi teyp gibi kayıt altına almaktadır. Çocuklar iki yaşına girince dil yönünden önemli gelişme gösterirler. Daha uzun ve daha anlamlı cümleler kurmaya başlarlar. İsteklerini, ihtiyaçlarını artık rahatlıkla dile getirebilirler.

Bebeklik döneminde algısal gelişime bakılacak olursa yeni doğan bebeklerin en önemli reflekslerinin emme ve yakalama refleksleri olduğu görülecektir. Yeni doğanın en önemli aşamalarını ilk 7–8 gün oluşturur. Bebek görebilir, işitebilir, koklayabilir, tat alabilir, acıya duyarlıdır. Dokunma ve yerinin değiştirilmesi durumlarına hassastır.²⁶ Özellikle insan yüzüne ilgi duyar. İki ay sonra da annesinin yüzünü diğer yüzlerden ayırt eder.²⁷

Bebeklerin 2. ay dolaylarında gülmeye başladıkları görülmektedir. Özellikle annelerine daha fazla tepki verip gülümserler. Büyüklerle kıyaslandığında yeni doğan bebeklerin daha çok korktukları görülür. Bebeklik döneminde hissedilen korkuların sebepleri genellikle yüksek ses, fiziksel desteğin kaybolması, karanlık, yalnız kalma, acı duyma ve ani yer değiştirmedir. Sekizinci ayda nesne devamlılığı gelişir ve daha amaçlı eylemlerde bulunur. Yürümeye başladığında artık çevreyi keşfetmeye ve tanımaya başlamıştır.²⁸

Sosyalleşme durumuna göz atıldığında bebeğin doğduğu andan itibaren sosyalleşme sürecinin başladığı dikkat çekmektedir. Bebeğin insanlara tepki olarak gösterdiği sosyal gülümseme, sosyal gelişimin başlangıcıdır. İki üç aylık bebekte yetişkinlere karşı ilgi doğmaya başlar. Bebek bu aylarda kendisine bakan kişinin ilgilenmesinden hoşlanır; yanından ayrılmasıyla ağlar.²⁹ Üçüncü ayda bebek başkalarıyla olmayı sever. Beş altı aylık bebek büyüklerin yüzlerinden azarlandığını ya da sevildiğini anlar.³⁰

²⁵ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 68.

²⁶ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 62.

²⁷ Yavuzer, İlk 6 yıl, s. 19.

²⁸ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 69.

²⁹ İbrahim Ethem Başaran, Eğitim Psikolojisi, Aydan Web Tesisleri, Ankara, 1998, s. 134.

³⁰ Başaran, a.g.e., s. 134.

Altıncı aydan itibaren arkadaşlarına karşı saldırgan davranmaya başlar. 9–13. aylar arasında başkalarının seslerini, davranışlarını taklit edip oyuncaklarla oynar. Yaşamın ikinci yılındaki hızlı gelişim çocuğu birçok açıdan bağımsız hale getirir. Bu dönemde çocuk uygun zaman ve uygun yerde tuvalet ihtiyacını dile getirir.³¹

1001. İlk Çocukluk Evresi

2–6 yaş arasında yer alan bu evreye “ilk çocukluk” veya “oyun çağı” adları da verilmektedir. Bu evredeki çocuklarda egosantrizmin etkileri görülür. *Egosantrizm (benmerkezlilik)*, çocukların mutlaka istemli olarak bencil oldukları ya da kendileri ile aşırı derecede ilgili oldukları anlamına gelmez. Benmerkezlilik daha çok bir şeyi başkasının bakış açısından fark etme konusundaki yetersizlik anlamına gelir.³²

Dolayısıyla bu dönemdeki çocuk için benmerkezlilik, çocuğun çevresini keşfetmesi ve bu çevrenin kendisi için olduğuna inanması, bundan dolayı da diğer insanlara önem vermemesi olayıdır.

2–3 yaşlarında çocukta “ben bilinci” oluşmaya başlar. Kendi iradesini ve benliğini keşfetme arzusu içerisindedir.³³ Dört yaşlarından itibaren çocukta “biz” duygusu oluşmaya başlar. Bu dönem çocuklarında gayecilik hâkimdir. Onlara göre her şeyin bir görevi vardır.

3 yaşındaki bir çocuğa göre, onu çevreleyen kişiler ve eşyalar kendisi gibi düşünürler ve kendisinin hissettiklerinin aynısını hissederler. Ay, onu aydınlatmak için parlar, yolu üzerinde onu takip eder, vurulan masa acı duyar.³⁴

3 yaş çocuğu egosantrik (benmerkezci) bir tutumdan topluma yönelik olan sosyosantrik (toplum merkezci) bir özelliğe doğru geçiş yapmaktadır.³⁵

4 yaşında çocuklar ne istediğini bilmeden dengesiz, huysuz bazı davranışlar sergilemekte ve bu davranışlarında ölçüyü elden kaçırmaktadırlar. Dört yaşındaki çocuğun özelliklerini en iyi belirleyen deyim, “ölçüyü kaçırma” olmalı. Gerçekten de bu yaştaki

³¹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 83.

³² Mary J. Gander- Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. A. Dönmez- N. Çelen- B. Onur, Ankara, 1993, s. 239.

³³ Ahmet Koç, “Okul Öncesi Dönemde Ailede Din Eğitimi”, *Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu*. (Rize 30 Eylül–2 Ekim 2005) Yayınlanmamış Bildiri, s. 2.

³⁴ Antoine Vergote, “Çocuklukta Din”, çev. Erdoğan Fırat, AÜİFD, c. 22, Ankara, 1978, s. 315–329.

³⁵ Yavuzer, *İlk 6 Yıl*, s. 185.

çocuk her yönüyle aşırılıklar içindedir.³⁶ Kelimenin tam anlamıyla ne istediğini bilmeden bazı tavırlar sergilerler.

İlk çocukluk evresinin düğüm noktasını, aile ve çocuk için “altın yaş” olarak nitelendirilen 5 yaş oluşturur. Daha bilgili ve olgun bir birey görünümünde olan 5 yaş çocuğu, çevresine karşı dostça bir yaklaşım içindedir. 4 yaş çocuğu, yarım bırakılan bir şeye karşı duyarsızken 5 yaş çocuğu başladığını bitirmeyi sever. O, artık daha çabuk karar verebilir.³⁷

6 yaş okul öncesi dönemin sonu, okul döneminin başlangıcı ve gelişimin kritik dönemlerinden biridir. Beş yaşında genellikle rahat, uyumlu ve sakin görünen çocuğun, bu yaşın ortalarına doğru değişmeye, daha hareketli ve uyumsuz bir görünüm almaya başladığı dikkati çeker.³⁸

İlk çocukluk evresine motor gelişim özellikleri açısından göz atıldığında, 3 yaşındaki çocuklarda büyük kasların oldukça gelişmiş olduğu dikkat çekicidir. Tek ayak üzerinde durabilir, zıplar, geri geri yürümeyi ve koşmayı da iyi becerebilir. 3–4 yaşlarındaki çocuklar parmak uçlarında yürümeyi başardığı gibi, normal yürümede adımları uygun ve 2 yaşa oranla uzundur. Merdivenlerden inip çıkabilir.³⁹

3 yaş çocuğu pek çok işi tek başına başarmaya yeteneklidir. Rahatça yürür, koşar, el ve kollarını kullanabilir. Kendi kendine giyinip soyunmada, yemek yemede hayli başarılıdır.⁴⁰ Üç yaşındaki çocuk gövdesine ve kaslarına daha çok hâkim olacağı için giyinirken, oynarken daha ufak yaşlarda gösterdiği huysuzluğu bir yana bırakır.⁴¹

4 yaş çocuğu artık gündüzleri ciddi manada tuvalet alışkanlığı kazanmıştır. El ve parmaklarını kullanmada hayli ustalık kazanmıştır. Kalem, fırça ve makası başarılı bir şekilde tutup kullanabilir.⁴²

5 yaş çocuğunun hareketlerindeki koordinasyon oldukça düzgündür. İğneye iplik geçirebilir, diş fırçası kullanabilir. Kendi kendine giyinmek, yemek, saç taramak,

³⁶ Dodson, Çocuk Eğitimi El Kitabı, Ailem Yay., İstanbul, 2007, s. 103.

³⁷ Yavuzer, İlk Altı Yıl, s.216.

³⁸ Ayla Oktay, Yaşamın Sihirli Yılları Okul Öncesi Dönem, Epsilon Yay., 5. bs., İstanbul, 2004, s.122.

³⁹ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 89.

⁴⁰ Ayla Oktay, Sihirli Yıllar, s. 118.

⁴¹ Dodson, Çocuk Eğitimi El Kitabı, s. 101.

⁴² Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 118.

yıkanmak konusunda iyice ustalaşmıştır. Ayakkabısını giyebilir, basit tokaları takabilir, zorlukla da olsa düğmelerini ilikleyebilir.⁴³

6 yaşındaki çocuklar el işlerindeki becerileriyle dikkat çekmektedir. Keser, yapıştırır, resim yapar. Kendi kendine soyunabildiği gibi tuvaletini yapmayı, hatta kendi kendini temizlemeyi de başarır.⁴⁴

Dil gelişimine gelince, 3 yaşındaki çocuklar gramer kurallarına uygun konuşmaya başlar. Şahıs zamirlerini ve çoğul eklerini kullanmaya başlar. Kendisi ile konuşulmasından, sorular sormaktan hoşlanır. Konuşurken, ses tonunu duruma göre değiştirir, yükseltip alçaltır. Başkalarıyla basit içerikte konuşmalara katılabilir, o andaki etkinliklerden ve geçmiş deneyimlerinden kısaca bahsedebilir.⁴⁵

Konuşmasının gelişmiş olması çevresindekilerle daha kolay anlaşmasına, onların sözlerini anlamasına ve kendi isteklerini, duygularını kolayca dile getirmesine yardımcı olur.⁴⁶

2 yaş dolaylarında başlayan sorgu çağı 4 yaşında en yüksek düzeye ulaşır. Bu evrede çocuk “nasıl” ve “niçin” sorularını ısrarla sorar.⁴⁷ Her yerde, her zaman her konuda konuşmak ister. Kimi zaman dinletecek kimseyi bulamazsa kendi kendine konuşur. Sözcükler arasında uyum yapmaya çalışır. Kelimeler uydurur. Espriler ve fıkralarla ilgilenir.⁴⁸ Dört yaşındaki çocuklar neden, ne zaman, nasıl gibi soruları çok sık sorarlar. Konuşması dilbilgisi kurallarına uyar ve tümüyle anlaşılabilir. 4 yaşında çocuk hemen hemen bir yetişkin gibi konuşur.⁴⁹

5 yaşındaki çocuklar hikâye dinlemeyi ve kendi çapında hikâyeler anlatmayı çok sever. Soyut sözcükleri çok merak eder ve sürekli sorarlar. Çocuk beş yaşında bilgili ve olgun bir birey görünümündedir. Açık, seçik konuşur, bebek gibi hecelemez ve kendine güveni artmıştır.⁵⁰

⁴³ Oktay, Sihirli Yıllar, s. 121.

⁴⁴ Oktay, Sihirli Yıllar, s. 122.

⁴⁵ Yavuzer, İlk 6 Yıl, s.190.

⁴⁶ Dodson, Çocuk Eğitimi El Kitabı, s. 101.

⁴⁷ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 107.

⁴⁸ Dodson, Çocuk Yaşken Eğilir, s.122.

⁴⁹ Yavuzer, İlk 6 Yıl, s.208.

⁵⁰ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s.110.

6 yaşındaki çocukların sözcük dağarcığı 10.000 sözcüğe kadar ulaşır. Bu ortalama olarak günde beş yeni sözcük öğrenmeleri demektir.⁵¹

3–6 yaş arası çocuklarda algısal gelişim şu şekilde bir seyir takip etmektedir. Bu evrede çocuğun algı dünyasında gelişmelerin olmasıyla çocuk bilinçsiz olarak gördüğü ve duyduğu her şeyi taklit ve tekrar eder. Onun için bu evreye taklit evresi adı verilmektedir.⁵²

2–3 yaşındayken çocuklar belirli renkleri tanır ve büyük küçük ayırımını yapabilirler. 3–4 yaş civarında çocuklar büyük ölçüde dış dünyayı zihni semboller halinde tasarımıyabilecek güçtedirler. Yetişkin ve yaşlıları ile serbestçe etkileşimde bulunurlar, ancak bu etkileşim benmerkezcidir.⁵³

5 yaşındaki çocuk her yönden denge içerisindedir. Dikkatli, anlayışlı, sezgi ve algılarında güçlüdür. Nazik, düşünceli ve cana yakındır.⁵⁴

6 yaşında tembel, kararsız bir görünümde olan çocuk bebeklikle çocukluk arasında gidip gelir. Altı yaş aşırı uçlar çağıdır. Davranışları, tepkileri bir anda değişir.⁵⁵

Araştırmamız için önemli olduğunu düşündüğümüzden dolayı ilk çocukluk dönemi, bebeklik döneminden farklı olarak duygusal gelişim açısından da incelenmeye çalışılmıştır. Okul öncesi dönemde çocukların korkularında farklılaşma ve artmalar görülür. Bu dönemde en sık rastlanan korkular arasında hırsız, hayali yaratıklar, köpek, karanlık, motor gürültüsü, şimşek, ani ses ve yalnız kalma korkuları sayılabilir.⁵⁶ Bu dönemde çocuklar anne babayı ya da kendilerine bakan kişileri çok kıskanır. Bu dönem çocukları ilgiye, sevgi ve şefkate muhtaçtır. Bunu asla paylaşmak istemezler ve sık sık kendilerini diğer çocuklarla kıyaslarlar.

3 yaş cinsel benlik duygusunun başladığı, cinsel rollerin belirlendiği bir dönemdir.⁵⁷

4 yaş çocuklarında çeşitli öfke belirtileri giderek azalır. Yerini daha olumlu belirtilere bırakır.

⁵¹ Yavuzer, ilk 6 yıl, s. 225.

⁵² Hüseyin Peker, Din Psikolojisi, Sönmez Matbaa ve Yay., 3.bs., Samsun 1993, s.103.

⁵³ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 87.

⁵⁴ Dodson, Çocuk Yaşken Eğilir, s. 124.

⁵⁵ Yavuzer, İlk 6 Yıl, s.226.

⁵⁶ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 97.

⁵⁷ Yavuzer, İlk 6 Yıl, s.186.

Beş yaşındaki çocuklar duygusal yönden oldukça dengeli görünseler de zaman zaman karanlıktan, kaybolmaktan vb. korkabilirler ve neden korktuklarını anlatmakta güçlük çekebilirler. Bu durumda çocukla ilgilenmek ve onu sakinleştirmeye çalışmak en uygun yoldur.⁵⁸

Oyun çağı olarak da adlandırılan bu dönemde çocuklar sosyal gelişme açısından epey mesafe kat etmiştir. Çocuk bu evrede çok ciddi iş yapan bir kimsenin tavırları içine girerek, kendi varlığını ortaya koymaya çalışır.⁵⁹ İki yaşından sonra çocuğun kendine karşı ilgisi artar. Çocuk başkalarını fark etmeden kendi varlığının farkına varır; bedensel görünümünü tanımaya; kendisi hakkında başkalarının söylediğini anlamaya başlar.⁶⁰ Üç yaşındaki çocuklar ilk iki yaşlarda olduğu gibi yetişkinlerle beraberlikten büyük zevk almakla birlikte, artık kendi yaşıtı olan çocuklara da ilgi göstermeye başlar.⁶¹ Bu yaşlarda çocuklar oyun oynarken farklı ilişkiler kurarlar. Çocukların çevre ile ilişkilerinde olumlu ilişkiler görülür.

Üç yaşındaki çocuk başka çocuklarla arkadaşlık etmeye, onlarla birlikte oynamaya yöneliktir. Artık onun için toplu oyun dediğimiz türde oyunlar çağı başlamıştır.⁶²

4 yaşındaki çocuk kendi dışındaki dünyanın kuralları olduğunu ve başkalarının da hak ve istekleri olduğunu görür, beklemeyi öğrenir.⁶³ Arkadaşlarıyla oyun oynarken sürekli kavga edip dalaşırlar. Bu dönemde çocuk “sessiz, gürültücü, durgun, sabırsız, bağımsız, arkadaş canlısı, geçimsiz, hareketli, içe dönük, kayıtsız, meraklı, hırçın, neşelidir.”⁶⁴

5 yaş çocuğun çevresine ilişkin yeni keşiflerde bulunduğu, çevresini giderek genişlettiği, yetişkin desteğine daha az ihtiyaç hissettikleri bir dönemdir. Davranışları genellikle kendine güvenli ve dostçadır. Yetişkini memnun etmekten hoşlanır.⁶⁵

⁵⁸ Oktay, Sihirli Yıllar, s.121.

⁵⁹ Halis Ayhan, Eğitim Bilimine Giriş, Şule Yay., İstanbul, 1995, s. 85–86.

⁶⁰ Başaran, a.g.e, s. 135.

⁶¹ Ayla Oktay, “Okul Öncesi Dönem (3–6 yaş)”, Ana Baba Okulu, Remzi Kitapevi, 4. bs., Ankara, 1993 içinde, s. 36.

⁶² Dodson, Çocuk Eğitimi El Kitabı, s. 103.

⁶³ Yavuzer, İlk 6 Yıl, s. 201.

⁶⁴ Dodson, Çocuk Yaşken Eğilir, s. 123.

⁶⁵ Oktay, Sihirli Yıllar, s. 120.

Bu çağ çocuğunda benlik duygusu iyice gelişmeye başlar. Her şeyden önce kız veya erkek olduğunu ayırt eder. Kız ve erkek ilgileri iyice belirir. Bu çağda kız erkek oyunları sürerse de erkeklerin ayrı, kızların ayrı kümelerde toplanmaya başladıkları görülür.⁶⁶

6 yaş çocuğu grup oyunlarından çok hoşlanır. Bazı sorumluluklar yüklenir. Söylenenleri dikkatle dinler.⁶⁷

Okul öncesi basamağının sonuna doğru, çocuğun ana babasına bağlılığı yavaş yavaş çözülmeye, başka çocuk ve büyüklere doğru kaymaya başlar.⁶⁸

101. Okul Öncesi Çocukların Dini Gelişim Özellikleri

1010. Bebeklik Dönemi

Duygular zihin hayatından çok önce başlayan, insanın esas varlığına bağlı ruhsal hallerdir. Herhangi bir tesir karşısında duyarlık ve duygulanmak, insanda fitri bir kabiliyettir.⁶⁹ Yaratılışın temel yapısı ve işleyiş prensipleri herkeste ve her yerde ortaktır ve duygular insanın yaratılışına bağlı “tabii” özelliklerdir.⁷⁰ Din duygusu fitridir ve doğuştan gelir. İnsan inanma ihtiyacı ile yaratılmıştır. İnsan yaratılışından bugüne kadar her zaman ve her yerde yüce, ulu, kudretli bir varlığa inanma ihtiyacı hissetmiştir. Bu ihtiyaç din duygusunun fitri olduğunun delilidir.⁷¹ Bu husus Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde dile getirilmiştir.

*“Sen yüzünü bir kanıt olarak dine, Allah’ın fitratına çevir ki, O insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah’ın yaratması değiştirilemez.”*⁷²

Fitrata değinen meşhur Hadis-i Şerif’te Hz. Peygamber: *“Her çocuk İslam fitratı üzerine dünyaya gelir. Bundan sonra anne ve babası Yahudi ise onu Yahudi, Hıristiyan ise*

⁶⁶ Atalay Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yay., İstanbul, 2006, s.61.

⁶⁷ Yavuzer, İlk 6 yıl, s. 226.

⁶⁸ Başaran, a.g.e., s. 134.

⁶⁹ Osman Pazarlı, Din Psikolojisi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1982, s. 93-94.

⁷⁰ Pazarlı, a.g.e., s.95.

⁷¹ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, TDV Yay., Ankara 1993, s. 124-129; Bayraktar Bayraklı, İslam’da Eğitim, Dergâh Yay., İstanbul, 1980, s. 127-128.

⁷² Rum 30/30.

*onu Hıristiyan yapar*⁷³ buyurmak suretiyle din duygusunun yüce ve aşkın duygular arasında yer alan fitri bir duygu⁷⁴ olduğunu vurgulamaktadır.

Fitrat insanın doğuştan tabii olarak Allah'a inanmaya yetenekli ve dini inancı kabul etmeye elverişli bir yaratılıştadır. ⁷⁵ Gazali, çocuk fitratını şöyle tavsif eder. Çocuk anne babanın yanında ilahi bir emanettir. Onun kalbi kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup hangi tohum atılırsa büyür. İyilik tohumu ekilirse dünya ve ahiret saadetine kavuşur.⁷⁶

Çocuk doğarken pek çok kabiliyeti de beraberinde getirmektedir. Aynen içinde çok kıymetli mücevherleri bulunduran kapalı bir kutu gibidir. Bu kutunun açılarak içindeki kıymetli eşyaların değerlendirilmesi gerekir. Çocuğun doğuştan getirdiği yetenekler de aynen bu mücevherler gibidir. Bunların geliştirilip ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Din duygusu sevgi ve bağlanma gibi temel duygular üzerinde yükselen bir yaratıcı düşüncesine ulaşma içeriği taşıyan evrensel bir duygudur.⁷⁷

Yapılan araştırmalar, çocuğun dışardan gelecek olan dini motiflere ve telkinlere karşı "ruhen" yetenekli ve hazır yaratıldığını göstermiştir. Bunu merhum Elmalılı Hamdi Yazır; "*Her ferdin ruhuna bir hak duygusu ve Allah'ı bilme gücü yerleştirilmiştir*"⁷⁸ şeklinde ifade eder.

Psikolojik ve pedagojik çalışmalara göre çocukta dini bilincin uyanmasında rol oynayan etkenler şunlardır:

- 1-Çocuğun doğal gelişimi
- 2- Aile çevresinin ve birlikte olduğu diğer yetişkinlerin tutumu.
- 3- Dini konuların doğrudan doğruya öğretilmesi.⁷⁹

⁷³ Buhârî, Cenaiz 79, 80, 93; Müslim, Kader 22, 25.

⁷⁴ Eyüp Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi", Din Bilimleri Araştırma Dergisi, S. 1, 2004, s. 211.

⁷⁵ Mehmet Emin Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?, Timaş Yay., 7. bs., İstanbul, 1998, s. 73.

⁷⁶ İmam Gazali, Kimyayı Saadet, çev. Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul, 1973, s. 406.

⁷⁷ Şimşek, a.g.m., s. 207-220.

⁷⁸ M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Yay., İstanbul ty., c. 6, s. 3822.

⁷⁹ Mualla Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, TDV Yay., 2. bs., Ankara, 1991, s. 70.

Din duygusu potansiyel olarak insan ruhunun derinliklerine yerleştirilmiştir. Potansiyel olarak var olan bu yetenekler zihinsel, duygusal ve hatta fiziksel güçlerin gelişmesiyle çocuğun önce iç, sonra da dış dünyasında kendisini gösterir.⁸⁰

Bebeklik evresi dini bakımdan gözle görülecek belirtilerin bulunmadığı ve dini tezahürlere pek rastlanılmadığı bir dönemdir. Bebeklik döneminde dini gelişimin duygularla sınırlı olduğu söylenebilir.⁸¹ Bu dönem din eğitimi açısından bilinçsiz etkilenme çağıdır. Bundan dolayı bebeklerin yanlarında kullandığımız Allah, maşallah, Allah başılsın, Allah'a emanet ol gibi dini kelimeler namaz ve dua gibi hareketler bu dönemdeki çocuğun algı dünyasında önemli bir yer tutacaktır.⁸²

1011. İlk Çocukluk Dönemi

İlk çocukluk dönemi artık dinle, din eğitimiyle karşılaşma evresidir. Bu dönemde dini inancın gittikçe canlılık kazandığı göze çarpmaktadır. Çocuk çevresinde gördüğü her türlü davranışı bilinçli veya bilinçsiz taklit etmeye başlar.

İnsanlarda var olduğu kesin olan din duygusu, çocukluk döneminde, çocuğun dini konulara ilgi duyması ve sorduğu sorularla kendisini göstermektedir.⁸³ Belçikalı Psikolog Antoine Vergote çocukta büyük bir dini hazırlık ve doğal bir din istidadı bulunduğunu belirtir ve dördüncü yaşın dini dünyaya ilginin altın yaşı olduğunu söyler.⁸⁴

Dinle ilgili ilk sorular 3 yaş civarında başlamaktadır. Bu dönemden 6 yaşa kadar olan dönem ise eğitim rehberliğine şiddetle ihtiyaç duyulan bir gelişim aşamasıdır. Bu yaşlarda dini duygu yani Allah'a inanma ve bu inancın göstergesi olan ibadet etme duygusu yalnızca bir çekirdek halinde bulunmaktadır ve sevgi, korku, bağlanma, kaygı, güven, gibi ana duygular üzerine temellenen kompleks bir duygudur.⁸⁵

Her ne kadar çocuğun önce müşahhas, görülebilir, kendisinin elleriyle dokunabileceği şeyler hakkında soru soracağını düşünsek de 4–5 yaşından itibaren bir çocuğun hayat ve ölüm, hayatın kaynağı ve gayesi ile kâinatın nasıl meydana geldiği hakkında sorular

⁸⁰ Fatih Menderes Bilgili, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, Beyan Yay., İstanbul, 2005, s. 73.

⁸¹ Şimşek, a.g.m., s. 212.

⁸² Yemenci, a.g.m., s. 19–21.

⁸³ Özeri, a.g.e, s. 63.

⁸⁴ Vergote, a.g.m., s. 319.

⁸⁵ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, DEM Yay., İstanbul, 2004, s. 88.

sorması mümkündür. Çünkü o yetişkinlerin bu konularla ilgili konuşmalarına tanık olmakta ve yetişkinleri taklit etmektedir.⁸⁶

6 yaşındaki çocuklarda çok karakteristik ve kendiliğinden olan bir fizikötesi ilgi vardır. Her şeyin kaynağını, ilk insanı, yeryüzünü hatta bizzat tanrının doğuşunu bilmek isterler. Bunlara insan hayatının başlangıcı, doğuş, cinsiyet farkları, doğurma konularındaki ilgilerini de katabiliriz.⁸⁷

Çocukların din hakkında sordukları sorular genellikle Allah, Peygamber, Kur'an-ı Kerim, mucizeler ile hayat ve ölüm hakkında olmaktadır.⁸⁸ Bunlara cennet, cehennem, doğum ve var oluşu da ekleyebiliriz. Çocuklar özellikle bu konular üzerindeki sır perdesini aralamak için sürekli sorularını tekrarlarlar.

Çocuk çevreden duyduğu Allah, melek, cin, şeytan, cennet, cehennem, sırat köprüsü gibi dini varlıkları fizik modeller içinde tasavvur eder. Allah'ı bildiği varlıklara benzetir, daha ziyade insan gibi tasavvur eder. Şeytan, cin, peri, melek gibi varlıkları da sevimli veya sevimsiz insan şeklinde düşünür. Cennet güzel bir bahçe, cehennem büyük bir fırındır.⁸⁹

Okul öncesi dönem çocuklarında antropomorfizm hâkimdir. Çocuk beşeri faaliyetler tarzı üzerinde davranışını tasarladığı Allah'ı beşeri çizgiler içinde göz önüne getirir.⁹⁰ Allah gördükleri ve tanıdıkları insanlardan çok daha büyük kocaman bir insandır. Öyle ki, 5–6 yaşlarındaki çocuklara göre Allah babasından da, gördüğü dağlardan da büyüktür. Hatta ayağı ile bassa bütün mahalleyi kaplayabilir. Yahut da denize bassa onun derinliği ayağının topuklarına bile çıkamaz.⁹¹

Çocuk Allah'ı beşeri bir modele göre tahayyül eder ve Allah'ı bir insan kadar gerçek olarak tasavvur eder fakat aynı zamanda o, Allah'ı daha başka bir âlemde teşekkül ettirmek için insandan tefrik eder.⁹² Bu dönemde çocuk Allah'ı “Süpermen”⁹³ gibi algılamaktadır.

⁸⁶ M. Akif Kılavuz, “Çocukluk Döneminde Dini Sorular”, UÜİFD, S. 7, c. 7, Yıl:7, Bursa, 1998, s. 380.

⁸⁷ Pierre Bovet, Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, çev.. Selahattin Odabaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958, s. 48.

⁸⁸ Kılavuz, a.g.m., s. 381.

⁸⁹ Selahaddin Parladr, Din Eğitimi Bilimine Giriş, İzmir, 1996, s. 45.

⁹⁰ Vergote, a.g.m., s. 315–329.

⁹¹ Mustafa Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, TDV, 2. bs., Ankara, 1991, s. 73.

⁹² Vergote, a.g.m., s. 320.

Hangi yaşta olursa olsun çocukların dini düşüncelerinin merkezini Allah kavramı oluşturur. Allah kavramı, insan gelişiminin çeşitli dönemlerinde farklı özellikler ve motifler ihtiva eden tasavvurlara konu olur.⁹⁴

İnsanın Allah'ı aradığı gibi Allah da insanı aramaktadır. Yani Allah insan tarafından bilinmek istemektedir.⁹⁵ Bu yüzden insan belli bir yaşa gelince Allah hakkında çeşitli sorular sormakta, O'nu merak etmekte ve O'nu tanımak istemektedir. Allah'a inanma isteği çocuklarda genellikle vazgeçilmez bir istek olarak ortaya çıkmakta ve onlar Allah'ı gerçek ve kaçınılmaz bir sığınak, dayanak ve emniyet kaynağı olarak kabul etmektedirler.⁹⁶ Bu dönemde çocuklar Allah'ı bir insan gibi düşünmelerine rağmen yaptıkları açıklamalar, çok zengin bir hayal güçlerine sahip olduklarını göstermektedir.⁹⁷

Okul öncesi dönemde çocukların en çok merak ettikleri dini konulardan birisi de ölümdür. Çocukların yaşadığı en büyük problemlerden biri kendilerinin ve sevdiklerinin eninde sonunda ölecekleri gerçeğini keşfetmeleridir. 2–3 yaşındaki çocuklara göre ölüm uykuyla aynıdır. 3–4 yaşlarındaki çocuklara göre ise ölüm gidip dönülecek bir yolculuk gibidir. 4–5 yaşlarında artık ölümden korkulmaya başlanır. 5–6 yaşlarında sadece hasta olanlarla yaşlı kimselerin öleceğine inanırlar.⁹⁸

Okul öncesi dönem çocuklar dua etmekten çok hoşlanırlar. Dua etme isteği çok kuvvetlidir. Yetişkinin okuduğu duayı tekrar edebilir, fakat anlamını henüz çözemezler. Bunların yanında yetişkinleri ibadet ederken çoğu kez onlara eşlik ederler. Ancak yine de neden namaz kılıyoruz, neden oruç tutup aç kalıyorsunuz, neden Kur'an-ı Kerim okuyorsunuz gibi soruları sormaktan kendisini alamaz.⁹⁹

11. Okul Öncesi Dönem Din Eğitiminde Ailenin Önemi

İnsanoğlunun hayatı boyunca taşıyacağı kişiliğinin temellerinin atıldığı ve büyük ölçüde tamamlandığı yıllar hiç şüphesiz ki okul öncesi dönem olarak adlandırılan 0–6 yaş

⁹³ Özeri, a.g.e., s. 67.

⁹⁴ Öcal, a.g.e., s. 73.

⁹⁵ Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yay., Ankara, 2001, s. 4.

⁹⁶ Ay, Allah'ı Nasıl Anlatalım?, s. 87.

⁹⁷ Selçuk, a.g.e., s. 73.

⁹⁸ Özeri, a.g.e., s. 74.

⁹⁹ Ramazan Varol, Anne Baba ve Eğitimciler Olarak Çocuklarımıza Neyi Ne Zaman ve Nasıl Öğretelim, Bilge Yay., İstanbul, 2005, s. 135.

arasını kapsayan yıllardır. Kişinin ilerde nasıl bir insan olacağı bu dönemde büyük ölçüde belirlenmektedir. Kişiliğin çekirdeği bu dönemde oluşmaktadır. Bu dönemde önemli olan hususlardan birisi de çocuğun kendisini büyüten yetiştiren anne babasının izlerini taşımasıdır.

. Aile; içinde insan türünün üretildiği, geleceğe hazırlanma sürecinin gerçekleştiği, eşlerin kendi aralarında ve ebeveynle çocuklar arasında içten, sıcak, samimi, güven verici ilişkilerin kurulduğu, içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin bir ölçüde yer aldığı toplumsal bir kurumdur.¹⁰⁰

Toplumun en önemli uzvu ve temeli olan ailenin temel görevlerinden biri çocukların eğitimi ve iyi yetiştirilmesidir. Bu bakımdan aile her zaman etkili, okul öncesi dönem için ise en önemli eğitim kurumudur.¹⁰¹

Çocuğun ana babadan aldığı kalıtım unsurları yine ailenin çevresi içinde açılmakta, çevre olarak ilk defa aile çevresi ile karşılaşmakta ve böylece ailenin çocuğun şahsiyeti üzerindeki tesirleri katmerleşmektedir.¹⁰² Bir kimsenin yetişkinlikteki dini tutumlarında aileden edindiği tecrübelerin etkisi çok önemlidir. Yetişkinlik devresinde görülen ruhi olayların, çocuklukta izlenimlerin bir yansıması olduğu düşünülmektedir.¹⁰³

Aile kapıları her saatte açık olan mekteptir. Aile, temel fikirleri, kavramları vermekle birlikte aynı zamanda bedeni duygu ve iradeyi biçimlendiren yerdir.¹⁰⁴ Çocuk hayata dair ilk deneyimlerini burada edinir. Hiçbir kurum ailenin görevini yerine getiremez. Bunu anlamak için son derece lüks döşenmiş, bütün maddi ihtiyaçları temin edilmiş çocuk yuvaları ile yetiştirme yurtlarında yaşayan çocukları görmek yeterlidir. Aslında bu çocukların görünürdeki bütün ihtiyaçları temin edilmiştir. Buna rağmen ailenin sunduğu tabii ortama hasrettirler.¹⁰⁵

Büyüklerde takdir edilme ihtiyacı ne ise, küçüklerde de sevilme ve şefkat görme ihtiyacı aynı şeydir. Çocuklarda sevgi onların gelişmesinde gıda hükmüne geçtiği için

¹⁰⁰ Rahime Bedeşen, "Ailede Anne ve Baba Rollerini", Diyanet Aylık Dergi, S. 195, Yıl:2007, s. 39.

¹⁰¹ Şuayip Özdemir, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", DEAD, S. 9, Yıl:2002, s. 114.

¹⁰² Hasan Mahmut Çamdibi, "Aile İçi İlişkiler ve Aile Rehberliği", DEAD, S. 6, İstanbul, 1999, s. 131.

¹⁰³ Maria Montessori, Çocuk Eğitimi, çev., G. Yücel, Özgür Yay., İstanbul, 1992, s. 14.

¹⁰⁴ Beyza Bilgin - Mualla Selçuk, Din Öğretimi, Gün Yay., Ankara 2000, s. 27.

¹⁰⁵ Abdullah Özbek, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi", İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 50.

“*şahsiyetlerinin teşekkül ve inkişafında ab-ı hayat durumundadır*”.¹⁰⁶ Örnek yoluyla eğitimin ilk basamağı ailedir. Sevgi ve sevme orada öğrenilir. Hürmet ve ikram oradan alınır. Şahsi ve toplumsal görevler orada yaşanır. Sorumluluk duygusunun yeşerdiği yer orasıdır. Kısacası herkes ailesinin damgasını taşır.¹⁰⁷ Anne babanın çocuğa yansıttığı her türlü davranış aynen onun hal ve hareketlerinde kendini gösterir. Daha da önemlisi onun karakterine etki eder. Çocuk annene babanın aynası gibidir. Onlar kendilerini çocukta görebilirler. Çünkü çocuk onların izlerini taşımaktadır.

Çocuğun sevgi, ilgi gibi ihtiyaçlarının zamanında karşılanması çocuklarda güven duygusunun gelişmesine büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Ana babanın varlığı çocukta bir güven duygusu meydana getirir. Bu durum dini anlayışın esas çekirdeğini teşkil eder. Bu güven Allah’ın yardımına sığınma ve O’na bağlanma duygusuna çok benzer. Çocuğun kendine ve içinde yaşadığı dünyaya karşı güven duygusu geliştirmesi, çevresinde olup bitenlere karşı sağlıklı tepkiler göstermesi çevresini tanıma ve yeni tecrübeler elde etme faaliyetine aktif olarak katılması, kendine sağlam bir dayanak bulmasına bağlıdır. Böylece başlangıçta ana babanın varlığı tarafından sağlanan temel güven duygusu çocukta Allah’la ilgili bilgi ve inancın gelişmesine bağlı olarak güç ve süreklilik kazanır. Kendisini korunma ve güvenlik altında hisseden sevgi şefkat ve ilgi ile beslenen çocuk ruhi tatmine ulaşır, bu da onda bir kimlik duygusunun temelini oluşturur.¹⁰⁸

Çocuğun en doğal hakkı ve ilk ihtiyacı ailesi tarafından sevilmesidir. Ailenin de temel görevi bu sevgiyi ona hissettirmesidir. Kucaklamalı, öpmeli, okşamalı, sevgi sözleri söylemeli ve sık sık sarılmalıdır. Sık sık güler yüzle bakıp duygularını belli etmelidir.¹⁰⁹

Peygamber efendimiz de çocukları çok severdi. Onlara farklı şekillerde hitap eder, onların farklı etkinliklerine katılır, sevgisini çeşitli şekillerde sergilerdi.¹¹⁰

İslam çocuk eğitiminde temeli sevgi ve şefkate dayalı bir yöntem önermektedir. Hz peygamber çocuklarla ilişkilerinde şiddet ve kaba davranmayı benimsememiş, onlara

¹⁰⁶ İbrahim Canan, Resulullah’a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi, Cihan Yay., İstanbul, 1998, s. 100–101.

¹⁰⁷ Bayraklı, İslam’da Eğitim, s. 135.

¹⁰⁸ Hökelekli, a.g.e., s. 253.

¹⁰⁹ Sefa Saygılı, Bedenen ve Ruhen Sağlıklı Çocuk Yetiştirmek, Hayat Yay., İstanbul, 2006, s. 28.

¹¹⁰ Daha fazla bilgi için Bk., Bekir Demir, Peygamberimiz Efendimizin Çocuklara Davranışları, Adım Yay., İstanbul, 1999, s. 51-72.

sevildiklerini hissettirmeyen babaları “ *kalbinden merhamet sklm kimseler*” olarak nitelendirmiştir.¹¹¹

Aile kişiyi toplumsal hayata hazırlayan bir okuldur. Çocuklar sevgiyi, saygıyı önce aile içerisinde görür ve yaşarlar. Doğruluk, dürüstlük, Şefkat ve merhamet gibi güzel duyguları aile içinde kazanırlar. Aile yuvası, çocuk için temel eğitimin alındığı bir okuldur. Çocuk aileden gördüklerini ve öğrendiklerini ömür boyunca hafızasından silemez. İŖte bu gerçeklerden ötürüdür ki insanı insan yapan ilk ocak aile ocağıdır.¹¹²

İnsanoğlu sevme yeteneğini seville seville kazanır. Sevmeden önce sevilme yi öğrenir. Türkçemizde bunu belirten pek çok atasözü ve deyim bulabiliriz.”*Sen seversen yavrunu o da sever yavrusunu*” sözü bu gerçeği vurgulamaya yeter. Gerçekten de çocukluğunda sevgiye doymamış insanın dengeli bir kişilik geliştirmesi ve başkalarını sevmesi olanaksızdır. Kişi yeterince almadığını başkalarıyla paylaamaz.¹¹³

Çocuk için en önemli husus sevginin ana baba gibi iki önemli kaynaktan alınmasıdır. Victor Hugo “*yaşamda en yüce mutluluk sevildiğini bilmekten gelir*”¹¹⁴ diyerek bu durumun önemini vurgulamaktadır.

Yaşamın ilk yıllarında sevgi özellikle de anne sevgisi çok önemlidir. Çünkü anne, ailede Şefkat ve sevgiyi, sığınılacak yeri temsil eder. Çocuk karşısındaki bu konum kadının yaratılıtan getirdiği özelliğidir.¹¹⁵ Anne çocuğu sevebildiği kadar sevmeli onu sevgi denizinde yzdrmelidir. Çocuğun çoğu kez ortaya koyduğu ağlamalar kucağa alınmasıyla beraber sevinç gösterilerine dönüşmektedir. Bu durum onun sevgiye ve Şefkate ne kadar muhtaç olduğunun delilidir. .

Sevgi eitlerinin en önde gelenlerinden biri, anne sevgisidir. nl İslam Filozofu Farabi, sevgiyi fitri (doğal) ve iradi olarak ikiye ayırırken, anne sevgisini doğal olan sevgi kategorisine koymaktadır. Kur’an anne sevgisinin alametini “*merhamet*” ve “*terbiye*”de görmektedir. Yüce Allah’ın kullarına olan merhametini; anne de çocuklarına duymaktadır. Böylece anne, Allah’ın bu sıfatını yeryüzünde yaatan yüce bir varlık olmaktadır. Merhamet kavramının dokusunda sevgi vardır. Sevgi olmasaydı merhametten

¹¹¹ Hüseyin Yılmaz, Din Eğitimi ve Sosyal Barış, İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 130.

¹¹² Kemalettin Erdil, Aile Okulu, TDV Yay., Ankara 1991, s. 19.

¹¹³ Yörükoğlu, a.g.e., s. 182.

¹¹⁴ Yörükoğlu, a.g.e., s. 184.

¹¹⁵ Abdurrahman Dodurgalı, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İFAV Yay., İstanbul, 1998, s.131

bahsedilemeyecekti. İsrâ suresinin 24. ayeti terbiye ile merhameti yani sevgiyi birleştirmektedir. Annenin çocuğuna olan merhameti, anne sevgisinin eyleme dönüşmesinden başka bir şey değildir.¹¹⁶

Anne İslam nazarında o kadar mukaddestir ki Allah Resulü: “*Cennet anaların ayakları altındadır*”¹¹⁷ buyurmuştur. Anne bir milleti yoğuran mübarek el olduğu gibi toplumun çekirdeğini oluşturan yuvanın da kurucusudur.

Yüce Allah bebeklere sevgisinden vermiştir. Büyükleri etkileyen de bu ilahi sevgidir.¹¹⁸ Bu yüzden daha doğar doğmaz herkesin ilgisini ve sevgisini üzerlerine çekebilmektedirler. Kadın ve erkek, çocuk sevgisini de içeren bir yaratılışla yaratılmışlardır. Çocuk yetiştirme, ona sevgi ve şefkat gösterme, onunla ciddi olarak ilgilenme yaratılıştan sahip olunan duygular olmasaydı anne babalar çocuk yetiştirmenin gerektirdiği sabır ve tahammülü gösteremez, kendi beden ve ruh ihtiyaçlarından fedakârlık ederek onların dertlerini yüklenemez, ihtiyaçlarını karşılayamaz, terbiyeleri ile meşgul olamazlardı.¹¹⁹

Anne baba sevgisinin esasında karşılık aramak yoktur. Bozulmamış, tabii anne baba içgüdüleri çocuğunu vücudunun dışarıdaki bir parçası gibi hisseder. Ayak parmağınızda bir rahatsızlık varsa ona baktırmanız kendi menfaatinizedir ve onun size minnet duymasını beklemezsiniz.¹²⁰ Anne baba çocuğunu severken menfaat ummadan karşılıksız severler. Çünkü çocuk anne babanın bir parçasıdır. Onlar vücutlarının bir parçasını sevmektedirler.

Bu dönemde annenin önemi tartışılmayacak kadar önemlidir. Onların görevi sadece yedirmek, içirmek, giydirmek, temizlemek, pişirmek değildir. Özellikle anne çocuğu şekillendiren bir mimar gibidir. “*Anne çocuğa şekil veren gizli eldir*”.¹²¹ Aileler için en değerli varlık olan çocukları yetiştiren kişilerdir. Çocuk dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren ilk gördüğü insan annesidir. Çocuk en çok onun tesiri altında kalır. Nitekim George Herbert: “*iyi bir anne yüz öğretmene bedeldir*” demiştir.¹²²

¹¹⁶ Bayraktar Bayraklı, Kadın Sevgi ve Temel Haklar, İşaret Yay., İstanbul, 2000, s. 107.

¹¹⁷ Nesei, Cihad 6, İbn Mace Cihad 12.

¹¹⁸ Beyza Bilgin, İslam ve Çocuk, DİB Yay., Ankara, 2004, s. 36.

¹¹⁹ Bilgin, İslam ve Çocuk, s. 37.

¹²⁰ Bertrand Russel, Terbiyeye Dair, çev. Hamit Dereli, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s. 155.

¹²¹ Nurten Çevikoğlu, a.g.b., s. 174.

¹²² Erdil, a.g.e., s. 30.

Anneler bebeklik ve ilk çocukluk döneminde çocuklarının beklentilerini yerinde ve zamanında cevaplandırabilirlerse özgüvenini elde etmiş, diğer insanlara da güven duyan insanlar yetiştirebilirler.¹²³

Çocukların yetiştirilip eğitilmesindeki en önemli sorumluluk annelere düşmektedir. Annenin çocuğunu terbiye edip yetiştirmedeki sorumluluğu, haklarına riayeti, onları hazırlayıp yönlendirmesi en önemli devrelerden biri belki de en önde gelenidir.

Anne çocuğunun doğumundan gençliğine yetişip hayat adamı oluncaya kadar her dönemiyle iç içedir ve ona lüzumludur. Anne sadece çocuğu eğitip yetiştirmekle kalmıyor aynı zamanda toplumu yetiştirip eğitiyor.

Kökleri temiz sağlam bir toplum annelerin eğitiminden geçmektedir. Burada annenin toplum için ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Çocuk yetiştirme konusu özellikle kadına verilen çok enteresan bir kuvvettir. Bu kuvvet olmasaydı hamilelik ve doğum sıkıntılarına nasıl katlanırdı? Aylarca karnında yıllarca kucağında bir ömür boyu gönlünde taşımaya nasıl dayanılırdı? Bütün gün yorgunluktan bitap düşmüş kadın geceleri de istirahatını ve tatlı uykusunu nasıl feda edebilirdi?¹²⁴ Bir kadına bütün bu fedakârlıkları yaptıran annelik duygusudur.

Bu dönemde çocuğun duygusal gelişimi de oldukça önemlidir. Duygusal güvenin temeli öncelikle ailede atılır. Çocukla yetişkinler özellikle de anne arasında kurulacak sıcak, sevgi dolu yakın ilişkiler bu duygunun oluşumunda önemli rol oynar.¹²⁵

Bu dönemde din duygusunun, dini inancın ortaya çıkarılması ve oluşmasındaki etkenlerin en önemlilerinden birisi ailedir. Çocuk ilk defa genel eğitim ile olduğu gibi dini tecrübe ile de doğrudan doğruya ailede karşılaşır.¹²⁶ Aile çocukta potansiyel olarak bulunan din duygusunun ortaya çıkarılıp geliştirildiği ve eğitildiği en önemli kurumdur.

Çocuk aile fertlerinin bilhassa anne babanın ibadetlerini görerek tecrübe ve taklit ederek öğrenir. İman ve ilk dini kavramlar tabii bir atmosferde aile büyüklerinden

¹²³ Yurdagül Konuk, Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi, TDV Yay., Ankara, 1994, s. 26.

¹²⁴ Kemal Sandıkçı, "İslam'da Ailenin Önemi", İslam'da İnsan Modeli ve Hz Peygamber Örneği, TDV Yay., Ankara, 1995 içinde, s. 158-159.

¹²⁵ Dodurgalı, a.g.e., s. 90.

¹²⁶ Kerim Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, DİB Yay., Ankara, 1983, s. 42.

öğrenilir.¹²⁷ Hayatta tek bir eğitim tarzı vardır. O da ailenin bizzat örnek olmasıdır. Çocuk ailede ne görmüşse gelecek yaşantısında da aynı şekilde davranacaktır.¹²⁸

Çocuk görerek, duyarak, gördüğünü, duyduğunu taklit ederek öğrenir. Kişiliği, şahsiyet yapısı da çevresinde gördüklerine, duyduklarına göre oluşur, ona göre biçimlenir. Bundan ötürüdür ki din eğitime en sağlıklı başlangıç, çocuğun, dinin yaşandığı bir ortamda, yaşantısını dinin geleneklerine göre düzene koymuş bir aile ve çevre içinde bulundurulup şartlandırılmasıyla olur.¹²⁹

Çocuklar evin içerisinde gördüklerini aynen bir fotoğraf makinesi gibi kendi hayatlarına uygularlar. Anne onlar için yegâne modeldir. Anne modellik vazifesini kendisine yakışır biçimde yapmalıdır. Unutulmamalıdır ki “*iyi evlatlar iyi annelerin meyveleridir.*”¹³⁰

Dünyada en önemli meslek eğitimidir. Herbert Spenser: “*Eğitim insanı mükemmel bir hayata hazırlayan adam yetiştirme sanatıdır*” derken, Emmanuel Kant ise “*eğitim insanın yaratılışının icap ettirdiği mükemmeliyetin gelişmesine yardım eden bir etkidir*” şeklinde tanımlamaktadır. Eğitimde de en büyük rolü anne oynar. Ana kucağı terbiyenin ilk vatanıdır. Çocuk ilk defa ne öğrenirse ana kucağında öğrenir. Ebeveyn çocukların mürebbileridir.¹³¹

“Yetim, ana babanın hayatı sona erip geriye biçare bıraktıkları çocuk değil, anası ilgisiz, babası başka şeylerle meşgul olandır” denilmiştir.¹³² Burada çocuk için ana babanın ne denli önemli olduğu açıkça görülmektedir. Bilginin artması ve bilginin teknoloji ile ekonomik hayata uyarlanması, iş hayatını çok karmaşık bir hale getirmiştir. Babalar artık çocuklarıyla ilgilenemez hele gelmiş, aile içi eğitim tamamen annelerin omzuna yüklenmiş durumdadır.¹³³

¹²⁷ Süleyman Hayri Bolay- Mümtaz Er Türköne, Din Eğitimi Raporu, TDV Yay., Ankara, 1995, s. 114.

¹²⁸ Stekel, a.g.e., s. 79.

¹²⁹ Sabri Akdeniz, “Çocuklarımızı Dine Alıştırmak”, Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi, Tartışmalı İlimi Toplantı, İslam Medeniyet Vakfı, İstanbul, 1993, s. 1.

¹³⁰ Çevikoğlu, a.g.b., s. 177.

¹³¹ Saime İnal Savi, “Ailede Din Eğitimi”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981, s. 254.

¹³² Sevim Asımgil, Benim Müslüman Yavrum, Timaş Yay, İstanbul, 1992, s. 57.

¹³³ Bayraklı, Kadın Sevgi ve Temel Haklar, s. 19.

Çocuğun anne babasına en bağlı olduğu dönem okul öncesi dönemdir. Bu dönemde çocuğun gözünde onlar her şeydir. En güçlü, en bilgili ve en iyidirler. Dolayısıyla bütün sevgisi, beğenisi hatta hayranlığı anne babasındır.¹³⁴ Sahip olduğu dini duygunun varlığıyla inanmaya meyilli ve meraklı olan çocuğun sağlıklı ve dengeli bir biçimde ilgi görmesi gerekmektedir. Bunun ilk olarak pratikleştiği ve değer kazandığı yer aile ortamı olmakta, dini hayatın prensiplerini uygulayan bir ailede yaşayan çocukta dini kavramların daha erken ortaya çıktığı gözlenmektedir. Dolayısıyla ailenin çocuğun dini uyanışı ve gelişimine bir zemin oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.¹³⁵ Ailenin en önemli görevi çocuğun fitratıyla gelen tabii dindarlığını bozmadan gelişmesini sağlamaktır. Çocuğun doğuştan getirdiği inanma, yüce bir yaratıcıya bağlanma duygusu anne ve babanın dini tutumuyla gelişir. Çocuk taklit etme özelliğiyle güvendiği ve etkisinde kaldığı anne ve babasını kopya etmeye çalışır.¹³⁶

Ailede iyi örnek olma üzerinde titizlikle durulmalıdır. Çünkü çocuklar büyüklerin gözleriyle görür, onların kulaklarıyla işitirler. Çocuğa göre iyi de kötude bu çevrenin iyi ya da kötü gördükleridir.¹³⁷

Bir çocuğun anne ve babasıyla olan ilişkileri onun tanrıyı anlayışında ve dinsel yaşayışında önemli etkiler yapar. Başlangıçta ana baba sembolü ve ilişkileri çocukta ne kadar güçlü olursa etki de o kadar büyük olur çünkü çocuk bu ilişkilerin etkisi altında kalarak Allah kavramını zihninde yaratır.¹³⁸ Dolayısıyla çocukta güçlü bir din duygusunun gelişip şekillenebilmesi ve doğru bir Allah tasavvurun oluşabilmesi için anne babaların çocukları için iyi bir model teşkil etmeleri gerekmektedir. Zira onlar çocuk için mükemmel ve kusursuzdurlar. Her şeyden daha güçlüdürler. Bu yüzden aileler çocukta doğuştan gelen dindarlığı bozmadan, köreltmeden, saptırmadan gelişimine yardımcı olmalıdırlar. Çünkü bu yıllar ilerde elde edilecek dini anlayışa bir hazırlık aşamasını oluşturmaktadır.

Çocuk belli bir çevrede, belli bir ortam içinde doğar. Bu çevre ve ortam onun yaşantısına denk bir önem taşır. Birçoğunun ömrü bu ilk çevrede geçeceği gibi başarısını

¹³⁴ Ömer Özyılmaz, *Çocukluk ve Gençlik Çağında İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, Pınar Yay., İstanbul, 2003, s. 169.

¹³⁵ Ay, Allah'ı Nasıl Anlatalım, s. 127.

¹³⁶ Aydın, a.g.m., s. 211–219.

¹³⁷ Özbek, a.g.b., s. 63.

¹³⁸ W. H. Clark, "Çocukluk Dönemi Dini", çev. Neda Armaner, AÜİFD, Ankara, 1981, c. XXIV, s. 180.

ve büyüdüğünde toplumda alacağı yeri bu çevre belirleyecektir.¹³⁹ Çünkü kendisine örnek alacağı kişileri, davranışları, burada edindiği ölçülere göre seçecek ve böylece hayatına bir yön çizecektir.

Bir insanın çocukluğunda ailesinden iyi bir din eğitimi almış olması onun kişiliği, insanlarla olan ilişkileri kısacası bütün yaşamı açısından çok önemlidir. Dinin insanlara vermiş olduğu manevi haz ve kudret onları bütün hayatları boyunca sosyal ilişkileri, ruhsal dengeleri ve şahsiyet gelişimleri bakımından sağlıklı hale getirir. Ziya Gökalp'a göre ferдин kuvvetli bir seciyeye sahip olması çocuklukta aldığı din eğitimine bağlıdır. Din eğitimi alanlar kuvvetli seciyelerini hayatları boyunca muhafaza ederler. Almamış olanlar ise şahsiyet, irade ve seciyeden yoksun kalırlar.¹⁴⁰

Hayatının ilk dönemlerinde iyi bir din eğitimi almış olan insanlar kendisi için, ailesi için, en önemlisi de toplum için faydalı insanlardır. Bu yüzden anne babalar çocuklarına iyi bir din eğitimi vererek onları hem kendilerine hem de topluma faydalı birer eleman olarak yetiştirmelidirler.

Hız peygamber böyle yapmanın anne ve babaya Allah'ın hoşnutluğunu kazandıracağını şu sözleriyle ifade etmiştir: *“Kişi öldükten sonra amel defteri kapanır. Ancak şu üç kısmı müstesnadır. Kendisinden sonra geriye sevabı kendisine ulaşan sadaka-i cariye, akabinde halkın amel ettiği ilim, kendisine dua eden salih evlat.”*¹⁴¹

Bu Hadis-i Şeriften de anlaşılacağı gibi çocuğa iyi bir din eğitimi vermek aynı zamanda bir görevdir. Bu görevini yapmayan ebeveyn hem dünya için hem de ahiret için iyi bir evlat yetiştirememiş olmaktadır.

¹³⁹ Sabri Akdeniz, Eğitim Sosyolojisi, İFAV, İstanbul, 1994, s. 47.

¹⁴⁰ Hikmet Yıldırım Celkan, Ziya Gökalp'ın Eğitim Sosyolojisi, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay, İstanbul, 1989, s. 77.

¹⁴¹ Ebu Davud, Vesaya, 14.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULARIN ANALİZ VE YORUMU

20. Ankete Katılan Annelerle İlgili Bilgiler

200. Yaş Durumu

Ankete katılan annelerin yaşlara göre dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1: Ankete Katılan Deneklerin Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaşınız?	N	%
20–29	42	37,2
30–39	59	52,2
40 ve üstü	12	10,6
TOPLAM	113	100

Tablo 1’den de izlenebileceği gibi ankete katılan annelerin %52,2’si 30–39 yaş grubundadır. 20–29 yaş grubunda olan annelerin oranına bakıldığında bunun %37,2 olduğu görülmektedir. 40 ve üstü yaş grubundaki anneler %10,6 oranındadır.

Araştırmamızda ağırlıklı olarak 3-6 yaş grubu çocukların din eğitiminde annenin rolünü incelediğimiz için deneklerimiz daha çok doğurganlık yaşında ve hali hazırda problemin içinde olanlardan seçilmeye çalışılmıştır.

201. Meslek Durumu

Ankete katılan annelerin meslek gruplarına göre dağılımı şöyledir:

Tablo 2: Ankete Katılan Deneklerin Mesleklerine Göre Dağılımları

Mesleğiniz?	N	%
Ev Hanımı	99	87,6
Öğretmen	2	1,8
K.K. Öğreticisi	4	3,5
Başka	8	7,1
TOPLAM	113	100

Ankete katılan annelere meslekleri sorulduğunda %87,6 gibi büyük bir oranın ev hanımı olduğu görülmektedir. Bunları %3,5 ile Kur'an Kursu öğreticisi anneler izlemektedir. Ankete katılan annelerin %1,8'i de öğretmendir.

Annelerin %7,1'i ise "Başka" seçeneğini işaretlemiştir. "Başka" seçeneğini işaretleyenlerin anket formları üzerinde yapılan detay analizlerinde mesleklerinin hemşire, memur, bankacı, muhasebeci ve esnaf olarak dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Görüldüğü gibi ankete katılan deneklerin büyük bir bölümünü ev hanımları oluşturmakta ve çalışan annelerin oranı %12 civarında kalmaktadır.

202. Öğrenim Durumu

Bu soruda ankete katılan annelerin öğrenim durumları en son mezun oldukları okula göre gruplandırılmıştır.

Tablo 3: Ankete Katılan Deneklerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Öğrenim Durumunuz?	N	%
Okuryazar	3	2,7
İlkokul	50	44,2
Ortaokul	3	2,7
Lise	36	31,9
Önlisans	5	4,4
Lisans	16	14,2
TOPLAM	113	100

Araştırmaya katılan annelerin büyük bir çoğunluğu ilkokul mezunu olup %44,2 oranındadır. Bunu %31,9 oranıyla lise mezunları izlemektedir. Üniversite mezunu olan annelerin oranı ise 14,2'dir. %4,4 oranındaki anneler önlisans mezunu, %2,7 oranındaki anneler ise ortaokul mezunlarından oluşmaktadır. Herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayıp yalnızca okuma yazma bilen anneler % 2,7 oranındadır.

Yapılan pek çok araştırma kadın eğitiminin önemini ortaya koymuştur. Çünkü kadını eğitmek aileyi eğitmektir. Aileyi eğitmek ise toplumun eğitilmesi demektir. Ankete katılan annelerden okuma yazma bilmeyen yoksa da ilkokul mezunlarının sayısı oldukça yüksektir. Bunu lise ve önlisans mezunları takip etmektedir.

Anket formlarında yapılan detay analizlerde lise mezunu deneklerin %7,6'sı İmam Hatip Lisesi, %8,8'i Meslek Lisesi, %15'i Genel Lise mezunu olduğu görülmüştür.

Lisans mezunu annelerin %0,8'i İlahiyat Fakültesi, %13,2'si üniversitelerin farklı bölümlerinden mezundur.

203. Ailedeki Çocuk Sayısı

Ankete katılan annelerin sahip oldukları çocuk sayıları, annelerin vermiş oldukları bilgilere göre Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 4: Ankete Katılan Deneklerin Çocuk Sayılarına Göre Dağılımları

Kaç Çocuğunuz Var?	N	%
Bir	24	21,2
İki	46	40,7
Üç	25	22,2
Dört	6	5,3
Beş ve daha fazla	12	10,6
TOPLAM	113	100

Tablodan da görüleceği gibi iki çocuğu olan annelerin oranı %40,7 olup yığılma bu kısımdadır. Annelerin %22,2'si üç, %21,2'si tek çocuğa, %10,6'sı beş ve daha fazla çocuğa sahiptir. Dört çocuğu olan annelerin oranı ise %5,3'tür.

Anket formunda soru olarak yer almamasına rağmen anneler, daha iyi imkânlar sağlayabilmek, daha fazla zaman ayırıp ilgilenebilmek için çok çocuktan ziyade bakabilecekleri ve ilgilenebilecekleri kadar çocuk sahibi olmayı tercih ettiklerini dile getirmişlerdir. Cevaplar incelendiğinde de bu görüşte olan annelerin sahip oldukları çocuk sayısının fazla olmadığı görülmektedir.

204. Gelir Düzeyi

Deneklerin ekonomik durumları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Ankete Katılan Deneklerin Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılımları

Aylık Geliriniz?	N	%
1500 YTL üstü	24	21,2
1000–1500	35	31,0
750–1000	35	31,0
500–750	13	11,5
500'den az	6	5,3
TOPLAM	113	100

Kendileriyle yaptığımız görüşmeler sonucunda evlerine aylık 1000–1500 YTL ile 750–1000 YTL giren annelerin oranı aynı olup % 31,0’dır. Aylık 1500 YTL üstü gelire sahip olan ailelerin oranı %21,2’dir. 500–750 arası bir gelir düzeyine sahip olan aileler %11,5 oranındadır. Aylık 500 TL’den daha az bir gelire sahip olan aileler ise %5,3 oranındadır.

Anket formlarında yapılan detay analizlerde maddi yönden sıkıntısı olmadığını söyleyen annelerin, çocuklarının din eğitimi için çeşitli materyallerden istifade etmeye çalıştıkları görülmüştür.

Bunun yanında maddi durumu iyi olmadığı için kitap, CD gibi malzemeleri temin edemeyen anneler de tespit edilmiştir. Bu anneler çocuklarından ziyade kendilerini yetiştirebilmek için ellerinde hiçbir imkân olmadığını söylemişlerdir. Çocuklarının gerek genel eğitim gerekse din eğitimi noktasındaki sıkıntılarını giderebilmek için farklı malzemelere ihtiyaç duyduklarını fakat maddi imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle bu eksikliklerini gideremediklerini de dile getirmişlerdir.

Yine maddi durumu iyi olan anneler çocuklarını dini eğitim veren ancak resmiyeti olmayan kreşlere rahatlıkla gönderebildiklerini de ifade etmişlerdir. Ancak şartları elvermediği için gönderemediğini üzülerek ifade eden annelere de rastlanmıştır.

205. Dindarlık Durumu

Ankete katılan annelerin dindarlık durumları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 6: Ankete Katılan Deneklerin Dindarlık Durumuna Göre Dağılımları

Kendinizi Dindarlık Düzeyi Açısından Nasıl Değerlendiriyorsunuz?	N	%
İyi bir dindar	7	6,2
Dindar	79	69,9
Az dindar	21	18,6
Dindar sayılmaz	6	5,3
TOPLAM	113	100

Araştırmaya katılan anneler “kendinizi dindar olarak değerlendiriyor musunuz” sorusuna %69,9 gibi büyük bir oranla “dindar” cevabını vermiştir. Az dindar diyen annelerin oranı %18,6’dır. Kendilerini iyi bir dindar olarak değerlendiren anneler ise %6,2 oranındadır. %5,3 oranındaki anneler ise dindar sayılmadıklarını söylemiştir.

Görüldüğü gibi deneklerin çoğu kendini dindar olarak tarif etmiştir. Annelerin dindarlık durumu çocuklarına din eğitimi verebilmeleri açısından oldukça önemlidir. Çünkü bu

dönemde çocuğun örnek alacağı en önde gelen kişi annedir. Annenin dindarlık düzeyi aynı zamanda çocuğun dindarlık düzeyini etkileyecektir. Çocuk anneden gördükleri ölçüsünde bir dini kimlik edinecektir.

Araştırmada annelerin öğrenim durumlarıyla dindarlık düzeyi arasındaki ilişki ki-kare testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bir başka deyişle annelerin öğrenim düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki yoktur.¹⁴²

206. Dini Görevleri Yapıp Yapmama Durumu

Annelerin dini görevlerini yerine getirip getirmediğini tespit etmek amacıyla sorduğumuz soruya aldığımız cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Ankete Katılan Deneklerin Dini Görevlerini Yapıp Yapmama Durumuna Göre Dağılımları

Dini Görevlerinizi Yapıyor musunuz?	N	%
Hiç aksatmam	30	26,5
Genellikle Yaparım	66	58,4
Ara sıra Yaparım	16	14,2
Nadiren Yaparım	1	0,9
Hiç Yapmam	0	0
TOPLAM	113	100

Dini görevlerimi genellikle yerine getiriyorum diyen anneler %58,4 oranında olup tablodan da görülebileceği gibi büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Dini görevlerini hiç aksatmadan yerine getirdiğini söyleyen anneler %26,5'tir. Bu soruya ara sıra yapıyorum diyen anneler %14,2 oranındadır. Dini görevlerini nadiren yapanlar %0,9'dur. Hiç yapmadığını söyleyen anne olmamıştır.

Aile, çocukların ilk dini tecrübelerini kazandığı bir yerdir. Çocuklar iyi bir gözlemcidirler. Aile üyelerinin davranışları onların gözünden kaçmaz. Bu yüzden olumlu davranışlarına zemin hazırlamak ve iyi örnekler geliştirmelerine fırsat tanımak için onlara olumlu davranış örnekleri sunulmalıdır.¹⁴³

¹⁴² Bk. Ekler/Çapraz Tablo 7.

¹⁴³ Özdemir, a.g.m., s.118.

Hiç şüphesiz dinin ilk öğretmeni anne olduğu için çocuk ilk dini tecrübelerini anneden öğrenmektedir. Annenin dini yaşantısı çocuğun dini hayatına yön verecektir. Yaşamın en değerli yıllarında çocuklar aileden özellikle de anneden ne görürse onu taklit etmeye başlamaktadır.

Özellikle ilk üç yaş içerisinde çocuklar gözlem aşamasındadırlar. Çevrelerinde olup biten her şeyi bir teyp gibi kaydederler. Çocuklar adeta ailenin özellikle de annelerin aynası gibidir. Aynadaki yansımanın iyi olabilmesi için annelerin davranışlarına itina göstermeleri gerekmektedir.

Bu dönemde anne baba çocuk gözünde kusursuz ve mükemmeldir. Çocuk her yönüyle onları kendisine örnek olarak almakta ve onların her durumunu söz ve davranışlarıyla yansıtmaktadır.

Özellikle çocuğun kendisine model olarak seçtiği büyüğün her işe besmeleyle başlaması, abdest alışı, namaz kılışı, dua edişi, Kur'an okuması, camiye gitmesi ve günlük konuşmalarda dini formülleri kullanması ve kaynağını dinden alan başka fiil ve davranışlarda bulunması çocuk tarafından dikkat ve ilgiyle izlenmekte, zihnine takılan hususları yakın çevresine yönelttiği sorularla aydınlığa kavuşturmaya çalışmaktadır.¹⁴⁴

Çocuklarının dini duygularını geliştirip şekillendirmek isteyen anne babalar eğer kendileri dini görevlerini yapmazlarsa çocuklar için iyi bir model olmadıkları gibi çocuklar üzerinde etkili de olamazlar.

Dine ve ibadetlere karşı ilgisiz olan ailelerde çocuklarda dini duygular yine gelişecektir. Ancak bu erken gelişmeyip geç gelişecektir. Bu yüzden anne babaların çocuklarını maddi yönden olduğu gibi manevi yönden de çok iyi beslemeleri gerekmektedir.

207. Din Eğitimi Verme Hususundaki Çabaları

Annelerin çocuklarına din eğitimi vermek için özel bir gayret gösterip göstermediklerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁴⁴ Ünver Günay, "Türkiye'de Dini Sosyalleşme", Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981, s. 198.

Tablo 8: Ankete Katılan Deneklerin Çocuklarına Din Eğitimi Verip Vermeme Durumuna Göre Dağılımları

Çocuğunuza Din Eğitimi Vermek İçin Özel Gayret Gösteriyor musunuz?	N	%
Her zaman	27	23,9
Genellikle	56	49,5
Ara sıra	26	23,0
Nadiren	1	0,9
Hiçbir zaman	3	2,7
TOPLAM	113	100

Çocuğuna din eğitimi vermek için genellikle özel bir çaba sarf eden annelerin oranı %49,5'tir. %23,9 oranındaki anneler ise her zaman özel bir çaba gösterdiğini söylemiştir. Ara sıra cevabını verenlerin oranı % 23,0'dır. Hiçbir gayret göstermiyorum deyip hiçbir zaman seçeneğini söyleyenlerin oranı %2,7'dir. Nadiren de olsa gayret gösteriyorum diyenler % 0,9 oranındadır.

Görüldüğü gibi annelerin büyük bir kısmı hatta tamamına yakını çocuğuna din eğitimi vermek için özel bir gayret içerisinde.

Annelerin dindarlık düzeyleri ile çocuklarına din eğitimi vermek için gösterdikleri özel gayret arasındaki ilişki ki-kare testi sonucu $p < 0.001$ düzeyinde yüksek derecede anlamlı bulunmuştur. Buna göre dindarlık düzeyi arttıkça çocuğuna din eğitimi verme çabası da artmakta, dindarlık düzeyi düştükçe bu çaba azalmaktadır.

Çapraz tabloda “az dindar” olan annelerin de çocuklarına iyi bir din eğitimi verebilmek için özel bir gayret sarf ettiklerini söylemeleri dikkat çekicidir. Çocuklarımızın din eğitimi için hiçbir gayret göstermiyoruz diyen annelerin oranı oldukça düşüktür. Bunlar da kendilerini az dindar veya dindar değil şeklinde tanımlayan annelerdir.¹⁴⁵

Annelerin öğrenim durumlarıyla çocuklarına din eğitimi vermek için gösterdikleri özel gayret arasındaki ilişki ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre yüksek öğrenimli deneklerin diğerlerine göre, çocuklarına din eğitimi vermek için özel gayret sarf etme oranı daha yüksektir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 6.

¹⁴⁶ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 10.

Yüksek öğrenimli denekler arasında İlahiyat mezunlarının oranı çok düşük olduğuna göre (Bk. Tablo 3), bu durum annelerin öğrenim düzeylerine paralel olarak çocuklarının doğru bir din eğitimi ihtiyacı duyma bilincinin arttığı şeklinde yorumlanabilir.

208. Çocuğuna Din Eğitimi Verebilmek İçin Annelerin Yaptığı Faaliyetler

Bu soru annelere, açık uçlu olarak sorulmuş, çeşitli sorularla ve örneklerle annelerin önü açılmaya çalışılmış ve böylece daha fazla veri elde etmek hedeflenmiştir. Deneklerin bu soruya verdikleri cevaplar birden fazla olduğu için, kategorize edilerek yoğunluk derecesine göre şu şekilde sıralanmıştır:

Araştırmaya katılan deneklerin %45'i çocuğuna din eğitimi verebilmek için dini motifler içeren CD'ler, filmler, çizgi filmler ve televizyon programlarını izlettiklerini söylemiştir. %40,7'si birlikte dua ettiklerini vurgularken %34,5'i dini hikâyeler anlattığını ifade etmiştir. Deneklerden %30'u çocuğunu camilere götürdüğünü, %28,3 oranındaki anne çocuklarına Kur'an-ı Kerim öğretmeye çalıştığını ve birlikte dinlediklerini söylerken, %27,4'ü çocuğuna ilahi dinlettiğini, ilahilerle uyuttuğunu belirtmiştir. %18,5 oranındaki anneler de peygamberlerin hayatlarını anlatarak çocuğuna din eğitimi vermeye çalışmaktadır. %15'i yemek yerken sağ elle yemek, elbiseleri giymeye sağdan başlamak, ayakta su içmemek vb gibi sünnet alışkanlıkları kazandırmaya çalışmaktadır.

Bunların dışında deneklerin vermiş oldukları farklı cevapları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- “Her şeye besmeleyle başlamayı öğretiyorum.”
- “Programı içerisinde din eğitime de yer vermeye çalışan kreşlere gönderiyorum”.
- “Allah'ı anlatmaya çalışıyorum.”
- “En güzel şekilde örnek olmaya çalışıyorum.”
- “Sakatlara, fakir ve kimsesizleri göstererek hamd etmesi gerektiğini öğretiyorum.”
- “Katıldığım sohbetlere götürüyorum.”
- “Yemeğe besmeleyle başlayıp sonunda hamd ediyoruz.”
- “Birlikte abdest alıyoruz.”
- “Henüz çok erken olduğunu düşündüğüm için hiçbir şey yapmıyorum.”
- “Yalan söylememesi gerektiğini anlatıyorum.”
- “Onu Allah Allah diyerek uyutuyorum.”
- “Sır kapılarını izliyoruz.”
- “Oyun eşliğinde dini bilgiler öğretiyorum.”

- “Tespah çekiyoruz.”
- “Ezanı öğretiyorum.”
- “Bazen sahura kaldırıyorum.”
- “Cennet cehennemden bahsediyorum.”
- “Salâvatla uyutuyorum.”
- “Abdesti ve namazı gösteren resimli kitaplardan öğretiyorum”.
- “Sahabe hayatında kesitler anlatıyorum.”
- “Kelime-i Tevhid’i öğretiyorum.”
- “Kibirten ve gururda uzak tutmaya çalışıyorum.”
- “Güzel ve çirkin olan davranışları anlatarak güzel olanları yapmasını söylüyorum.”

Cevaplardan da anlaşılacağı gibi deneklerin her biri çocuklarına iyi bir din eğitimi verebilmek için çok güzel faaliyetler yapmaktadır. Çocuklarının hem duygu hem de düşünce dünyalarına hitap eden aktiviteler sergilenmektedir.

Bu dönemde din eğitimi zihinsel odaklardan daha ziyade duygu dünyasına hitap etmelidir. Çocuğa ağır gelmesi muhtemel itikadi¹⁴⁷ gerçekler sözel olarak değil bir yaşayış ve duyma biçimi olarak sunulmalıdır. Bu amaçla cevaplara bakıldığında annelerin görsel malzemelerden istifade etmeleri, çocuklarıyla birlikte dua edip onları camilere götürmeleri ve özellikle dini hikâyelerin anlatılmaya çalışılması, Kur’an-ı Kerim öğretilmeye çalışılması oldukça önemlidir. Çünkü bu dönemde çocukta yoğun olan duygular görsel ve işitsel faaliyetlerle beslenip harekete geçirilebilir.

Bu dönemde özenle seçilmiş şiirler, masallar, hikâyeler, kıssalar ve filmler de çocukların hayal dünyasını zenginleştiren, din dilini geliştiren ve bunların içindeki iyi modellerle karşılaşmalarına ve bunları özümsemelerine katkı sağlayan önemli malzemelerdir.¹⁴⁸ Burada din eğitiminde hikâyenin önemine değinmek yerinde olacaktır. Çocukların dini eğitimlerinde hikâyenin rolü çok büyüktür. Bu dönemde çocuklara dini motiflerin, güzel düşünce ve davranışların işlendiği kısa, basit hikâyeler anlatılarak pek çok şeyi kolaylıkla öğrenmeleri sağlanabilir.¹⁴⁹ Bilinçli bir şekilde seçilen masal ve hikâyeler sayesinde çocuklara dini ve manevi değerler benimsetilebilir. Çünkü bu yaşlarda

¹⁴⁷ Suat Cebeci, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim, İz Yay., İstanbul, 2003, s. 103.

¹⁴⁸ Koç, a.g.b., s. 10.

¹⁴⁹ Çeşitli hikâye örnekleri için Bk. Ahmet Hamdi Akseki, Yavrularımıza Din Dersi, Nur Yay., Ankara, ts.

çocuklar masallara, hikâye ve menkıbelere karşı çok meraklı olup dikkatlice dinler ve kendileri de aynılarını yapmaya çalışırlar.

209. Yeterlilik Durumu

Çocuklarına din eğitimi verebilmek için annelerin yeterlilik durumu şöyledir:

Tablo 9: Ankete Katılan Deneklerin Çocuklarına Din Eğitimi Vermekte Yeterlilik Durumuna Göre Dağılımları

Çocuğunuza Din Eğitimi Vermekte Kendinizi Yeterli Hissediyor musunuz?	N	%
Çok yeterli	3	2,7
Oldukça yeterli	15	13,3
Yeterli	46	40,7
Yetersiz	37	32,7
Çok yetersiz	12	10,6
TOPLAM	113	100

Tabloda görüleceği üzere çocuğuna din eğitimi verme konusunda kendini yeterli hisseden anneler %40,7 oranındadır. Bu konuda yetersiz olduğunu düşünen annelerin oranı ise %32,7'dir. Oldukça yeterli cevabını verenler %13,3 iken çok yetersiz olduğunu söyleyen anneler ise %10,6'dır. Çocuğuna iyi bir din eğitimi verebilmek için çok yeterli olduğunu söyleyen anneler %2,7 oranındadır.

Verilen cevaplar incelendiğinde annelerin çoğunluğu bu hususta kendilerini yeterli görürken, yetersiz olduğunu ifade edenler de oldukça fazladır. Özellikle bu hususta çok sıkıntı çektiklerini, nasıl hareket edeceklerini bilemediklerini araştırma esnasında dile getirmişlerdir.

Annelerin öğrenim durumlarıyla çocuklarına din eğitimi verebilme yeterliliği arasındaki ilişki ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre öğrenim düzeyi düştükçe yetersizlik oranı artmaktadır. Bir başka ifadeyle öğrenim düzeyi yükseldikçe yeterlilik oranı da yükselmektedir.¹⁵⁰

2010. Annelerin Aciz Kaldığı Sorular

Anneleri aciz bırakan, cevap vermede zorlandıkları soruların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁵⁰ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 5.

Tablo10: Ankete Katılan Deneklerin Aciz Kaldıkları Soruların Dağılımları

Çocuğunuzun Sizi Aciz Bırakan Soruları Nelerdir?	N	%
Allah'ın nasıl nerede olduğu, bizi gördüğü halde neden görülemediği	58	51,3
Nereden geldik, nasıl olduk	65	57,5
Ne zaman nasıl öleceğiz?	10	8,8
Kabirde neler oluyor, nereye gidiyoruz?	8	7,07
Sormuyor	25	22,1
Başka	30	26,5
TOPLAM	113	

Bu soruda birden çok seçenek işaretlendiği için her bir seçeneğin oranı ankete katılan toplam denek sayısına göre hesaplanmıştır.

Araştırmaya katılan annelerin %57,5'inin en çok “nereden geldik, nasıl olduk?” sorusu karşısında aciz kaldığı görülmektedir. %51,3'ünün “Allah'ın nasıl, nerde olduğu, bizi gördüğü halde neden görülemediği?” sorusuna cevap vermede zorlandığı, %26,5'inin “Başka” cevabını verdiği görülmüştür. Çocuğunun kendisini aciz bırakan sorular sormadığını söyleyen anneler %22,1 oranındadır. Annelerden %8,8'i “ne zaman nasıl öleceğiz?” %7'si de “kabirde neler oluyor nereye gidiyoruz?” sorusu karşısında aciz kaldığını vurgulamıştır.

Anket formlarında yapılan detay analizlerinde “Başka” cevabını veren annelerin en çok “cennet” “cehennem”le ilgi, “şeytan”la ilgili sorularla karşılaştığı ve cevaplamakta zorlandığı görülmüştür.

Araştırma esnasında kendisiyle görüşülen anneler özellikle çocuklarına Allah'ı anlatırken ve çocukların nereden geldik sorularını cevaplarken çok zorlandıklarını ve çok yetersiz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Her ne kadar çocukların sorularını cevaplamaya çalışsalar da ikna olmadıkları ve sürekli aynı soruları sormaya devam ettiklerini söylemişlerdir.

Okul öncesi dönem çocukları için Allah, ölüm, var oluş, cennet, cehennem, melekler üzeri hala sırlarla dolu olan hususlardır. Bunlar hakkında ikna edici cevaplar alana kadar sorular birbiri ardınca sıralanmaya devam eder. Burada dikkat edilmesi gereken husus verilen cevaplarla çocukların öğrenme isteklerini köreltmemek ve onların anlayabileceği şekilde cevaplarla ikna olmalarını sağlamaktır. Onlara yetişkinlerin anlayabileceği şekilde

cevaplar verilirse ikna olmayıp sorularını yine tekrar tekrar soracaklar ya da soru sormaktan vazgeçeceklerdir. Her ikisi de elbette arzu edilmeyen durumlardır.

2011. Annelerin Allah'ı Anlatışı

Ankete katılan annelerin çocuklarına Allah'ı anlatma şekilleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11: Ankete Katılan Deneklerin Çocuklarına Allah'ı Anlatışıyla İlgili Dağılımları

Çocuğunuza Allah'ı Nasıl Anlatıyorsunuz?	N	%
Sevgiyi öne çıkararak	79	69,9
Korkuyu öne çıkararak	13	11,5
İkisi de	21	18,6
Başka	0	0
TOPLAM	113	

Tablo 21'deki verilere göre araştırmaya katılan annelerden %69,9'u çocuklarına Allah'ı anlatırken sevgi yönünü ön plana çıkarmaktadır. Allah'ı anlatırken hem sevgi hem de korkutucu yönünü öne çıkaranların oranı %18,6'dır. Korku yönünü ağırlıklı olarak anlatan anneler ise %11,5 oranındadır. "Başka" cevabı veren anneler olmamıştır.

İnsanın doğasının temellerinden biri olan sevmek ve sevilmek hissi sonradan kazanılmadığı gibi Allah sevgisi de çocuklarda kendiliğinden oluşmuş bir sevgidir. Çocuk merkezli eğitim sistemleri çocuğun sevildiğini bilmesinin özgüvenin artmasına yardım edeceğini ileri sürmektedir. O halde Allah'ın kendisini zaten sevdiğine bütün kalbiyle inanan çocukların bu inançları yeri geldikçe kuvvetlendirilmelidir.¹⁵¹

Ünlü yazar C. G. Salzman "*Çocuğunuzu Yanlış Eğitiyorsunuz*" adlı eserinde "dinsiz, dinden nefret eden çocuklar" yetiştirmek için onları sık sık cehennemle korkutun. Tanrının yaramaz çocukları cehenneme atıp yakacağını söyleyin ve bir hata yaptıklarında onları tanrı ile korkutun"¹⁵² diyerek yapılan yanlışlara dikkat çekmektedir.

Bu dönemdeki çocuklara Allah inancıyla ilgili bilgiler verilirken Allah'ın büyüklüğünü, çocuğun sevdiği her şeyi O'nun yarattığını, iyiliklerin güzelliklerin sebebi olduğunu

¹⁵¹ Konuk, a.g.e., s. 76-77.

¹⁵² C. G. Salzman, *Çocuğunuzu Kötü Eğitmenin Yolları*, çev., Gönül Utku- Ali Çankırlı, Timaş Yay., İstanbul, 2005, s. 122.

anlatarak işe başlamak gerekir.¹⁵³ İstenmedik davranışlar yapan çocuklara hemen cennet, cehennem, suç, ceza, günah gibi kavramlardan bahsederek Allah ile korkutmamak gerekir.

Allah inancını çocuklara sevgi, ümit, bağlanma duygularını geliştirerek öğretmek ve işe buradan başlamak gerekir. Bu türlü eğitim çocuğun daha neşeli, ümitli ve atılgan, medeni cesareti yerinde bir kişiliğe kavuşmasına yardımcı olur.¹⁵⁴ Çocuğa eğer söz dinlemezsen Allah seni cehenneme atacak yerine, eğer yaramazlık yapmazsan seni cennet ile ödüllendirir denilebilmelidir.¹⁵⁵

Çocuğa Allah'ı seven, nimet veren, iyilik yapan, bizi, anne babalarımızı ve bütün varlıkları yaratan çevremizdeki bütün güzellikleri hazırlayan, görevlerini yerine getiren insanları mükâfatlandıran vb. yönleriyle tanıtmak gerekmektedir. Bunun için de günlük hayatın akışı içerisinde Allahın adını korkutma ve çocuğu hizaya getirme aracı olarak asla kullanmamak gerekmektedir.¹⁵⁶

Gelişim dönemleri özelliklerinin ortaya koyduğu ufak tefek saldırgan, atılgan, başkaldıran, bağımsız hareket etmeye özenen çocuğun davranışlarından rahatsız olan ve kendi istekleri ve beklentileri doğrultusunda davranması gerektiğine inanan büyükler kendi tehdit ve cezaları boşa gittiği zaman “annenin sözünü dinlemeyeni Allah taş yapar, yemeğini tabağında bırakanı cehennemde yakar, kötü laf söyleyeni dilsiz yapar” gibi uyarılarla Allah korkusunu küçük kafalarına çakarlar.¹⁵⁷

Oysa korkutucu, azap verici birçok sıfatının yanında Allahın pek çok seven, mükâfat veren, bağışlayan ve ümitlendiren sıfatları vardır. Kullarını seven ve onlara sayısız iyiliklerde bulunan Allah'ı çocuğun o küçücük zihninde kızan, ceza veren bir varlık olarak şekillendirmemek gerekir.¹⁵⁸ Çocuklar Allahın seven koruyan, affeden, merhametlilerin en merhametlisi olan, cezadan çok ödüllendiren ulu bir varlık olduğunu öğrenmelidir.¹⁵⁹

¹⁵³ Halis Ayhan, Din Eğitimi ve Öğretimi, DİB Yay., Ankara, 1985, s. 110.

¹⁵⁴ Ayhan, a.g.e., s. 114.

¹⁵⁵ Mustafa Uslu, Anne Baba Eğitimi, Elit Yay., İstanbul, 2005, s. 227.

¹⁵⁶ Özyılmaz, a.g.e., s. 103.

¹⁵⁷ Mualla Öztürk, “Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı”, I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981, s. 209.

¹⁵⁸ Hayrani Altıntaş, “Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981, s.260.

¹⁵⁹ Sefa Saygılı, Ruhen ve Bedenen Sağlıklı Çocuk Yetiştirmek, s. 140.

Araştırmamızda annelerin öğrenim durumu ile çocuklarına Allah'ı anlatma usulü arasında ki-kare testi sonucu istatistiksel bir ilişki gözlemlenmemiştir.¹⁶⁰ Annelerin %44,2'si ilkökul mezunu olmasına rağmen çocuklarına Allah'ı anlatırken sevgi yönünü esas alarak bir Allah anlayışı oluşturmaya çalışmaktadır. Allah'ın sevgiyle anlatılması eğitim durumuna bağlı değildir.

Annelerin dindarlık düzeyi ile çocuklarına Allah'ı anlatma usulü arasındaki ilişki ise ki-kare testi sonucu $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre kendisini dindar olarak değerlendiren annelerin, daha az dindar ya da dindar olmadığını söyleyen annelere göre sevgi motifini kullanma oranları daha yüksektir. Bir başka deyişle dindarlık düzeyi arttıkça sevgi motifini kullanma oranı artmakta, korku motifini kullanma oranı azalmaktadır.¹⁶¹

2012. Allah'ı Korkutucu, Tehdit Edici Bir Varlık Olarak Kullanma Durumu

Hoşlanmadıkları bir şey yaptığında annelerin çocuklarına karşı Allah'ı tehdit edici, korkutucu bir varlık olarak kullanma durumuna dair tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 12: Ankete Katılan Deneklerin Çocuklarını Allah İle Korkutup Tehdit Edip Etmeme Durumlarına Göre Dağılımları

Çocuğunuzu Allah ile Korkutup Tehdit Ediyor musunuz?	N	%
Her zaman	4	3,5
Genellikle	8	7,1
Ara sıra	24	21,3
Nadiren	12	10,6
Hiçbir zaman	65	57,5
TOPLAM	113	

Çocuğunuz hoşlanmadığınız bir şey yaptığında, “Allah seni yakar, taş yapar, anneni alır, dilini yakar” gibi ifadelerle korkutup tehdit ediyor musunuz? Diye sorduğumuz annelerden %57,5 oranında büyük bir kısmı “hayır” cevabını vermiştir. “Ara sıra” diyenlerin oranı %21,3 iken “nadiren de olsa yapıyorum” diyenler %10,6’dır. Allah’ı

¹⁶⁰ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 2.

¹⁶¹ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 4.

“genellikle” tehdit edici bir varlık olarak kullanıyorum diyen annelerin oranı %7,1, “her zaman” diyenler ise %3,5 oranındadır.

Çocuklara din eğitimi verirken çocuğun hata ve dikkatsizliğinin cezası olarak ancak Allah’ın gücendirilme hissi öne çıkarılmalı, halk deyimiyle “bu yaptığın Allah’ın gücüne gider” demekten başka bir şey söylenmemelidir. Fakat çocuklar asla cehennem ile tehdit edilmemelidir. Çocuklara Allah korkusu ikab (cezalandırma) şeklinde değil, Allah’ın ondan kendi güzelliğini gizlemesi, ona güvenmesi ve ödülünü azaltması şeklinde kazandırılmalıdır.¹⁶²

Ekmeğini yemezsen Allah kızar, ekmeğini atarsan Allah taş yapar gibi eğitim amacıyla söylediğimiz sözlerde Allah evde düzeni temin eden bir aracı gibi kullanılmaktadır. Anne baba Allah’ın görülmeyen gücünden faydalanmaktadır.¹⁶³ Oysa çocuklara istediğimiz bir şeyi yaptırmak veya istemediğimiz onaylamadığımız bir şeyi yapmamalarını sağlamak amacıyla Allah bir vasıta olarak kullanılmamalıdır.

Nitekim günün birinde yapılan tehditlerin ve korkutmaların aslının olmadığını anlayan ve kaç defa “Allah’ın kendisini taş yapacağı” korkusu ile beklediği halde bunun gerçekleşmediğini gören çocuk ondan sonra bu tür tehditlere kulak asmayacak, kendi istediklerini yapmaya devam edecektir.¹⁶⁴

Çocuklara Allah’ı anlatırken O’nun seven, koruyan, merhamet eden yönü değil de sürekli cehennemde yakan, ateşe atan, taş yapan yönleri anlatılırsa çocuk Allah’ı “kindar, hep ceza veren, cezalandırmak için insanların açığını kollayan birisi olarak tanınmasına ve bilinçaltında hem Allah’a hem de insanlara karşı olumsuz duygular beslemesine neden olabilir.¹⁶⁵ Dini değerlerimizi çocuklarımıza kazandırırken onların duygusal cephesini müspet yönde geliştirerek korku, endişe ve ümitsizliğe düşürmekten kaçınmak şart olmaktadır.¹⁶⁶ Çocuklarda Allah inancı sevgi, ümit, bağlanma esasları üzerine kurularak geliştirilmelidir. İnsan ruhunun aradığı ve sığınmak istediği tek varlık Allah’tır.¹⁶⁷

¹⁶² Abdülkadir Etöz, “Çocuklarda ve Gençlerde İnanç ve İbadet İhtiyacı”, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Çalışma Toplantısı I, DEM Yay., İstanbul, 2004 içinde, s. 369–370.

¹⁶³ Altıntaş, a.g.b., s. 266–267.

¹⁶⁴ Öcal, a.g.e., s. 80.

¹⁶⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 132.

¹⁶⁶ Ayhan, a.g.e., s. 25.

¹⁶⁷ Ayhan, a.g.e., s. 181.

Okul öncesi dönemde çocuklar, Allah korkusu yerine Allah sevgisi ile yetiştirilmelidir. Bunun için, Allah'ın; seven, koruyan, hoş gören, affeden, besleyip büyüten bir varlık olduğu öğretilmelidir. Bütün varlıkların, insana faydalı olması amacıyla Allah tarafından yaratıldığı, Allah'ın bütün yarattıklarını özellikle de çocukları sevdiği ve onları kötülüklerden ve tehlikelerden koruduğu üzerinde durulmalıdır. Çocuk Allah'ı sevmeli, Allah'ın da kendisini sevdiğine inanmalıdır.¹⁶⁸

Annelerin dindarlık düzeyleri ile çocuklarını Allah'la tehdit edip etmedikleri arasındaki ilişki ki-kare testi sonucunda $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre dindarlık düzeyi arttıkça çocuklarını Allah ile korkutma oranı azalmaktadır.¹⁶⁹

2013. İbadetlere Karşı İlgi Uyandırmak İçin Yapılanlar

Annelerin çocuklarında ibadetlere karşı ilgi uyandırmak için yaptıkları davranışların dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13: Ankete Katılan Deneklerin İbadetlere Karşı İlgi Uyandırmak İçin Yaptıkları Davranışların dağılımları

Çocuğunuzda İbadetlere Karşı İlgi Uyandırmak İçin Neler Yapıyorsunuz?	N	%
Birlikte abdest alıp namaz kılıyoruz	88	77,8
Kur'an-ı Kerim okuyoruz	50	44,2
Dua ediyoruz	42	37,1
Hiçbir şey yapmıyorum	5	4,4
Başka	35	30,9
TOPLAM	113	

Bu soruda birden çok seçenek işaretlendiği için her bir seçeneğin oranı ankete katılan toplam denek sayısına göre hesaplanmıştır.

Buna göre ankete katılan annelerin çocuklarının ibadetlere karşı ilgisini artırabilmek için yaptıkları faaliyetlerin en önemlisi birlikte abdest alıp namaz kılmaktır (%77,8). Bunu %44,2 oranıyla, birlikte Kur'an-ı Kerim okuma takip etmektedir. Birlikte dua edenlerin oranı ise %37,1'dir. Bunların dışında farklı şeyler yaptığını söyleyen anneler %37,1 oranındadır.

¹⁶⁸ Koç, a.g.b., s. 8.

¹⁶⁹ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 1.

Araştırmaya katılan annelerden %4,4'ü bu hususta hiçbir şey yapmadığını söylemiştir. Anket formlarında yapılan detay analizlerde “Başka” cevabını veren denekler şunları yaptıklarını belirtmişlerdir.

- “Kendim ibadetlerimi yaparak ona örnek olmaya çalışıyorum”.
- “Birlikte tespih çekiyoruz”.
- “Ramazanda sahura kaldırıyorum ve öğlene kadar oruç tutturuyorum”.
- “Banyosunu yaptırırken gusül abdesti aldırıyorum”.
- “Birlikte camiye gidiyoruz”.
- “Ona küçük seccade ve takke aldım. Namaz kılarken ona da seccade seriyorum”.

Çocuğa din eğitimi vermek isteyen bir aile çocuklarına her vesile ile “taklit edilecek iyi numuneler” göstermek zorundadır. Yemeğe başlarken besmele ve hamd, Kur’an okumak, namaz, oruç, fakirlere yardım, küfür etmemek içki içmemek, yalan söylememek gibi İslam’ın emrettiği ahlaki emirleri ve duaları ciddi ve samimi olarak önce aile büyükleri yapacak, çocuklar şüursuz olarak onları taklit edecektir.¹⁷⁰

Söylemeye veya beyan etmeye göre bizzat yaparak ve uygulayarak öğretmek insanlara daha çok tesir eder. Anlaşıp belenmede daha etkili olur. Ayrıca istenene uyulmasını ve örnek alınmasını daha hızlı sağlar. Ayrıca fiil ve uygulamayla öğretmek tabii ve fitri bir öğretme şeklidir. Hz peygamber (sav.)’in en önemli ve en büyük öğretme metodu bu idi.¹⁷¹

Çocuklara belirli davranışları yapmasını söylemektense bizzat yaparak örnek olmaktan daha etkili ve daha güzel bir eğitim şekli yoktur. Çünkü çocuklar erken yaşlarda etrafında gördüklerini aynen taklit ederler.

Burada anne babanın çocuktan yapmasını istedikleri şeyleri öncelikle kendilerinin yapması gerekmektedir ki çocuk üzerinde etkili olabilsinler. Kendileri yapmadıkları davranışları çocuklardan beklememelidirler. Sadece yapılması istenilen davranışları söylemek yeterli değildir. Doğru sözün yanında doğru hareket çok mühimdir.

Din eğitimi günün belirli saatlerinde verilen sıradan bir iş değildir. Din eğitimi çocuğu manevi atmosfer içinde yaşatmakla olur. Bunun için yetişkinlerin çocuklara sürekli olarak

¹⁷⁰ Osman Pazarlı, Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar, İrfan Yay., İstanbul, 1967, s. 22.

¹⁷¹ Abdülfettah Ebu Gudde, Bir Eğitimci Olarak Hz Muhammed ve Öğretim Metotları, çev. Enbiya Yıldırım, Yasin Yay., İstanbul, 2001, s. 60.

uygun ortam hazırlamaları gerekmektedir. Çocuk yapması gereken şeyleri bizzat görmelidir.

Çocukların dini hayatı tecrübe etmelerine imkân tanınması onların ibadete teşvik edilmesi gerekmektedir. Çocukta ibadetlere karşı ilgi uyandırmak için anne babanın yaparak göstermesi gerekmektedir. Birlikte namaz kılınabilir. Oruç bilinci verebilmek için sahura kaldırılabilir. Yine bu dönemde çocuklara Kur'an-ı Kerim okuması öğretilir. Bu hususu İbn Sina şu şekilde vurgulamıştır: “*Çocuğa bedeni, akli yeteneği elverdiği takdirde henüz küçük yaşta iken Kur'an öğretin, okumasını sağlayın. Hem dinde en esaslı sözlük sayılan Kur'an kelimelerine alışkanlık edinir, hem de iman belirtileri onun ruhunda ve nefsinde derinleşir*”.¹⁷²

Çocukları ibadete alıştırmada anne babanın dini uygulamalarla model oluşturması, çocuğun ibadet edenleri, ibadet edilen yerleri, tarihi ve sanatsal değeri olan yapıtları gezmesi ve görmesi, tabiatta çeşitli gözlemler yaparak canlı ve cansız varlıkların bir düzen içerisinde işleyişini fark etmesi, bütün bunların sonsuz güç ve kudret tarafından yönetildiğini öğrenmesi, Allah'ı tanınmasına, bilmesine ve ibadet etmesine yardım edecektir.¹⁷³

Kısaca din eğitiminde bireylere daima “dindar olunuz!” hitabından çok, onları öyle olabileme yollarına sokmak daha iyi sonuçlar verir.¹⁷⁴

2014. Peygamberi Tanıtmak İçin Yapılanlar

Açık uçlu olarak sorulan bu soruya annelerin verdiği cevaplar şu şekilde sıralanmaktadır:

- İsmi ve salâvat getirmeyi öğretiyorum. (%46,9)
- Hayatını anlatıyorum. (%17,6)
- Torunlarıyla ve çocuklarla olan ilişkisinden bahsediyorum. (%20,3)
- Hiç bahsetmiyorum. (%26,5)
- Güzel ahlakımı anlatıyorum. (%6,1)
- O'nu anlatan ilahiler dinliyoruz. (%4,4)
- Hayatıyla ilgili filmler izliyoruz. (%4,4)

¹⁷² Asımgil, a.g.e., s. 57.

¹⁷³ İsmail Sağlam, Çocuk ve İbadet, Düşünce Kitabevi Yay., İstanbul, 2003, s. 240.

¹⁷⁴ Neda Armaner, İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi, MEB Yay., İstanbul, 1967, s. 50.

- Allah'ın O'nu ne kadar çok sevdiğini anlatıyorum. (%3,5)
- Hayatımızdaki öneminden bahsediyorum. (%3,5)
- O'nun ümmeti olduğumuzu ve bizi çok sevdiğini anlatıyorum. (%2,6)
- Doğumunu, ve o anda meydana gelen olaylardan bahsediyorum. (%1,7)
- Kabağı, gülü çok sevdiğini anlatıyorum. (%0,8)
- Sünnetlerini uygulamaya çalışıyoruz. (%0,8)
- Hasta olduğu dönemleri anlatıyorum. (%0,8)
- Dişinin kırılmasını anlatıyorum. (%0,8)
- Yetim kızın başını okşamasını anlatıyorum. (%0,8)
- Hıra mağarasının görüntülerini izlettim. (%0,8)
- Mekke'yi anlatıyorum. (%0,8)
- Kalp resmi çizerek içine Muhammed yazıp boyattırıyorum. (%0,8)

Araştırma esnasında yapılan tespitlerden birisi deneklerin çoğunun bu soru karşısında oldukça zorlandıklarını ifade etmeleridir. Çünkü Hz peygamber hakkındaki bilgilerinin oldukça sınırlı olması, çocuklarına Onu yeterli derecede tanıtmalarına engel olmaktadır.

Yine dikkat çeken hususlardan biri de annelerin %26,5'inin çocuklarına peygamberden hiç bahsetmemiş olmasıdır.

Hâlbuki bu dönemde çocuklara Peygamber sevgisi olabildiğince verilmeye çalışılmalıdır. Özellikle Peygamberimizin çocuklarla ilişkilerini, onlara karşı gösterdiği ilgi ve şefkati yaşanmış örneklerle anlatmak ve bunları modellemek, çocukta peygamber sevgisinin uyanması ve gelişmesine önemli katkılar sağlayacaktır. Hz. Peygamber'in hayatının anlatılması esnasında adı geçen şahıslar, model davranışlar ve enteresan olaylar çocuğun ruhunda olumlu izler bırakacaktır. Bu vesileyle çocuk, Hz. Peygamber'in aile bireylerini ve yakın arkadaşlarını tanıyacak, ilişkilerdeki sıcaklığı ve samimiyeti görebilerek onlara karşı sevgi ve saygı duyguları besleyecektir.¹⁷⁵

Bu yüzden bu dönemde Hz peygamberin hayatıyla ilgili çocukların anlayabileceği dilde çeşitli kıssalar anlatılmalıdır.¹⁷⁶

İnsan fitrat itibarıyla kıssa dinlemeyi ve anlatmayı sever. Kıssada ruhları büyüleyen bir sihir vardır. Bu psikolojik gerçeği çocuklarda daha açık görebiliriz. Çünkü onlar

¹⁷⁵ Koç, a.g.b., s. 9.

¹⁷⁶ Çeşitli örnekler için, Bk., Mehmet Emin Ay, Çocuk ve Peygamber, Timaş Yay., İstanbul, 2006.

kendilerine hikâye anlatacak kimsenin etrafında hem halka olurlar, hem de ses çıkarmadan dinlerler.¹⁷⁷

Hız peygamberin çocukluğundan başlayarak bütün hayatı çocukların anlayabileceği seviyede anlatılabilir. Hayatı boyunca karşılaştığı olaylar, olaylara karşı takındığı tavır, insanlara gösterdiği şefkat ve incelik, her yaştaki insanlarla münasebetleri, özellikle çocuklarla ilgili münasebetleri anlatılabilir.¹⁷⁸

Bunlar çocukların hafızasında önemli yer eder ve asla unutmazlar. Hız peygamberi çocuklara anlatmadan çocukların onu sevip tanınması olanaksızdır.

2015. Din Eğitimi Verirken Karşılaşılan Güçlükler

Çocuklarına din eğitimi verirken annelerin en fazla karşılaştığı sorunların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 14: Ankete Katılan Deneklerin Din Eğitimi Verirken Karşılaştığı Sorunların Dağılımı

Çocuğunuzun Din Eğitiminde Karşılaştığınız En Önemli Sorunlar Nelerdir?	N	%
Bilgi eksikliğim	57	50,4
Yöntem bilmemem	43	38,0
Televizyonun olumsuz etkileri	41	36,2
Yok	18	15,9
Başka	39	34,5
TOPLAM	113	

Bu soruda birden çok seçenek işaretlendiği için her bir seçeneğin oranı ankete katılan toplam denek sayısına göre hesaplanmıştır.

Buna göre ankete katılan annelerin din eğitiminde karşılaştıkları en önemli sorunun “bilgi eksikliği” olduğu görülmektedir (%50,4). Bunu sırasıyla şu sorunlar izlemektedir: %38,0 yöntem bilmemek, %36,2 televizyonun olumsuz etkileri, %34,5 “Başka”.

Anket formlarında yapılan detay analizlerinde “Başka” cevabını veren anneler çevrenin olumsuz etkilerinden, danışacak kimsenin olmamasından, kitap, CD vb. materyallerin

¹⁷⁷ Abdullah Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hız Muhammed, Esra Yay., İstanbul, 1997, s. 188.

¹⁷⁸ Ayhan, a.g.e., s. 118.

yeterli olmamasından, internetin olumsuz etkilerinden, zaman yetersizliğinden babanın ilgisizliğinden ve maddi durumunun kötü olmasından da şikâyetçi olmuşlardır.

Bu soruda annelerin verdiği cevaplardan birisi de bilgi eksikliği ve yöntem bilmemeye ek olarak çocuklarının seviyesine inemedikleridir. Çocuk gelişimi hakkında yeterli bilgileri olmadığı için verdikleri cevapları çocuklarının anlamadığını ve kendilerini dinlemeyip çok sıkıldıklarını da ifade etmişlerdir. Çocuklarını tanımadıklarını, hangi yaşta neyi anlatacaklarını bilmediklerini de itiraf etmişlerdir.

Çocuğuna din eğitimi verirken hiçbir sıkıntısının olmadığını söyleyen annelerin oranı genele oranla oldukça düşüktür (%15,9). Bunun başka bir istatistiksel ifadesi, annelerin yaklaşık %84'ünün çocuklarına din eğitimi verirken çeşitli güçlüklerle ve sorunlarla karşı karşıya olduğudur.

2016. Karşılaşılan Sorunlar İçin Yardım Alınan Yerler veya Kişiler

Çocuklarına daha iyi bir din eğitimi verebilmek için annelerin yardım aldığı yer ve kişilerin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15: Ankete Katılan Deneklerin Din Eğitimi Verirken Karşılaştığı Sorunlar Karşısında Yardım Aldıkları Yerlerin Dağılımı

Karşılaştığınız Sorunlar İçin Kimden/Nereden Yardım Alıyorsunuz?	N	%
Dini bilgisi olup çocuk yetiştirmiş olan yakınlarımdan	41	36,2
Din görevlilerinden	14	12,3
Basılı ve görsel yayınlardan	19	16,8
Almıyorum (kendim yeterli oluyorum)	44	38,9
TOPLAM		113

Bu soruda birden çok seçenek işaretlendiği için her bir seçeneğin oranı ankete katılan toplam denek sayısına göre hesaplanmıştır. Buna göre annelerin %38,9'u kendisinin yeterli olduğunu ve hiçbir yerden yardım almadığını söylemiştir. %36,2'si dini bilgisi olup daha önce çocuk yetiştirmiş olan yakınlarından yardım almakta, %16,8'i basılı ve görsel yayınlardan, %12,3'ü de din görevlilerinden yardım almaktadır.

2017. Sorun, Öneri ve Beklentiler

Ankete katılan annelerin çocuklarının din eğitimiyle ilgili olarak belirttikleri sorun, öneri ve beklentilerin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 16: Ankete Katılan Deneklerin Din Eğitimiyle İlgili Olarak Sorun, Beklenti, Öneri Türünden Söylediklerinin Dağılımı

Çocuğunuzun Din Eğitimiyle İlgili Sorun, Öneri ve Beklentileriniz Nelerdir?	N	%
Okul öncesi dönemde din eğitimi veren resmi kurumların açılması	79	69,9
Annelerin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar	56	49,5
Ana sınıflarında din eğitimi verilmesi	32	28,3
Yazılı ve görsel malzemelerin yetersizliği	13	11,5
İhtiyaç duymuyorum	5	4,4
TOPLAM	113	

Bu soruda da birden çok seçenek işaretlendiği için her bir seçeneğin oranı ankete katılan toplam denek sayısına göre hesaplanmıştır.

Araştırmaya katılan annelerin büyük bir çoğunluğu (%69,9) okul öncesi dönemde din eğitimi veren resmi kurumların açılmasını söylerken, %49,5'i annelerin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmasını istemiştir. %28,3 oranındaki anne ana sınıflarında din eğitimi verilmesini söylerken, %11,5'i yazılı ve görsel malzemelerin az olduğundan yakınmıştır. Bu konuda hiçbir şeye ihtiyaç duymuyorum diyenlerin oranı ise %4,4'tür.

Anketlerin uygulanması esnasında annelerin ağırlıklı olarak okul öncesi din eğitimi veren resmi kurumların olmamasından çok muzdarip oldukları gözlemlenmiştir. Kendilerinin yeterli olmadığını bu yönde çeşitli faaliyetlerle desteklenmeleri gerektiğini dile getirmişlerdir.

Burada dikkat çeken hususlardan biri de bazı annelerin çocuklarını gizli olarak açılan kreşlere gönderdiği fakat istedikleri neticeyi alamadıklarıdır. Çocuklarına tecrübesiz insanların sadece Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmeye çalıştığını fakat sorularına tatmin edici bir şekilde cevap veremedikleri için aynı sorularının hala devam ettiğini vurgulamışlardır. Bunun yanında neyi nasıl öğreteceğini bilemedikleri için çocuklarının sıkıldığını öğrenme şevklerinin kırıldığını önemli bir sorun olarak dile getirmişlerdir.

Bu yüzden denekler uzman kişiler eşliğinde okul öncesi dönem çocuklarına iyi bir din eğitimi verilen resmi kurumların açılması hususunu defalarca vurgulamışlardır. Ana sınıflarında din eğitimi verilmesi gerektiğinin de altı ısrarla çizilmiştir.

Bütün bu sorunların yanında anneler özellikle çocuk gelişimi, uyum, davranış sorunları, çocuklarla iletişim konularında ve bilgilerinin yeterliliği noktasında eksikleri olduğunu da altını çizerek dile getirmişlerdir. Bu amaçla kendilerini yetiştirebilecekleri Halk Eğitim

bünyesinde kurslar düzenlenebileceğini, yine bu amaçla çeşitli seminer ve programlar düzenlenmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Annelerin dile getirdikleri önemli hususlardan birisi ise şudur. Her işin bir çıraklık, kalfalık ve ustalık dönemi vardır. İnsan bu aşamalardan geçmeden hiçbir sanatı öğrenemez. Annelik aynen çıraklık, kalfalık, ustalık aşamaları olan bir sanat, bir iş olarak düşünülürse maalesef hanımlar hiçbir şey bilmeden evlenip çocuk sahibi olmaktadır. Sonra da çocuğun yetiştirilmesinde türlü sorunlarla karşılaşmaktadır.

Bebeğin yaşama ilişkin ilk izlenimlerinde üç temel faktör çok etkilidir.

1. Anne babanın bebeğin dünyaya gelişinde istekli veya isteksiz oluşu.
2. Anne babanın bebeğe hazır olup olmamaları.
3. Anne babanın bebekten beklentileri.

Dini duygunun bu zemin üzerinde geliştiği söylenebilir. Eğer anneler çocuk için yeterince hazır değilse iyi bir eğitimci olmaları imkânsızdır.

Burada annelerin vurgulamak istedikleri husus ülkemizde resmi nikâh kıyılmadan çiftlerin evlilik ve özellikle çocuk yetiştirme hakkında bir süre kursa tabi tutulması ve bunun nikâh kıyılabilmesi için şart koşulması gerektiğidir. Eğer böyle bir çalışma yapılabilirse en azından evliliğe bir ön hazırlık olur. Çünkü çocuk yetiştirmede en büyük sıkıntıyı anneler çekmektedir.

21. Babalarla İlgili Bilgiler

210. Meslek Durumu

Ankete katılan annelerin eşlerinin meslek durumları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 17: Ankete Katılan Deneklerin Eşlerinin Meslek Durumlarına Göre Dağılımları

Eşinizin Mesleği?	N	%
Memur	36	31,9
İşçi	10	8,8
Serbest Meslek	64	56,7
Başka	3	2,6
TOPLAM	113	100

Tablo 4'ten anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan annelerin eşlerinin büyük çoğunluğunun (%56,7) serbest çalıştığı tespit edilmiştir. Bunu %31,9 ile memur olanlar, %8,8 ile işçi olanlar izlemektedir. Başka seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %2,6'dır.

Anket formlarında yapılan detay analizlerde serbest çalışanların büyük bir kısmının esnafılık ve zanaatla uğraştığı, memurların ise %50'sinin eğitim camiasında öğretici olarak çalıştığı, diğerlerinin de sırasıyla büro memurluğu, din görevliliği ve emniyet teşkilatında görev yaptığı görülmüştür.

211. Öğrenim Durumu

Deneklerin eşlerinin öğrenim durumları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 18: Ankete Katılan Deneklerin Eşlerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Eşinizin Öğrenim Durumu?	N	%
İlkokul	21	18,6
Ortaokul	15	13,3
Lise	33	29,2
Önlisans	11	9,7
Lisans	33	29,2
TOPLAM	113	100

Tabloda da görüleceği gibi lisans mezunu eşlerin oranı %29,2'dir. Lise mezunu olanların oranının da aynı (%29,2) olduğu gözlenmektedir. İlkokul mezunu olan eşlerin oranı ise %18,6'dır. %13,3 oranındakilerin ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Önlisans mezunu olan eşlerin oranı %9,7'dir.

Çocuğun eğitiminde annelerin eğitim düzeyi kadar babaların eğitim düzeyi de oldukça önemli bir yere sahiptir. Araştırmaya katılan deneklerin eşlerinden lise ve üniversite mezunlarının sayısı oldukça yüksektir. Okuma yazma bilmeyen ise hiç yoktur.

Anket formlarında yapılan detay analizlerde lise mezunu olan eşlerin %2,6'sı İmam Hatip Lisesi, %2,6'sı Meslek Lisesi, %29'u Genel Lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Önlisans mezunlarının %2,6'sı İlahiyat Önlisans, %7,9'u yüksek okul mezunudur. Üniversite mezunlarının %8,8'i İlahiyat Fakültesi, %20,3'ünün farklı bölümlerden mezun oldukları görülmüştür.

22. Çocuklarla İlgili Bilgiler

220. Dini Konularla İlgilenme Yaşı

Çocukların dini konularla ilgilenmeye başladıkları yaşların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo19: Ankete Katılan Deneklerin Çocuklarının Dini Konularla İlgilenme Yaşlarına Göre Dağılımları

Çocuklarınız Dini Konularla Hangi Yaşlarda İlgilenmeye Başladı?	N	%
1-2	14	12,4
3-4	78	69,0
5-6	14	12,4
Başka	7	6,2
TOPLAM	113	100

Araştırmaya katılan annelerden %69,0'ı çocuklarının 3-4 yaşlarında dini konularla ilgilenmeye başladığını söylemiştir. 5-6 yaşlarında dini konularla ilgilenmeye başladı diyen anneler %12,4 oranındadır. %12,4 oranında anne ise çocuklarının 1-2 yaşlarında dini konularla ilgilenmeye başladığını söylemiştir.

1-2 yaşlarındaki ilgi daha çok taklit şeklinde kendini gösterirken ilerleyen yaşlarda yerini çeşitli sorulara bırakmıştır. Başka cevabını veren anneler %6,2 oranında olup çocuklarının dini konularla kaç yaşında ilgilenmeye başladığını hatırlamadıklarını söylemişlerdir.

Dini konularla ilgilenmenin genel gelişim özellikleri ile olduğu kadar kuşkusuz çevre ile de yakın bir ilişkisi vardır. Çevresinde dini uyarılarla karşılaşan çocuklarda dinle ilgilenme daha erken olacaktır. Ancak genellikle dini sorularla ilgilenme yaşı 2,5-3 yaşlarında başlamakta, 4-5 yaşlarında doruğa ulaşan bir seyir takip etmektedir.¹⁷⁹

Anne babanın dini vecibelerini yerine getirmesi, günlük ifadelerinde dini motifleri işlemeleri çocuklarda çeşitli sorular sorma merakını geliştirmektedir. Aile içerisinde çocuğun tabii olarak aile üyelerinden birini ve çoğu zaman kendisine en yakın hissettiği kimseyi örnek aldığı ve onu taklit ederek sosyalleştiği, çözemediği meseleleri ona sorarak

¹⁷⁹ Konuk, a.g.e., s. 93.

çözdüğü görülmektedir.¹⁸⁰ Genellikle örnek alınan kimseler ise başta anne ve babalar olmak üzere daha büyük olan kardeşlerdir.

Dini emir ve yasakların yerine getirildiği bir ailede yaşayan çocukta dini kavramların daha erken ortaya çıktığı gözlenmektedir.¹⁸¹ Okul öncesi dönemdeki çocuklar meraklı, araştırmacı, hayal güçleri kuvvetli ve çok fazla sorgulayıcıdır. Çocuklar sahip oldukları dini duygu ve düşüncelerini sorularla ifade ederler. Yetişkinler onların daha fazla soru sormasına imkân tanımalı ve sorularını uygun şekilde cevaplandırmalıdır. Nitekim Hz peygamber kendisine sorulan her soruya uygun şekillerde cevap vermiştir.¹⁸²

Çocuklarının 1–2 yaşlarında dini konularla ilgilenmeye başladığını belirten anneler, bu ilginin daha çok taklit şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Örneğin namaz kılarken yanlarına gelip kılmaları, bazen kendilerine seccade sermeleri, ezan okununca televizyonu kapatmaları, Kur'an okurken kendilerinin de bir kitap alıp okuyormuş gibi yapmaları, büyüklerini dua ederken görürken ellerini açmaları hep bu yaşlarda taklitle başlayan ilgililerdir. Halbuki bu dönemde “çocuk dıştan taklit eder görünürken, aslında o, Allah ile içten ilişki halindedir. Büyüklerden öğrendiklerinin sınırını çoktan aşmış olan çocuk Allah karşısında yetişkine göre daha hassas, daha çaresiz ve daha muhtaçtır. O, Allah huzuruna çıkınca gerçekten O'nun huzuruna çıkmıştır”.¹⁸³

Annelerin dini görevlerini yerine getirmeleri ile çocukların dini konularla ilgilenme yaşı arasındaki ilişki ki-kare testi sonucu $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre ibadetlerini hiç aksatmayan annelerin çocuklarında dini konularla ilgilenme daha erken başlamakta, ibadetlerini yerine getirme noktasında zayıflık arttıkça çocuklarda dini konularla ilgilenme yaşı gecikmektedir. Bununla birlikte gerek ibadetlerini daima yerine getiren annelerin, gerekse bu konuda titizlik göstermeyen annelerin çocuklarında dini konularla ilgilenmede yoğunlaşma yaşının 3-4 yaşları olduğu görülmektedir.¹⁸⁴

Annelerin yaşlarıyla, çocukların dini konularla ilgilenme yaşı arasındaki ilişki $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte annelerin yaşı ne olursa olsun

¹⁸⁰ Abdurrahman Dodurgalı, Eğitim Sosyolojisi, İFAV Yay., İstanbul, 1995, s. 80.

¹⁸¹ Altıntaş, a.g.b., s. 265.

¹⁸² Daha fazla bilgi için Bk, Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hz Muhammed, s. 145–151.

¹⁸³ Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, DİB Yay., s.158.

¹⁸⁴ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 3.

çocuklarının dini konularla ilgilenme yaşı en yoğun olarak yine 3-4 yaşlarında odaklanmaktadır.¹⁸⁵

Annelerin öğrenim durumlarıyla çocukların dini konularla ilgilenme yaşı arasında ki-kare testi sonucunda istatistiksel anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir.¹⁸⁶

221. En Çok Merak Ettikleri Dini Konular

Çocukların dini konularla ilgili en çok merak ettikleri konuların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 20: Ankete Katılan Deneklerin Çocuklarının Dini Konularla En Çok Merak Ettiği Hususlara Göre Dağılımları

Çocuğunuz Dini Konularla İlgili En çok Neleri Merak Ediyor?	N	%
Allah	92	69,1
Peygamber	8	6,0
Nereden geldiği, nasıl olduğu	65	48,8
Ölüm	76	57,1
Cennet cehennem	30	22,5
Başka	40	30,0
TOPLAM	113	

Bu soruda birden çok seçenek işaretlendiği için her bir seçeneğin oranı ankete katılan toplam denek sayısına göre hesaplanmıştır. Buna göre annelerin %69,1'i çocuklarının Allah'ı merak ettiğini söylemiştir. Allah'tan sonra çocukların en çok ölümü merak edip sorduğu görülmüştür.(%57,1). Nereden geldiğini, nasıl olduğunu merak edenlerin oranı ise %48,8'dir. Araştırmaya katılan deneklerin %30,'u "Başka" cevabını vermiştir. Çocuklarının cennet-cehennemi çok merak ettiğini söyleyen annelerin oranı %22,5'tir. Peygamberi merak ettiğini söyleyenler %6 civarındadır.

Okul öncesi dönemde en çok merak edilen konuların başında Allah, ölüm ve var oluş konuları gelmektedir. Yapılan araştırma sonucunda da aynı veriler elde edilmiştir.

¹⁸⁵ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 8.

¹⁸⁶ Bk. Ekler/ Çapraz Tablo 9.

Anket formlarında yapılan detay analizlerde “Başka” cevabını veren anneler çocuklarının en çok namazı, melekleri, orucu, Kur’an-ı Kerim’i, Kâbe’yi, şeytan’ı, Kibleyi, kurbanı, haccı, ezanı, günah konusunu merak ettiğini belirtmişlerdir.

222. Dini Konularla İlgili Soruları

Çocuklar konuşmayı öğrenmekle birlikte soru sormaya başlarlar. Soru sormanın ilişki kurma, dikkat çekme, güven arayışı, yardım isteği ve merak gibi birçok nedeni vardır.¹⁸⁷ Çocuğun ilk soru cümleciklerinin başladığı andan itibaren ilk 3 yaşına kadar olan döneme ilk soru çağı denilir. Bu çağda sorular daha çok “bu ne?” ile başlar. 3 yaşından 7 yaşına kadar olan ikinci soru çağında ise sorular “niçin?” ile başlar. Bu yaşta sorulan sorularda her şeyi merak etme ve öğrenme arzusu yanında gizli bir biçimde yetişkini kontrol etme isteği de bulunabilir.¹⁸⁸

Anket formumuzda yer alan “Çocuğunuzun dini konularla ilgili soruları nelerdir? Örnek verebilir misiniz?” şeklindeki sorumuza verdikleri cevapların detay analizlerinde bu soruya verilen cevapları belli ana başlıklar altında toplamak mümkündür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

Allah hakkındaki sorular:

- Allah nerede?
- Neden görmüyoruz?
- Nasıldır?
- Bizi görüyor mu?
- Allah kimdir?
- Ne kadar büyüktür?
- Ağzı, burnu, yüzü var mı?
- Evi nerde?
- Kaç yaşında?
- Bize benziyor mu?
- Hangi tarafta?
- Sessiz konuşsam beni duyar mı?
- Uyumuyor mu?

¹⁸⁷ Arthur Jersild, Çocuk Psikolojisi, çev. Gülseren Günçe, Ankara, 1987, s. 500.

¹⁸⁸ Bovet, a.g.e., s. 48; Konuk, a.g.e., s. 94.

- Erkek mi, sakalı var mı?
- O kadar çok şeyi nasıl yapıyor?
- Bize kızar mı?
- Bizi nasıl yakacak?
- Bütün yaptıklarımızı nasıl biliyor?
- Allah neye benziyor?
- Bizim gibi bir insan mı?
- O'nu görebilir miyiz?
- Cennette O'nu görecek miyiz?
- Allah ne yiyip içiyor?
- Bizim eve hiç gelmiyor mu?
- Ayakları bizden uzun mu?
- Polis mi güçlü Allah mı?
- Bize ekmek verir mi?
- Bizden güçlü mü?
- Allah kaç tane?
- Bizi ne zaman cezalandıracak?
- Pencere kapalı olduğu halde bizi nereden görüp duyuyor?
- Allah'ımızın sihirleri var mı?
- Allah'ı kim yarattı?
- Allah yakında mı uzakta mı?

Ölüm hakkındaki sorular:

- Niye öldü?
- Nasıl öldü?
- Niçin öleceğiz?
- Nereye gideceğiz?
- Ne zaman öleceğiz?
- Ben ne zaman öleceğim?
- Ölen kişi bizi görüyor mu?
- Ölünce seni göremem mi anne?
- Gömülünce bir daha çıkamaz mı?
- Öleni neden toprağın altına gömüyorlar?

- Orda nefes alacak mıyız?
- Ölünce cennete mi gideceğiz?
- Ölen kişi orda (mezarda) neden yatıyor?
- Orada bizi mi bekliyorlar?
- Biz ölünce bizi de dedeler mi gömecek?
- Ölenlerle görüşecek miyiz?
- Neden ölüm var?
- Siz ölünce ben ne yapacağım?

Doğum ve var oluş hakkındaki sorular:

- Nerdeydim?
- Neden daha önce doğmadım?
- Düğün resimlerinizde neden ben yokum?

İbadetlerle ilgili sorular:

- Neden namaz kılıyorsun?
- Neden oruç tutuyorsun?
- Niçin Kur'an okuyorsun?
- Neden abdest alıyorsun?
- Sofraya oturunca neden besmele çekiyoruz?
- Namazda neden konuşmuyorsun?

Hız. Peygamber hakkındaki sorular:

- Nerede?
- Nasıl?
- Gülü neden çok severdi?
- Kimdir?

Dua hakkındaki sorular:

- Neden dua ediyoruz?
- Dualarımız kabul oluyor mu?
- Eğer kabul oluyorsa neden istediklerim olmuyor?

Cennet cehennem hakkındaki sorular:

- Cennette çikolatadan evlerimiz olacak mı?
- Göl kokusu cennetten mi geldi?
- Cennet nerde?
- Neden cennet cehennem var?

Ŗeytan hakkındaki sorular:

- Nasıl?
- Neden var?
- Neden bizi kötü yönlendiriyor?

Ezan hakkındaki sorular:

- Ezan Allah'ın sesi mi?
- Neden ezan okunurken teybi kapatıyoruz?

Cami hakkındaki sorular:

- Neden camiye gidiyoruz?
- Cami Allah'ın evi mi?
-

Günah hakkındaki sorular:

- Yalan söylemek neden günah?
- Çalmak neden günah?

Göröldüğü gibi çocukların soruları aslında onların gelişim düzeyleri ile alakalı olarak somuttur. Örneğin Allah tasavvuru antropomorfist (insan biçimli) olduğu ve O'nu insani vasıflar içinde tasavvur ettikleri için soruları da buna paralel olarak somut biçimde gelmektedir. Soyut düşünce açılmadığı için soyut varlıkları da somutlaştırarak algılamaya, anlamaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla okul öncesi dönemdeki çocukların bu özelliklerinin bilinmesi onların sorularına verilecek cevapların niteliğini de büyük oranda belirleyici olacaktır.

Anneler nasıl ki çocuklarını beslerken onlar için faydalı olan besinleri yeterli bir şekilde ihtiyaçlarını giderecek kadar veriyorlarsa çocukların sorularına cevap verirken dini bilgileri de bu şekilde vermelidirler. Nasıl ki verilen besinlerin azı çocuğu iyi besleyemiyor

fazlası da çocuğa zarar ve tiksinti verebiliyorsa dini bilgiler de aynı şekilde çocuğa ihtiyacı kadar verilmelidir. Çocuğun sorduğu sorulara anlayabileceği şekilde kısa ve basit cevaplar verilmelidir. Bu yüzden burada önemli olan husus çocuğun gelişimine uygun anlayabileceği cevaplar verip öğrenme isteğini köreltmemek ve yeni sorular sormasına açık kapı bırakabilmektir.

223. Nereden Geldiklerine Dair Soruları ve Bu Sorulara Verilen Cevaplar

“Çocuğunuz nereden geldiğine dair sorular soruyor mu? Siz bu soruları nasıl cevaplandırıyorsunuz?” kalıbıyla sorduğumuz soruya, annelerin %19,4’ü çocuğunun böyle bir soru sormadığını belirtmiştir. Annelerin % 80,5’i ise bu soruya “Evet, soruyor” diye cevap vermiştir.

Görüşme formlarımızın analizlerine dayanarak “çocukların nereden geldiklerine dair sormuş oldukları sorular ve bu sorulara annelerin verdiği cevaplar şu şekilde sıralanabilir:

— Nasıl oldum?

- “Senin için Allah’a dua ettik. Seni hediye olarak bize verdi”.
- “Anne ile baba birbirini çok sevince anne hamile kalır. Karnında bebek büyür”.
- “Seni Allah bize nasip etti”.
- “Seni Allah karnıma koydu”.
- “Anne karnında yumurta vardır. Büyüyünce çıkarttık sen onun içinden çıktın”.
- “Seni hastaneden aldım”.
- “Seni leylekler getirdi”.
- “Seni Allah yoktan yaratıp dünyaya gönderdi”.
- “Allah seni çok sevip karnıma koydu. Sonra doğup dünyaya geldin”.
- “Karnımdaki ameliyat izini gösteriyorum”.
- “Babanla birbirimizi çok sevdiğimiz için sen oldun”.

—Karnından nasıl çıktım?

- “Hastanede seni doktorlar karnımdan aldılar”.
- “Göbeğimden çıktın”.

—Ben nerdeydim?

- “Dünyada yoktun”.
- “Karnımdaydın”.

- “Cevap vermiyorum”.
- “Gökyüzünde”.
- “Cennette”.

—**Karnına nasıl girdim?**

- “Sen hep oradaydın”.
- “Allah koydu”.
- “Geçştirip cevap vermiyorum”.

—**Karnında nasıl beslendim?**

- “Ağızındaki bir kordonla benden beslendin”.
- “Göğsümün sütü sana bağlanmıştı. Oradan emerek beslendin”.

—**Karnında nasıl kaldım?**

- “Karnımda uyuyarak büyüdün”.

—**Nereden geldim?**

- “Sen ruhlar âlemindeydin. Dünyaya gelince biz seni hastaneden aldık”.

—**Karnında nasıl havasız kaldım?**

- “Allah sana nefes verdi”.

—**Tekme atıyor muydum?**

- “Evet atıyordun”.

—**Seni görüyor muydum?**

- “Hayır. Beni sadece hissediyordun”.

—**Dünyaya nereden nasıl geldik?**

- “Cevap yok”.

—**Ben nerde yaratıldım?**

- “Karnımda”.

—**Düğün resimlerinizde ben neden yokum?**

- “Sen karnımdaydın”.

- “Doğmamıştın”.

-“Arabada uyuyordun”.

—**Beni kim yaptı?**

- “Allah yaptı”.

—**Beni parayla mı satın aldınız?**

- Hayır”.

—**Beni leylekler mi getirdi?**

- “Hayır”.

—**Karnına göbeğinden mi girdim?**

- “Sen karnımdaydın zaten. Zamanı gelince büyüdün”.

—**Karnına nasıl sığabildim?**

- “Çok küçüktün”.

—**Beni görüyor muydun?**

- “Kalp atışlarını duyuyor, seni hissediyordum”.

—**Karnındayken hangi taraftaydım?**

- “Sağ taraftaydın”.

—**Göbeğinden mi çıktım?**

- “Cevap vermiyorum”.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi okul öncesi dönem çocukları kendi var oluşlarıyla ilgili çeşitli sorular sormaktadırlar. İnsan kendini fark ettiği en küçük yaşlardan itibaren kendisinin, başkalarının ve var olan her şeyin nereden geldiği, niçin var olduğu ile ilgili sorular sormaktadır. Bu sorular insanoğlunun henüz çözülememiş açık sorularıdır.¹⁸⁹

Bundan da önemlisi annelerin bu sorulara vermiş oldukları cevaplardır. Çocuklarına basit, tatmin edici cevaplar veren annelerin çoğunlukta olması dikkat çekicidir. Ancak nasıl

¹⁸⁹ Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 4.

oldum sorusuna hala seni leylekler getirdi, hastaneden aldık cevaplarını veren anneler de vardır. Anket formlarında yapılan detay analizlerinde annelerin oldukça ilginç olaylardan bahsettiği de görülmüştür. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

Beş yaşındaki Hatice oldukça esmer bir çocuk olup annesi kendisine onu leyleklerin getirdiğini söylemiştir. Kardeşleri kendisinden daha beyaz tenli olduğu için o da bu duruma inanmış rüyalarında kendisini bir leyleğin getirip göl kenarındaki ağaçların altına bıraktığını ve kardeşlerinin onu aralarına almadığını görmüştür. Uzun süre kendisini ailesine ait hissedememiş ve bunun etkisinden kurtulamamıştır. Burada annenin vermiş olduğu yanlış bir cevabın yapmış olduğu tahribatı açıkça görebilmek mümkündür. Çocuk kendini aileden birisi gibi hissedememiş ve kâbuslar görmeye başlamıştır.

Nasıl oldum sorusuna seni hastaneden aldık diyen bir anneye 5 yaşındaki oğlunun vermiş olduğu cevap da oldukça ilginçtir.

— “Ben senin oğlun olmak isterdim. Keşke benim annem sen olsaydın, ben başkasının çocuğu olmasaydım” cevabı karşısında anne hayretler içerisinde kaldığını üzülenek itiraf etmiştir.

Bu tarz olaylara sebep olmamak için çocuğa gerçeğe uygun, ama seviyesine göre, anlayabileceği ve ikna olabileceği cevaplar verilebilmelidir.

224. Allah Hakkındaki Soruları ve Verilen Cevaplar

“Çocuğunuz Allah hakkında ne gibi sorular soruyor? Siz bu soruları nasıl cevaplandırıyorsunuz?” şeklindeki sorumuza annelerin, çocuklarının sorduğu ve kendilerinin verdiği cevapları şöyle sıralamışlardır:

—Allah nerededir?

- “Sağımızda, solumuzda, her yerimizdedir”.
- “Andığımız her yerdedir”.
- “Kalbimizdedir”.
- “Yukarıdadır”.
- “Yeri yoktur”.
- “Gökyüzündedir”.
- “Üsttedir”.

—Allah nasıldır?

- “Çok büyük, çok güçlü ve bizden farklıdır”.

—**Neye, kime benziyor?**

- “O’nu görmediğimiz için bunu bilemiyoruz”.

—**Neden göremiyoruz?**

- “Bazı şeyler görülemez. Mesela ben seni çok seviyorum ama sana gösteremiyorum. Sevgiyi biliyor, inanıyoruz ama göremiyoruz. Allah da böyledir”.

- “O’nu cennette göreceğiz”.

- “Beynimiz var ama dışardan bakınca göremiyoruz. Çünkü bizim içimizde. Allah da böyledir”.

- “Eğer O’nun istediği gibi bir insan olursak O’nu göreceğiz”.

- “Çünkü Allah bulutların arkasındadır. Bu yüzden göremiyoruz”.

- “Cevap veremiyorum”.

—**Allah’ı ne zaman göreceğiz?**

- “Cennete gidince göreceğiz”.

—**Allah kimdir?**

- “Bizi yaratandır”.

—**Her yerde nasıl oluyor? O zaman tek değil mi?**

- “Cevap veremiyorum”.

—**Bizi yener mi?**

- “Evet yener. Çünkü Allah çok güçlüdür”.

—**Bizi nasıl görüyor?**

- “O bizi her zaman her yerden görür”.

—**Sessiz bir şey söylesem beni duyar mı?**

- “Evet, seni duyar”.

—**Ne kadar büyük?**

“Çok büyük dağlarla bile kıyaslanamaz”.

—**Sen Allah’ı hiç gördün mü?**

- “Hayır”.

—**Madem bizi çok seviyor neden ceza veriyor?**

- “Cevap yok”.

—**O kadar çok şeyi nasıl yapabiliyor?**

“Çünkü O çok güçlüdür”.

—**Neden hiç gelmiyor?**

“Cevap veremiyorum”.

—**Sakalı var mı?**

“Yok”.

—**Evi nerededir?**

“Yukarda, gökyüzündedir”.

—**Evi yüksekte nasıl duruyor? Düşmüyor mu?**

“Cevap veremiyorum”.

—**Allah kalbimize nasıl sığabiliyor?**

“Cevap veremiyorum”.

—**Bize kızar mı?**

“Evet. Yaramazlık yaparsak bize kızar”.

—**Allah bizi seviyor mu?**

“Evet. Allah çocukları çok sever”.

—**Allah nereden bakar?**

“Çok yükseklerden”.

—**Allah’a neden inanıyoruz? İnanmazsak ne olur?**

“Cevap veremiyorum”.

—**Bizi neden yarattı?**

“Cevap veremiyorum”.

—Allah'ı kim yarattı?

“Hiç kimse”.

—Allah kaç yaşındadır?

“Allah'ın yaşı yoktur”.

—Yerde midir, gökte midir?

“Her yerdedir”.

—Neden dünyada yaşamıyor?

“Cevap veremiyorum”.

—Uyuyor mu?

“Uyumaz”.

—Camlar kapalıyken bizi nasıl görebiliyor?

“O bizi her yerden görebilir”.

—Gözü çok mu büyük?

“Evet”.

—Karanlıkta bizi görüyor mu?

“Evet görüyor”.

—Ölünce O'nu görecek miyiz?

“Evet, O'nu göreceğiz”.

—Erkek mi kız mı?

“Allah'ın cinsiyeti yoktur”.

—Ne yer ne içer?

“Yemez. İçmez”.

—Hangi taraftadır?

“Her yerdedir”.

—Allah'ın soyadı nedir?

“Rahman”.

—**Bize nereden bakıyor?**

“Gökyüzünden”.

—**Allah ölür mü?**

“O ölmez”.

—**Her şeyi bilir mi?**

“Evet, her şeyi bilir”.

—**Allah nereden, nasıl var oldu?**

“Kendiliğinden var oldu. Çünkü o bize benzemez”.

—**Allah bizi neden öldürüyor? Biz ne yaptık ki?**

“Öyle istediği için”.

—**Allah bizi yakar mı?**

“Günah işlersek evet yakar. Ama günah işlemezsek bizi yakmaz”.

—**Allah ay gibi, güneş gibi ışıklı mıdır?**

“Biz bilemiyoruz”.

—**Allah’ın evi Kâbe midir?**

“Evet”.

—**Allah’ın gözü, kulağı, burnu var mıdır?**

“Yoktur. O bizden farklıdır”.

—**Allah neden bazı şeyleri istiyor?**

“Onlar bizim yararımıza olduğu için istiyor”.

—**Allah benimle küçük olduğum için mi konuşmuyor?**

“Hayır”.

—**Bizim eve hiç gelmiyor mu?**

“Geliyor ama biz göremiyoruz”.

—Allah kaç numara ayakkabı giyer?

“Ayakkabı giymez. Çünkü bizden farklıdır. Bulutlar gibidir”.

—Allah babamdan güçlü müdür?

“Evet. O herkesten güçlüdür”.

—Allah mı hızlı koşar, polis mi?

Allah.

—Her şeyi Allah mı yaptı?

Evet.

—Allah’ın kardeşi var mı?

Yok. O tektir.

—Allah gökyüzünü nasıl tutuyor da düşmüyor?

Çünkü O çok güçlüdür.

—Allah’ın sihirleri var mıdır?

“Yoktur”.

Çocuklar 3–4 yaşından itibaren Allah’ı zihinlerinde canlandırmaya çalışırlar. Onların zihinsel gelişimleri mücerred kavram varlıkları anlayabilecek düzeye gelmediği için, çocuklar 7 yaşına kadar Allah’ı büyük ve güçlü bir insan şeklinde tasavvur ederler. Allah’ı insan şeklinde tasavvur etmek çocukluk dönemi dini gelişimin en önemli özelliğidir.¹⁹⁰

Çocuk 4 yaş dolaylarında Allah hakkında fikir yürütmeye başlar. Bu yaş çocuklarının Allah tasavvuru gelişim özelliklerine ve zihinsel kapasitelerine uygun olarak Allah’ı insana benzetme şeklindedir.¹⁹¹

Bu dönemde dini öğretiler çocuğun gelişimine uygun ve gelişimi destekleyici yönde sunulmalıdır. Çünkü çocuk Allah’ı önce süper bir insan gibi, daha sonra sevimli bir hayalet

¹⁹⁰ Hüseyin Certel, Din Psikolojisi, Andaç Yay., Ankara, 2003, s. 101.

¹⁹¹ Haluk Yavuzer, Ana Baba Çocuk, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007, s. 240.

gibi, daha sonrada görülemeyen yüce bir varlık olarak algılar. Onun için çocuğun gelişim özellikleri bilinmeli ve bu doğrultuda eğitim verilmeye çalışılmalıdır.¹⁹²

İslam'ın öğrettiği, zaman ve mekândan münezze, “her yerde hazır ve nazır” Allah inancının bu yaşlardaki çocuklar tarafından doğru bir şekilde anlaşıldığını söyleyemeyiz.¹⁹³

Çocukların Allah hakkında sormuş oldukları cevaplara annelerin genellikle yetişkinlerin anlayabileceği şekilde cevaplar verdiği dikkat çekici bir husustur. Ayrıca anneler en çok Allah'ı anlatırken zorlandıklarını, nasıl cevaplar vereceklerini kestiremediklerini de belirtmişlerdir. Çocukların verilen cevaplarla ikna olmadıklarını farklı sorular sormaya devam ettiklerini dile getirmişlerdir.

225. Dua Etme Durumları

Ankete katılan deneklerin çocuklarının dua edip etmeme dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 21: Ankete Katılan Deneklerin Çocuklarının Dua Edip Etmemelerine Göre Dağılımları

Çocuğunuz Dua Ediyor mu?	N	%
Etmiyor	9	8,0
Ediyor	104	92,0
TOPLAM	113	100

Araştırmaya katılan annelerden %8,0'ı çocuğunun dua etmediğini söylerken, %92,0'ı dua ettiğini söylemiştir.

Anket formlarındaki detay analizlerinde çocukların çeşitli şekillerde dualar ettiği görülmüştür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

- “Allah’ım anne babamı koru, onlar ölmesin”.
- “Allah’ım bana yiyecek, içecek, çok para, oyuncak ver”.
- “Allah’ım çok akıllı bir çocuk olayım”.
- “Allah’ım hasta olmayayım”.
- “Havalar güzel olsun parka gidelim”.
- “Allah’ım çok kar yağsın”.

¹⁹² Şimşek, a.g.m., s. 220.

¹⁹³ Ay, Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım?, s. 92.

- “Fakirler zengin olsun”.
- “Allah’ım babama çok para ver”.
- “Anne babasının öğrettiği yemek duasını yapanlar da oldukça fazladır”.

Sevdiği kimselere (kardeşi, arkadaşı, dedesi, babaannesi) dua edenler de oldukça yüksek orandadır.

İnsanın Allah’a dua edip yardım istemesi insanda doğuştan var olan tabii dindarlığın bir sonucudur. Din gibi dua da evrensel bir olaydır. Her dinde her toplumda, her kültür ve medeniyette duanın varlığına rastlamak mümkündür.¹⁹⁴

Dua Allah ile kurulan en etkileyici iletişim aracıdır. Bu sebeple çocuk 2 yaşından itibaren ellerini Allah’a açmaya alışmaktadır.¹⁹⁵ Dua ile insan doğrudan doğruya Allah’a başvurmakta ve O’nunla konuşmaktadır. Duayı canlandıran anlamlı niyet, insan neye ihtiyacı olduğunu bilmeseyse bile “eksiklik şuurudur” ve bu eksikliğin doğurduğu gerginlikleri gidermek için dile getirilir. Her durumda dua bir talep ve yöneliştir. Dua bilinmek ve işitilmek talebinden başka bir şey değildir.¹⁹⁶

Okul öncesi dönemdeki çocukların dünyasında duanın ayrı bir yeri vardır. Dua çocuğun eğitiminde önemli bir yer tutar. Onlara yavaş yavaş küçük dualar, şükür cümleleri, besmele, selam ve ilahilerden kesitler öğretilmelidir. Ezberletilen bu dualar, onların Allah’a yaklaşmalarını sağlayacaktır.¹⁹⁷ Çocuklara anne babaların yatarken, yemeğe başlarken, yemekten sonra yapabilecekleri kısa dualar ezberletilebilir.¹⁹⁸

Dualar hangi türden olursa olsun çocuk onlardan büyük ölçüde kendisi için fayda umar. Bu bakımdan çocuk duaları bencil bir özellik taşır. Dualar onun ihtiyaçlarını ve beklentilerini dışa yansıtır. Ancak bunlar içten gelen isteklerin Allah’a ulaştırılmasıdır.¹⁹⁹

Çocuklar bu dönemde Allah’ı güçlü bir insan gibi düşündükleri için istekleri de genelde bu doğrultudadır. Bazen özlemlerini, inançlarını, isteklerini, sorularını, kuşkularını, bazen

¹⁹⁴ Certel, a.g.e., s. 123.

¹⁹⁵ Vehbi Vakkasoğlu, Allah’ı Nasıl Anlamalı ve Çocuklarımıza Nasıl Anlatmalı, Sevgi Yay., İstanbul, 2006, s. 57.

¹⁹⁶ Hökelekli, a.g.e., s. 215.

¹⁹⁷ Mustafa Tavukçuoğlu, “Okul Öncesi Çocuğun Din Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, SÜİFD, S. 14, Konya, 2002, s. 59.

¹⁹⁸ Örnekler için Bk. Gökhan Evliyaoğlu, Çocuk ve Dua, TDV Yay., Ankara, 1996.

¹⁹⁹ Kerim Yavuz, Çocuk ve Din, s. 183.

yaptıkları yaramazlıkları samimi bir şekilde itiraf edip bir daha yapmamaya söz verdiklerini, hoşlarına giden güzel bir şey olunca el açıp şükrettiklerini, hoşlanmadıkları şeyler olunca eleştiri ve önerilerde bulduklarına tanık olabilmekteyiz.²⁰⁰

Okul öncesi dönem çocuğun din eğitiminde önemli olan hususlardan birisi de duadır. Dua aracılığıyla çocuğun Allah'a yaklaşması sağlanmakta, kalbi Allah'a açılmaktadır.

Genelde arzular çocuklara özgü, zaman zaman biyolojik ve duygusal ihtiyaçların tatminine yöneliktir. Açlık korkusu, ölüm, ayrılık kaygısı, özlemler dua etmeye çocukları teşvik eden başlıca etkenlerdir.²⁰¹

Çocukların dini yaşantılarla erken yaşlarda karşılaşmaları onlara duygusal bir zenginlik kazandırır. Bu konuda duanın onlar için özel bir yeri vardır. Çocuklar bu dönemde duanın Allah ile bağlantılı olduğunun farkında olmalarına rağmen, dinî anlamını kavrayamazlar. Duayı çocukça arzuların elde edilmesi için başvurulmuş bir yol, Allah'ı da, tıpkı ana babaları gibi, bir şey isteyince yerine getirecek bir kimse gibi düşünürler.²⁰² Fakat burada önemli olan hususlardan birisi de çocukların dualarında istedikleri her şeyin verilmeyeceğini bilmeleridir. Bunu uygun bir dille anne babaların çocuklara ifade etmeleri gerekmektedir.

226. Ölümle İlgili Soruları

Ölümle ilgili soruların sorulup sorulmaması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 22: Ankete Katılan Deneklerin Çocuklarının Ölümle İlgili Sorular Sorup Sormamalarına Göre Dağılımları

Çocuğunuz Ölümle İlgili Sorular Soruyor mu? Nasıl cevaplandırıyorsunuz?	N	%
Evet	84	74,3
Hayır	29	25,7
TOPLAM	113	100

Tablodan da görüldüğü gibi araştırmaya katılan annelerden %74,3'ü çocuklarının ölüm hakkında sorular sorduğunu söylerken %25,7'si hayır cevabını vermiştir.

²⁰⁰ Örnekler için Bk, Eric Marshall, Stuart Hample, Çocuklardan Tanrıya Mektuplar, Sarmal Yay., İstanbul, 1991.

²⁰¹ Konuk, a.g.e., s. 83.

²⁰² Koç, a.g.b., s. 6.

Anket formlarında yapılan detay analizlerden çocukların ölüm hakkındaki soruları ve annelerin bunlara verdikleri cevaplar yoğunluk derecesine göre şu şekilde tespit edilmiştir.

—**Ölen kişi nereye gidiyor?**

- “Allah’ın yanına gidiyor”.
- “İyi insansa cennete, kötü, insansa cehenneme gidiyor”.
- “Allah bilir”.
- “Cevap veremiyorum”.

—**Neden öldü?**

- “Allah istediği için”.
- “Eceli geldiği için”.
- “Günü bittiği için”.
- “Hasta olunca Allah ona daha iyi bakmak için onu yanına aldı”.

—**Ne zaman öleceğiz?**

- “Yaşlanınca”.
- “Allah bilir”.
- “Günümüz bitince”.
- “Hastalanınca”.

—**Neden toprağa gidiyoruz?**

- “Ölümler oraya konulur”.
- “Allah istediği için”.
- “Cennete topraktan gidildiği için”.

—**Toprakta yatanlar korkmuyor mu?**

- “Hayır korkmuyorlar”.

—**Nasıl öleceğiz?**

- “Biz bilemiyoruz. Allah biliyor”.

—**Ölen kişi geri gelecek mi?**

- “O cennete gitti. Geri gelmeyecek”.

—**Biz de ölecek miyiz?**

- “Ölüm herkesin başına gelecek. Herkes ölecek”.

—**Hepimiz mi öleceğiz?**

- “Evet”.

—**Ölünce hep beraber olacak mıyız?**

- “Evet. Cennette bütün sevdiklerimizle beraber olacağız”.

—**Öleni gömdüklerinde üşümüyor mu?**

- “Hayır üşümüyor”.

—**Birisi öldüğünde neden ağlıyorlar?**

- “Çünkü ondan ayrıldıkları için üzüyorlar”.

—**Toprağın altında nefes alabilecek miyiz?**

- “İyi insan olursak cennete gideceğiz ve orada nefes alabileceğiz”.

—**Toprağın altı karanlık değil mi?**

- “Hayır, karanlık değil”.

—**Ölen kalkacak mı?**

- “Hayır kalkmayacak”.

—**Ölüleri nereye koyuyorlar?**

- “Toprağa koyuyorlar”.

—**Mezarda nasıl kalacağız?**

- “İyi insan olursak orası bizim için çok güzel olacak”.

—**Yağmur yağınca ıslanmıyor mu?**

- “Hayır ıslanmıyorlar”.

—**Ölülere ne oluyor?**

- “Başka bir dünyaya gidiyorlar”.

—**Yaşlanınca mı öleceğiz?**

- “Evet”.

—**Toprakta nasıl yatıyorlar?**

-“Uyuyor ve bizi bekliyorlar”.

—**Öleni örtüp gömüyorlar mı?**

-“Evet”.

—**Kabirde yemek yiyorlar mı?**

-“Hayır”.

—**Bizi de mi gömecekler?**

-“Evet. Bir kuyu açıp içine gömecekler”.

—**Kabirde ne görecekiz?**

-“Melekleri görecekiz”.

—**Ölenin gözü kapalı mı?**

-“Evet”.

—**Gömülünce gözüne toprak gitmez mi?**

-“Hayır gitmez”.

—**Neden kabirde yatıyor?**

-“Allah istediği için”.

—**Allah her istediğinde dedeler ölecek mi?**

-“Evet”.

—**Bizi kim öldürecek?**

-“Allah”.

—**Ne olacağız?**

-“Cevap veremiyorum”.

—**Toprağın altına mı gidecekiz?**

-“Cevap vermiyorum”.

—**Ölünce nereye gideceğiz?**

-“Cennete gideceğiz”.

—**Mezarlıklar neden böyle?**

-“Bilmiyoruz”.

—**Berber mi öleceğiz?**

-“Hayır”.

—**Hastalanınca ölecek misin?**

“Hayır”.

—**Canım yanarsa ölür müyüm?**

-“Hayır”.

—**Siz ölünce ben yalnız mı kalacağım?**

-“Hayır”.

—**Mezarda tek başımıza mı kalacağız?**

-“Cevap veremiyorum”.

—**İnsan kaç yaşında ölür?**

-“Allah bilir. Biz bilemeyiz”.

—**Allah bizi neden öldürüyor?**

-“İsteddiği zaman bizi öldürür”.

—**Öbür dünyaya gidince tekrar ölecek miyiz?**

-“Hayır”.

—**Benim günüm ne zaman bitecek?**

-“Allah bilir”.

—**Kuyuya konulunca bize ışık yakacaklar mı?**

-“Hayır diyorum”.

—**Yaşlılar neden ölür?**

-“Allah istediği için”.

—**Melekler bize ne soracak?**

-“İyi insan olursak bizi alıp cennete götürecekler ve bize zor soru sormayacaklar”.

—**Bizi de dedeler mi gömecek?**

-“Evet”.

—**Dirilince annem babam yine siz mi olacaksınız?**

-“Evet”.

—**Ölen kişi topraktan çıkabilir mi?**

-“Hayır”.

Ölüm de çocukların merak ettikleri olaylardan birisidir. Çocuklar ölümle çok erken yaşlarda ilgilenmeye başlarlar. Ölümün ne anlama geldiği, ölümlerin toprak altında ne yiyip ne içtikleri, nasıl hava aldıklarına ilişkin sorular sorarlar. İlk çocukluk dönemlerinde ölüm çok belirsiz ve bulanık bir kavramdır. Bu çağda ölümün sürekli ve geri dönülmez bir olgu olduğu kavranamaz. Onlar için ölüm, uzun bir ayrılık, ya da dönüşü olan uzun bir yolculuktur. Çocukların ölümle ilgili korkuları yetişkinlerin ölüm korkusundan değişiktir. Çocukların doğrudan doğruya ölümle ilgili gibi görünen korkularının altında “*yalnız kalma*” korkusu yatar. Yakınını kaybeden bir çocuğun ölüme tepkisi, daha çok ortada kalmış olmaktan doğan acıların dile getirilişi şeklindedir. Okul öncesi çağda özellikle anne ölümü, sonuçları bakımından çok ağır ruhsal bozukluklara veya uyumsuzluklara neden olabilir.²⁰³

Ana baba konuşmalarını dinleyerek, ölüm haberlerini duyarak ve ölü hayvanları görerek sorular sorar bir anlam çıkarmaya uğraşırlar. 3–4 yaş çocukları için ölüm uzun bir ayrılık ya da dönüşü olan uzun bir yolculuktur. 5 yaşlarında ölüm uzun bir uyku ile eş anlama gelir ve yavaş yavaş korkutucu olmaya başlar. Çocuk anne babanın ölüp ölmeyeceğini sık sık sorar.²⁰⁴

203 Bk. Yörükoğlu, a.g.e., s. 194-198; Yavuzer, Ana-Baba ve Çocuk, s. 257.

204 Yörükoğlu, a.g.e., s. 256–257

Bu yaşlarda çocuklar ölümle ilgili cevaplanması oldukça güç olan sorular sorarlar. 5–6 yaşlarında çocuklar ölümle hastalık ve yaşlılık arasında bir ilişki olduğunu kavramaya başlar. Yaşlı ve ak saçlı herkesin yakında öleceğini sanırlar.²⁰⁵

Çocukların ölümle ilgili soruları cennet, cehennem, melek, ahiret vb. dinî içerikli kavramları gündeme getirir. Henüz somut olayları idrak edebilme aşamasında olan okul öncesi dönem çocukları, ölüm gibi soyut bir kavramı anlamaya çalışırken hayli zorlanmaktadırlar. Sözgelimi bu dönemde çocuklar ölen birisinin mezara konmasıyla cennete gitmesi arasındaki ilişkiyi kavrayamazlar. Bu dönemde yaşanan ölümle ilgili hatıralar, bütün ömrü kapsayacak biçimde zihinde yer edebilmektedir. Ancak ölüme kendi yakın çevresinde tanık olmamış bir kimsenin, çocuk ya da yetişkin, ölümü kavrayışı tam sayılmaz. İnsanlar sevdiklerini yitirince ölümü yeniden ve gerçekten öğrenirler.²⁰⁶

Psikologlar, bu çağlardaki çocukların cenaze merasimlerinden uzak tutulmasını tavsiye etmektedir. Keza, kabir azabı ve kötülerin cehennemde cezalandırılacağı gibi açıklamalarla ölümün korku konusu olacak şekilde değerlendirilmesi kadar, ölenin Allah tarafından sevildiği için erken öldüğü şeklindeki açıklamalarla sevimli ve aranacak bir şey gibi değerlendirilmesi de sakıncalı bulunmaktadır.²⁰⁷

Bunların yerine herkesin bir gün öleceği ve birbirlerini seven insanların tekrar birbirlerine kavuşacağı üzerinde durularak çocukların ahiret inancına hazırlanması daha uygun bir yol görünmektedir. Zira her şeyi bilen ve yöneten yüce bir güce sığınma eğiliminde ölümün payı büyüktür. Bunun yanı sıra yakınına kaybeden çocukların büyük bir *yalnızlık duygusu* içerisinde olduğu hatırlanarak, Allah'ın onları koruyacağı, kendilerinin ihtiyacı olan şeyleri yakınlarının temin edeceği ve aslında onların hepsini Allah'ın verdiğini söylemek onları teselli edeceği gibi Allah'a bağlılıklarını da geliştirecektir.²⁰⁸

Yukarıda verilen cevaplarda dikkat çeken hususlardan birisi insanların Allah istediği için öldüğünün çocuklara söylenmesidir. Bu dönemdeki çocuklar için ölüm ayrılık sebebi olduğu için verilen cevaplar çocukların Allah'a karşı kin ve nefret duymalarına sebep olabilir. Bunun yanında çocuklara yetişkinlerin anlayabileceği şekilde cevaplar verilmekte

²⁰⁵ Yörükoğlu, a.g.e., s. 258

²⁰⁶ Koç, a.g.b., s. 6.

²⁰⁷ Bk. Yörükoğlu, a.g.e., s. 199.

²⁰⁸ Koç, a.g.b., s. 10.

ve bu durum onlarda korku ve merak uyandırmaktadır. Bu yüzden ölüm hakkındaki sorular farklı biçimlerde tekrar tekrar ana babaların karşısına gelmektedir.

227. Çocukların Din Eğitiminde Etkili Olan Kişiler

Ankete katılan deneklerin çocuklarının din eğitiminde en etkili olan kişilerin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 23: Ankete Katılan Deneklere Göre Çocuklarının Din Eğitiminde En Etkili Olan Kişilerin Dağılımı

Çocuğunuzun Din Eğitiminde En Etkili Kişi Kimdir?	N	%
Anne	81	71,7
Baba	20	17,7
Büyük anne	5	4,4
Büyük baba	2	1,8
Diğer	5	4,4
TOPLAM	113	100

Araştırma grubundaki annelere “çocuğunuzun din eğitiminde en etkili kişi kimdir?” diye sorulduğunda %71,7 oranındaki büyük çoğunluk “anne” cevabını vermiştir. “Baba” diyenlerin oranı %17,7’dir. %4,4’ü çocuğunun din eğitiminde en etkili kişinin “büyükanne” olduğunu söylemiştir. %4,4’ü diğer derken, %1,8’i “büyükbaba” yanıtını vermiştir.

Psikolojik açıdan çocuğa en yakın kişi annedir. Bu noktadan hareketle dini bilgileri de çocuğa en kolay şekilde verebilecek kişidir. Çünkü okul öncesi dönemde çocuklar en fazla anne ile zaman geçirmekte, her şeylerini ondan öğrenmektedirler. Anket verileri de bunu desteklemektedir.

Çocuğun din eğitiminde en etkili kişi olma vasfını yüksek oranla anneler ellerinde bulundurmaktadır. Bunu babalar takip etmiştir. Diğer cevabını veren deneklerin anket formları incelendiğinde çocuklarının din eğitiminde etkili olan kişilerin genelde çocukların ablaları olduğu görülmüştür.

228. Çocukların Dini Duygu ve Düşüncelerine Dair İlginç Söz ve Davranışları

Araştırmaya katılan deneklerden bu soruya cevap verenler oldukça sınırlıdır. Araştırma esnasında yapılan gözlemlerden biri annelerden büyük bir kısmının çocuğuyla ilgili iyi bir

gözlemci olmadığıdır. Çünkü annelerden çoğu böyle bir şey hatırlamadığını veya varsa da dikkat etmediğini belirtmiştir. Bu hususla ilgili olarak kaydedilen bazı önemli olaylara ise aşağıda temas edilmiştir.

5–6 yaşlarına doğru çocuklara ölümle yaşlılık ve hastalık arasında önemli bir bağlantı kurmakta ve sadece yaşlanan insanlarla hasta olanların öleceğine inanmaktadırlar. Bu durumla ilgili olarak annelerden birisi 5 yaşındaki kızı Ebru hakkında şöyle bir olay anlatmıştır.

-“5 yaşında Kızım 5 insanların yaşlanıp saçları beyazladığı zaman öleceklerine inanıyor. Babaannesinin saçları da beyazlamıştı. Onu çok sevdiği ve ölmesini istemediği için saçlarını siyaha boyatmasını istemişti. Böylece babaannesinin saçındaki beyazların kaybolacağını ve yaşlı görünmeyeceğini düşünüyor. Eğer gençleşirse ölmeyeceğine inanıyor”.

Diğer bir annenin anlattığı şu olay da buna oldukça benzemektedir.

-“5 yaşındaki oğlum Efe ölmekten çok korkuyor. Yaşlıların ölüp gençlerin ölmeyeceğine inanıyor. Anneannesinin yüzüne bakıp başını açıyor ve böyle daha genç göründüğünü söylüyor. Eğer başını açarsa gençleşip ölmeyeceğine inanıyor. Yine anneannesine günahların mı, sevapların mı çok diye soruyor. Çünkü cehenneme gitmekten de çok korkuyor”.

Okul öncesi dönemde çocuklar için ölüm genellikle istenmeyen bir durumdur. Ölümü sevdiklerini kendisinden ayıran bir olay olarak düşünmektedirler. Bu yüzden 4 yaşındaki Şeymanur’un annesi şöyle bir olayı nakletmiştir.

-“Bir gece birlikte yatarken kızım: “*Anne sen olmasan ben ne yapardım. Sen sakın ölme*” dedikten sonra ellerini, açıp “*Allah’ım bizi ayırma*” şeklinde dua ederek beni kendisinden ayırmaması için Allah’a dua ederek yalvarmıştı”.

Çocuklar okul öncesi dönemde yetişkinlerden gördüklerini aynen yapmaya çalışırlar. Büyüklerin önemsemeden, dikkat etmeden yaptıkları pek çok davranış onların dikkatini çekmektedir. Bu hususla ilgili olarak annelerden biri çok şaşırdığı bir olayı şöyle anlatmıştır.

-“Kızım Feyza 5 yaşındayken dedesi yeni ölmüştü. Mezarlığına gidip geliyor ve çok üzülüyordu. Arkadaşlarıyla oyun oynarken kendisi bir mezarlık yapmıştı. Mezarlığın başındaki tahtaları bile koymuştu. Bu durum beni çok şaşırtmıştı. Kızımın bu olaydan ne kadar etkilendiğini ve ne kadar dikkatli olduğunu görmüştüm”.

Ölümle ilgili Şeyma'nın annesi de şöyle bir olayı bizlerle paylaşmıştır.

-“4 yaşındaki kızım amcası ölünce çok etkilenmiş ve çok üzülmüştü. Bu yüzden dedesinin hiçbir yere gitmesini istemiyordu. Bir yere gidecek olsa” *ben onu bir daha göremeyeceğim, o da beni bırakıp gidecek*” diye çırpınıp ağlıyordu”.

Burada da yine çocukların ölümü sevdikleri insanları kendisinden ayıran bir olay olarak düşündükleri gerçeği bir kez daha görülmektedir.

Bu yaşlarda çocuklar ölümü çok merak eder ve sürekli çeşitli sorular sorarlar özellikle defin işlemi ve kabir hakkında çok farklı sorular sorarlar. Bu durumu annelerin anlattığı şu iki olay desteklemektedir.

-“Oğlum Ahmet 3 yaşındayken abisi ölmüştü. Onu defnettikten son kabrinin başından ayrılmak istemiyordu.” *Orada nasıl duruyor? Onu neden orada bıraktın? Alıp gelseydin* “diye bana sürekli kızılıyordu”.

Bu hususta 4 yaşındaki Furkan'ın annesi de oldukça ilginç bir olayı nakledip bizlerle paylaşmıştır.

-“Oğlum Furkan.”*Herkes ölecek. Ölenleri hep birileri gömüyor. Peki, en son kişi de öldüğünde onu kim gömecek?*” diye sorunca çok şaşırılmışım.”

Bu dönemde çocuklarda soyut kavramlar henüz tam anlamıyla gelişemediği için sadece gördükleri çerçevesinde düşünebiliyorlar. Allah'ı insani vasıflar çerçevesinde değerlendirip anlamaya çalışmaktadırlar. Çocukların bu yaşlardaki Allah anlayışıyla ilgili bir annenin anlattıkları bu durumu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

-“5 yaşındaki kızım Nur Sima Allah'ın nasıl bir tane olduğunu bir türlü anlamadığını söylüyor. Bizler Almanya'da yaşıyoruz. Kızım hem Türkiye'de hem de Almanya'da ayrı Allah'ın olduğunu düşünüyor. Aynı anda iki yerde nasıl olabildiğini bir türlü anlamıyor ve *“o zaman iki Allah mı var? diyor”*.

Burada da Nursima Allah'ı bir insan gibi düşünmekte ve aynı anda birçok yerde olmasını algılayamamaktadır.

-“5 yaşında kızım Zeynep Allah olmak istediğini söylemişti. Kendisine her şeyin Allah tarafından yaratılıp büyütüldüğünü anlatmıştım. Saksıya soğan dikmişti. Bir süre sonra soğanının büyüdüğünü görünce *“onu da ben büyüttüm. Ben de Allah mıyım şimdi? Ben Allah olmak istiyorum”* demişti.

-“4 yaşındayken oğlum Oğuz Han *“Allah nerde”* diye sormuştu. Ben de içimizde demiştim. *“Allah bizim içimize nasıl girdi? Yanlılıkla mı yuttuk?”* demişti”

-“5 yaşındaki oğlum Allah lafzını duyunca aklına kâğıt resmi geldiğini söylemişti”.

Çocuklar için dua oldukça önemlidir. Çok erken yaşlarda önce davranışlarıyla sonra da sözlü olarak etraftan duyup gördüklerini aynen yapmaya ve söylemeye çalışmaktadırlar. Bu durumu Gülşah’ın annesi bizlere şu ifadelerle anlatmaktadır.

-“Kızım Gülşah 4 yaşında beni ağlarken gördüğünde o da ağlayarak *“Allah’ım seni korusun, seni bağışlasın”* şeklinde dua etmişti”.

Burada da çocuğun ifadeleri muhtemelen annenin çocuğu için söylediği sözlerdir. Şimdi de çocuk annesini üzgün görünce aynı ifadeleri ona söylemektedir. Çocuklar üzüldüklerinde, bir şey isteyeceklerinde minicik kalplerini Allah’a açmakta ve O’ndan istemektedirler.

Aşağıda zikredilen birkaç olayda bunu desteklemekte ve bu dönemde duanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

-“6 yaşındayken kızım Ayşe’ye çok bağırmıştım. Odasına gidip *“Allah’ım beni kurtar, beni öldür. Ben ne yapayım”* şeklinde dua etmesi beni çok üzmüştü.

-“4 yaşındayken kızım Havva Nur gök gürleyince *“Allah’ım beni koru”* şeklinde dua edip salâvat getirmişti”.

-“6 yaşındaki kızım Ennur bana sürekli dua eder. Ona kızıp bağırdığım zaman *“ben her zaman sana dua ederken sen bana kızıp bağıryorsun”* demişti. Çok üzülmüştüm”.

Bu dönemde çocuklar anne babalarına çok düşkün oldukları için onlara bir zarar gelmesini asla istemezler. Bunun için sık sık Allah’tan onları korumasını isterler. Kübra’nın babasına nasıl dua ettiğini annesi şu ifadelerle bizlere anlatmaktadır.

-“5 yaşındaki kızım Kübra babasının motoru olduğu için ona zarar gelmemesi için sürekli olarak *“Allah’ım babamı kazalardan koru”* şeklinde dua eder”.

Çocuklar okul öncesi dönemde yetişkinlerin yaptığı ibadetleri ve kullandıkları ifadeleri taklit etmeye çalışırlar.4 yaşındayken Ali’nin annesi de bu duruma dikkat çekmektedir.

-“Oğlum yemek yedirmek için çağırmıştım. Namaz kılıyordu. *“Önce namazımı bitireyim. Yoksa Allah beni yakar”* demişti.

Burada çocuk söz ve davranışlarıyla tamamen bir yetişkin örneği sergilemektedir. Bu dönemde taklidin önemi bir kez daha kendini göstermektedir..

Çocuklara din eğitimi verirken korkutucu değil sevdirci olmak gerekmektedir. İstenmeyen bir şey yaptıklarında sürekli Allah’ın korkutucu yönünü öne çıkarmak

çocukları Allah'tan uzaklaştırmakta ve hatta nefrete bile yol açabilmektedir. Çünkü onlar bu yıllarda Allah'ı tam olarak kavrayamadıkları halde O'nun gazabını nasıl kavrasınlar.

-“4 yaşında kızım Aynur *“bizi neden peygamberimizin değil de Allah'ın yaktığını sormuştu ve peygamberimizi Allah'tan çok sevdiğini”* söylemişti. Bu tarz olaylara sebebiyet vermemek için Allah'ın sevdirci yönü öne çıkarılarak çocuklarda bir Allah fikri oluşturulmalıdır. Bu durumla ilgili anlatılan diğer bir olay ise şöyledir.

-“4 yaşında oğlum Kerem'e hoşlanmadığı bir şey yaptığında sürekli Allah seni yakar diyordum. *“Ben o Allah'ı sevmiyorum”* demişti. Daha sonra istemediği bir şey olduğunda, örneğin düştüğünde, oyuncağı kırıldığında *“ben Allah'ı sevmiyorum”* sözünü tekrarlıyordu

Okul öncesi dönemde çocuklar pek çok şeye kutsallık atfedebilmektedir. Bunlardan birisi de Allah, Muhammed yazılı olan tablolarıdır. Burada da benzer bir olayla karşılaşmaktayız.

-“Oğlum Sinan Can 3 yaşındayken köşede asılı duran Ayet el- Kürsi yazılı tabloyu Allah sanıyordu. Allah yazısıdır diyen annesine inanmıyordu. Dedesinin kolundaki doğuştan olan lekeyi kimin yaptığını sormuştu. Dedesi Allah yaptı deyince, tablonun önüne geçip *“dedemin kolunu neden böyle yaptın”* diye kızmaya başlamıştı”.

Bu dönemde çocuklar cennet cehennem hakkında çok çeşitli sorular sorarlar. Araştırmaya katılan annelerin anlattıkları da bu durumu desteklemektedir.

-“Kızım Ayda Nur 6 yaşındayken televizyonda yanardağ görünce cehenneme benzetmiş ve *“onun içinde mi yanacağız”* diye sormuştu.

Bu olay çocuğa cehennemin nasıl anlatıldığının sinyallerini vermekte ve çocuk normal bir ateşi cehennem olarak algılamayıp yanardağı görünce onun cehennem olabileceğini düşünmektedir.

-“6 yaşındaki oğlum Furkan cehennemin ateşten olduğunu şeytanın da ateşten yaratıldığını söylemiş ve cehennemin şeytanı nasıl yakacağını sormuştu”.

Burada önemle belirtilmesi gereken hususlardan birisi bu çocuğun deneyimli kişilerden din eğitimi aldığıdır. Kendisiyle ilgilenilen çocuklarda soruların giderek daha ciddi bir düzeyde olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul öncesi dönem öğrenmenin en hızlı olduğu, temel alışkanlıkların kazanıldığı ve zihinsel yeteneklerin hızlı bir ilerleme gösterdiği dönem olup gelişim psikolojisi açısından en kritik dönemdir. Bu dönem her türlü gelişmenin yanında dini duygu ve düşüncenin şekillendiği ve sonraki yaşamda edinilecek dini anlayışın ve dini yaşantının temellerinin atıldığı önemli yılları kapsamaktadır.

Çocuğun eğitiminde en etkili kurum da kuşkusuz ailedir. Özellikle ülkemiz eğitim sisteminde okul öncesi dönem çocukları için din eğitimi veren kurumların olmayışı bu görevi birinci derece aileye, özellikle de anneye yüklemiştir.

Araştırmamızda 3–6 yaş arası çocuğu olan annelerle görüşülmüştür. Yaşları itibariyle kendisiyle görüşülen anneler genç nüfus kategorisine dâhildir. Kendisiyle görüştüğümüz annelerin büyük bir kısmı ev hanımı olup yarıya yakını ilkokul mezunudur. Diğer yarısı ise ağırlıklı olarak lise olmak üzere lise ve üniversite mezunudur.

Deneklerin çocuk sayısının çok fazla olmadığı görülmüştür. Genelde iki veya üç çocuğu olan annelerin sayısı yüksektir.

Dindarlık durumu açısından annelerin büyük bir kısmının kendini “dindar” olarak nitelendirdikleri görülmekle birlikte dini görevlerini tam olarak yerine getirmeye çalışanların oranı aynı düzeyde olmayıp çok daha düşüktür. Buna karşılık kendilerini “az dindar” veya “dindar değil” şeklinde tanımlayan anneler de dâhil “dini görevlerimi hiç yapmıyorum” diyen anneye rastlanmamıştır. Her zaman olmasa da bütün annelerin farklı sıklıklarda dini görevlerini yerine getirmeye çalıştıkları görülmüştür.

Çocuklarına din eğitimi vermek için annelerin yoğun bir çaba gösterdiği ve farklı faaliyetlerde buldukları tespit edilmiştir. Anneler bu amaçla çocuklarına din eğitimi vermek için genellikle görsel malzemelerden istifade etmekte, dini hikâyeler anlatmakta, camiye götürmekte, birlikte namaz kılp dua etmekte ve bunlara ilaveten pek çok güzel aktivitelerde bulunmaktadırlar.

Çocuklarına din eğitimi verebilmek için annelerin yarıya yakını kendilerini yeterli görürken önemli bir kısmı da yetersiz bulmakta ve çok sıkıntı yaşadığını ifade etmektedir.

Yapılan araştırmalar okul öncesi dönemde çocukların dini konularla genellikle 3 yaşından itibaren yoğun bir şekilde ilgilenmeye başladığını ortaya koymaktadır.

Araştırmamızda 1–2 yaşlarında dini konularla ilgilenmeye başlayan çocuklarda bu ilginin sorular şeklinde değil de daha çok aile içerisinde yapılan ibadetleri taklit şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık dini konularla ilgilenme yaşı bizim araştırmamızda da ağırlıklı olarak 3-4 yaşları olarak ortaya çıkmıştır.

Çocukların en çok merak ettiği dini konuların dağılımında Allah, ölüm, nereden geldiği, nasıl var olduğu konuları dikkat çekmektedir. Hz peygamber’i merak edenlerin oldukça düşük oranda olması anne babaların çocuklarına yeteri kadar peygamberden bahsetmediğini göstermektedir.

Bu dönemde çocuklarda antropomorfizmin etkileri görüldüğü için çocukların Allah hakkındaki düşünceleri ve soruları hep insani vasıflar çerçevesinde olmaktadır.

Ölümlle ilgili sorular ise genellikle sevdiği bir insandan ayrılmanın korkusu içerisinde sorulmaktadır. Özellikle kabir, cennet cehennem konuları çocuklar tarafından merak edilmektedir.

Çocuklar erken yaşlardan itibaren yetişkinleri çok zor durumda bırakan sorular sormaktadırlar. Araştırmaya katılan anneler de en çok var oluş ve Allah hakkındaki soruları cevaplamada aciz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Çocukların “nereden geldim” sorularına verilen cevaplar içerisinde seni hastaneden aldım, seni leylekler getirdi şeklinde çocuğun aileden kendisini soyutlamasına yol açacak cevapların olması yanında gerçeği yansıtan, çocukların anlayabileceği şekilde verilen cevaplara da rastlanmıştır. Burada dikkat çeken hususlardan birisi de “karnından nasıl çıktım” sorusuna anneler son zamanlarda sezeryanla doğumun yaygınlaşmasıyla ameliyat izini gösterip çocuklarına ikna edici bir cevap verdiklerini belirtmişlerdir.

Çocukların Allah hakkında sordukları çeşitli sorulara anneler genel olarak yetişkinlerin anlayabileceği düzeyde bir Allah anlayışı sunmaya çalışmaktadırlar. Zaten anneler Allah hakkındaki soruları cevaplamakta yetersiz kaldıklarını itiraf etmişlerdir. Bütün bunlara ilaveten “Ben seni seviyorum ama gösteremiyorum. Sevgi var ama gözükmüyor. Allah da bunun gibi” şeklinde cevaplara da rastlanmıştır.

Araştırmaya katılan annelerin büyük bir kısmı çocuklarına Allah’ı anlatırken sevgiyi öne çıkardığını söylemekle birlikte “çocuğunuzu Allah’la korkutup tehdit ediyor musunuz?” diye sorulduğunda “evet” cevabını vererek çocuklarını Allah’la korkuttuğunu itiraf eden annelerin oranı da oldukça yüksektir.

Araştırma sonucu elde edilen verilere göre ilkokul mezunu annelerin oranı oldukça yüksek olmasına rağmen Allah'ın anlatımında sevgi motiflerini işleyen annelerin yüksek oranda olması oldukça dikkat çekicidir.

Yine annelerin çoğunluğu çocuklarında ibadetlere karşı ilgi uyandırmak için birlikte abdest alıp namaz kıldıklarını, Kur'an okuduklarını, dua ettiklerini söylemiştir. Hiç bir şey yapmıyorum diyen anneler %4,4 gibi az bir oranı oluşturmaktadır.

“Çocuğunuza peygamber sevgisi vermek için neler yapıyorsunuz?” gibi bir soru sorulduğunda annelerin çoğu bu konuda çok yetersiz olduklarını ve kendileri de Hz peygamberi yeterince tanımadığını itiraf etmiştir.

Okul öncesi dönemde çocuğun eğitiminde en etkili olan kişi annedir. Çünkü çocuk gece gündüz anne ile beraberdir. Annenin her yaptığı onun eğitiminde birinci derece rol oynamaktadır. Araştırmada elde edilen sonuçlar da bunu desteklemektedir.

Anneler çocuklarına din eğitimi verirken en çok bilgi eksikliği, yöntem bilmemek ve televizyonun olumsuz etkilerini göstermiştir. Özellikle çocuklarına neyi nasıl anlatması gerektiğini söyleyen annelerin sayısı oldukça yüksektir.

Çocuklarının din eğitimiyle ilgili olarak annelerin sorun, öneri, beklenti, noktasında en önemli taleplerinden birisi okul öncesi dönemde çocuklara din eğitimi veren devlet bünyesinde resmi kurumların açılmasıdır. Böyle bir kurumun olmayışı anneleri farklı arayışlara yöneltmiş ve çocuklarını resmiyeti olmayan ve çocuk psikolojisini, neyi ne zaman nasıl anlatması gerektiğini bilmeyen insanların bulunduğu kreşlere gönderip dini eğitimlerini aldirtmaya yöneltmiştir. Burada tespit edilen hususlardan birisi de çocuklarının bu kurslarda çok sıkıldığı, sorularına yeterli cevap alamadıkları için aynı soruları yine kendilerine sormaya devam ettiklerini söylemeleridir. Bu yüzden ehil kişiler eşliğinde çocuklarına din eğitimi verilen resmi kurumların çok faydalı olacağını düşündüklerini sık sık ifade etmişlerdir.

Bu noktada en büyük isteklerden birisi de annelerin eğitilip yetiştirilmesine yönelik program, seminer kurs gibi aktivitelerin düzenlenmesidir. Böyle bir programa katılıp belli bir belge almadan çiftlerin nikâhının kıyılmaması gerektiği de dile getirilmiştir. Bunun resmi nikâhın kıyılabilmesi için şart koşulmasını isteyen annelere de rastlanmıştır. Kendilerinin hiçbir şey bilmeden evlenip çocuk sahibi olduklarını ve çocuklarını yetiştirmede çok sıkıntı yaşadıklarını itiraf etmişlerdir.

Ana sınıflarının eğitim programına din eğitiminin dâhil edilmesini isteyen annelerin oranı da oldukça yüksektir.

Araştırmada elde edilen veriler ikinci bölümde değerlendirilmiş ve gereken yerlerde öneriler sunulmuştur. Okul öncesi dönem çocuğunun din eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçları da göz önüne alacak olursak genel çerçevede **önerilerimizi** şu şekilde sıralayabiliriz.

Sağlıklı bir eğitim muhatabı iyi tanımaktan geçer. Okul öncesi dönemde çocuklara iyi bir din eğitimi verebilmek için anne babaların çocuğunu iyi tanması, ona iyi rehber olması gerekir. Çocuğun genel gelişim özelliklerinin yanında duygusal gelişiminin bilinmesi; ne zaman, neyin, nasıl anlatılacağını kolaylaştıracağı için son derece önemlidir.

Çocukların soracakları sorulara doğru, kısa ve öz cevaplar verilmeli, çocuğun, farklı sorular sorabilmesine imkân tanınmalıdır. Verilen cevaplar onları farklı konularda düşünmeye sevk etmelidir. Eğer sorulara cevap verilemiyorsa anne babalar samimiyetle bilmediğini itiraf edebilmeli gerektiğinde çocuğa beraber öğrenelim teklifi yapılabilmelidir.

Bu dönemde çocuklara sürekli bazı şeyleri anlatıp ezberletmektense duygularına hitap edebilmek daha önemlidir. Çünkü çocuklar bu dönemde oldukça yoğun duygulara sahiptirler. Duygusal gelişimin niteliği anne baba çocuk etkileşimine bağlıdır. Çünkü dini gelişim en çok duygusal gelişimle paraleldir. Çocuğun dini kişilik kazanmasında etkilidir. Onların duygularına hitap edebilmek önemlidir. Özellikle çevrede olan güzel şeylere dikkatlerini çekmek gerekmektedir. İnsanları hayvanları, bitkileri sevebilmelerine fırsat tanınmalıdır. Yine çocuklar manevi ortamın yoğun olduğu yerlere götürülmeli ve özellikle de ailede bu ortam sağlanmalıdır. Dini atmosferi erken yaşlarda hissedip yaşayan çocuklarda dini duygular daha erken dönemlerde gelişmeye başlar. Yine bu dönemde çocuklar hasta ziyaretlerine götürülmeli, beraberce fakirlere sadaka verilmeli, hayvanlara yem verilmeli, yaşlılar ziyaret edilmeli ve onlara yardımcı olunmalıdır. Böylece merhamet duygularının gelişmesine katkı sağlanabilir. Çocuk etrafında neler olup bittiğinin farkına varıp hayatın gerçekleriyle erken yaşlarda karşılaşacaktır.

Bu dönemde çocuklara sevgiye dayalı bir eğitim verilmesi çok önemlidir. Korkutmaktansa sevdirci olmak esas olmalıdır. Özellikle Allah inancı verilmeye çalışılırken O'nun seven, koruyan, merhamet eden, bağışlayan, özellikle de çocukları çok seven, affeden yönleri anlatılmalıdır. Anne babalar çocuklara kendi istedikleri bir davranışı yaptırabilmek için onları şeker, çikolata ile ikna etmeye çalışırken Allah'ın istediği bir davranışı kabul ettirip yaptırabilmek için onları sürekli cehennem ateşiyle tehdit edip korkutmaktadırlar. Henüz günahlarından sorumlu tutulmayıp cehennemin kapılarının

kapalı olduğu birisini cehennemle korkutmak mantık dışıdır. Allah'ın gazabının yanında affeden, bağışlayan, merhamet eden pek çok sıfatları da vardır. Yetişkinler bunlardan bahsetmeyip sürekli gazabını ön plana çıkarmaktadır. Bu tutumlar da çocukların Allah'tan uzaklaşmasına hatta nefret etmesine bile yol açaabilmektedir.

Yetişkinler genellikle çocukların istenmeyen davranışları karşısında hemen eleştirme veya yasaklama yolunu tercih ederler. Önce yapılması gereken çocuğun çocuk gibi davranması gerektiğini bilmek kırıacı, eleştirici olmaksızın yapıcı olmak ve çocuğa yapabileceği farklı davranış örnekleri sunabilmektir. Bunu yapma, şunu yapma, bundan uzak dur gibi yasaklar farklı alternatifler sunulmadığında istenmedik davranışların yapılmasını artıracaktır.

Çocuğun ilerde edineceği dini yaşantının temelleri bu dönemde atılmaktadır. Bu dönemde çocuklar için anne ve baba en önemli modeldir. Bu konuda özellikle annenin sorumluluğu daha fazladır. Çocuklar çevresinde gördükleri her şeyi kayıt altına almakta ve yeri zamanı gelince yapmaktadırlar. Çocuklara ev ortamında dini yaşantının her yönüyle sergilenip hissettirilmesi gerekmektedir. Örneğin, anne baba ibadetlerini yaparsa çocuk da onları çok erken yaşlarda örnek alıp taklit etmeye başlayacaktır.

Çocuklarda ibadetlere karşı ilgi uyandırabilmek için öncelikle anne babanın dini görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Namaz kılariken çocuklara da küçük bir seccade alınmalı, erkek çocuklarının başına takke, kız çocuklarına da başörtüsü ve etek hazırlanmalıdır. Yine namazdan sonra çekmeleri için küçük süslü tespihler alınmalıdır. Bu hususta özellikle ramazan ayının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Teravih namazı için camiye götürülmeli, gece sahura kaldırılmalı, zor gelmeyecekse birkaç saat bile olsa oruç tutturulmalıdır. Böylece çocuklarda ibadetlere karşı ilgi uyandırılabilir.

Yine kandillerin, bayramların iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu zamanlarda beraber camiye gidilmeli, çocuğa güzel hediyeler alınmalı, eş dost ziyaretleri yapılmalıdır. Böylece çocuk bu gün ve gecelerin önemini anlar ve bir daha da unutmaz.

Çocukların özellikle Allah hakkındaki soruları yetişkin insanların anlayabileceği düzeyde cevaplanmamalıdır. Zamanın mekânın düşünüleemeyeceği, hiç kimseye benzemeyen, hiç kimsenin göremeyeceği bir Allah anlayışını benimsetmek çocukların soruları için ikna edici cevaplar değerildir. Burada örnekler verilerek onların anlayabilecekleri düzeyde cevaplar verilmelidir. Mesela, sevgi örneği verilebilir." Sevgi var ama göremiyoruz. Ama varlığına inanıyoruz" gibi örnekler çocuklar için ikna edici ve faydalı olacaktır.

Çocukların “nasıl oldum?”, “dünyaya nasıl geldim?” sorularına, “seni hastaneden aldık, leylekler getirdi” şeklinde verilen cevaplar kendilerini aile dışından birisiymiş gibi dışlanmış hissetmelerine sebep olur. Bu yüzden “Sen Allah’ın bize bir hediyesisin. Anne ile baba birbirini sevip evlenince Allah da çok değerli olan çocukları hediye olarak onlara verir” şeklindeki cevaplarla onlar ikna edilip ne kadar değerli oldukları hissettirilebilir.

Bu dönemde çocuklar kıssalardan, hikâyelerden çok etkilenirler. Dikkatlice dinler anlatılanların çoğunu kendileri de yapmaya çalışırlar. Özellikle bu yaşlarda çocuklara peygamber sevgisi verebilmek için Onun hayatından kesitler basit bir şekilde anlatılabilir. Küçük zihinlere peygamber sevgisi ve Onun hayatı böylece yerleştirilebilir.

Bu hususta ailelere yardımcı olmak ve daha iyi şartlar oluşturabilmek için önerilerimizi de şu şekilde sıralayabiliriz.

Çocuklarda dini gelişimin nasıl bir seyir gösterdiği ve hangi aşamada nasıl bir dini eğitim verilmesi gerektiğine dair yapılmış olan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ailelerin özellikle de annelerin çocuklarına sağlıklı bir din eğitimi verebilmeleri için nasıl bir yol takip edeceklerine dair bilimsel araştırmaların çoğaltılmasına özellikle ihtiyaç vardır.

Çocuğuna sağlıklı bir din eğitimi verebilmesi için ülkemizde annelerin gerekli materyalleri bulmakta zorlandığı açık bir gerçektir. Dolayısıyla çocukların anlayabileceği türde basılı ve görsel malzemelerin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Özellikle çocuklara anlatılabilecek dini motifler içeren hikâyeler, şiir kitapları, boyama kitapları, bilgisayar oyunları, ilahiler, çizgi filmler, bir gün içerisinde bir Müslümanın yapması gereken davranışların resimlerle anlatıldığı kitaplar, Hz peygamberin ve diğer peygamberlerin hayatlarının hikâye şeklinde anlatıldığı kitaplar, çocukların yapabileceği duaları içeren malzemeler olabildiğine çoğaltılmalı ve bu malzemeler uzmanlar eşliğinde hazırlanmalıdır.

Okul öncesi dönem çocukları genel olarak Allah, ölüm, cennet, cehennem, var oluş gibi konuları çok merak eder ve bu konularda çok soru sorarlar. Bu sorulara verilen cevaplar çocuğun dini yaşantısına önemli bir yön tayin eder. Ancak yetişkinler bu soruları cevaplarırken bariz hatalara düşebilmektedir. Onlara bu konularda yapmaları ve yapmamaları gereken davranışların ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı basılı malzemelerin çoğaltılması oldukça faydalı olacaktır.

Ülkemiz şartları açısından bakıldığında okul öncesi dönem çocuklarının din eğitimiyle ilgili herhangi bir kuruma rastlanmamaktadır. Devlet bünyesinde, uzman kişiler eşliğinde çocuklara din eğitimi veren kurumların açılması bu alanda ailelerin en önemli destekçisi olacaktır.

Her işin bir çıraklık, kalfalık ve ustalık devresi vardır. Anne babaların çoğu bütün bu aşamalardan geçmeden evlenip çocuk sahibi olmaktadır. Çocuk gelişiminden, çocuk psikolojisinden habersiz bir durumda evlenmektedirler. Daha sonra da bu şartlar altında çocuk yetiştirmeye çalışmakta ve onlara iyi bir din eğitimi verebilmenin gayreti içerisine girmektedirler. Bu noktada anne baba eğitime yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Halk Eğitimi ve Ana Baba Okul Projeleri çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın ailelere, özellikle annelere yönelik olarak 0-6 yaş grubu çocukların eğitimiyle ilgili kurslar yaygınlaştırılmalı ve bu kurslarda çocukların dini gelişmelerine de yer verilmelidir.

EKLER:**EK 1: ÇAPRAZ TABLOLAR****Ek Tablo1:** Annelerin Dindarlık Düzeyi ile Çocuklarını Allah'la Tehdit Etme Arasındaki İlişki

Kendinizi dindar olarak değerlendiriyor musunuz?		Çocuğunuz hoşlanmadığınız bir şey yaptığında; “Allah seni yakar, taş yapar, anneni alır, dilini yakar” gibi ifadelerle korkutup tehdit ediyor musunuz?					TOPLAM
		Her zaman	Genellikle	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	
İyi bir dindar	Sayı	0	0	2	1	4	7
	Sat. %	0	0	28,6	14,3	57,1	100
	Süt. %	0	0	8,3	8,3	6,2	6,2
Dindar	Sayı	2	2	16	6	53	79
	Sat. %	2,5	2,5	20,3	7,6	67,1	100
	Süt. %	50,0	25,0	66,7	50,0	81,5	69,9
Az dindar	Sayı	2	3	6	5	5	21
	Sat. %	9,5	14,3	28,6	23,8	23,8	100
	Süt. %	50,0	37,5	25,0	41,7	7,7	18,6
Pek dindar sayılmaz	Sayı	0	3	0	0	3	6
	Sat. %	0	50,0	0	0	50,0	100
	Süt. %	0	37,5	0	0	4,6	5,3
TOPLAM		4	8	24	12	65	113
Satır %		3,5	7,1	21,2	6		100
Sütun %		100	100	100	100	100	100

sd: 12

 χ^2 : 35,0989

p < 0.001 anlamlı

Ek Tablo 2: Annelerin Öğrenim Durumu ile Çocuklarına Allah'ı Anlatma Usulü Arasındaki İlişki

En son mezun olduğunuz okul hangisidir?	Çocuğunuza Allah'ı nasıl anlatıyorsunuz?			TOPLAM	
	Sevgi ile	Korku ile	İkisi birlikte		
Okuryazar	Sayı	2	1	0	3
	Sat.%	66,7	33,3	0	100
	Süt.%	2,5	7,7	0	2,7
İlkokul	Sayı	28	9	13	50
	Sat.%	56,0	18,0	26,0	100
	Süt.%	35,4	69,2	61,9	44,2
Ortaokul	Sayı	2	0	1	3
	Sat.%	66,7	0	33,3	100
	Süt.%	2,5	0	4,8	2,7
Lise	Sayı	28	3	5	36
	Sat.%	77,8	8,3	13,9	100
	Süt.%	35,4	23,1	23,8	31,9
Önlisans	Sayı	4	0	1	5
	Sat.%	80,0	0	20,0	100
	Süt.%	5,1	0	4,8	4,4
Lisans	Sayı	15	0	1	16
	Sat.%	93,8	0	6,3	100
	Süt.%	19,0	0	4,8	14,2
TOPLAM		79	13	21	113
Satır %		69,9	11,5	18,6	100
Sütun %		100	100	100	100

sd:10

x²: 13,3677

p> 0.05

Ek Tablo 3: Annelerin Dini Görevlerini Yerine Getirmeleri ile Çocukların Dini Konularla İlgilenme Yaşı Arasındaki İlişki

Dini görevlerinizi yerine getiriyor musunuz?		Çocuğunuz dini konularla kaç yaşında ilgilenmeye başladı?				TOPLAM
		1-2	3-4	5-6	Başka	
Hiç aksatmam	Sayı	6	19	5	0	30
	Sat.%	20,0	63,3	16,7	0	100
	Süt.%	42,9	24,4	35,7	0	26,5
Genellikle	Sayı	7	46	8	4	65
	Sat.%	10,8	70,8	12,3	6,2	100
	Süt.%	50,0	59,0	57,1	57,1	57,5
Ara sıra	Sayı	1	13	1	2	17
	Sat.%	5,9	76,5	5,9	11,8	100
	Süt.%	7,1	16,7	7,1	28,6	15,0
Nadiren	Sayı	0	0	0	1	1
	Sat.%	0	0	0	100,0	100
	Süt.%	0	0	0	14,3	0,9
Hiç	Sayı	0	0	0	0	0
	Sat.%	0	0	0	0	100
	Süt.%	0	0	0	0	0
TOPLAM		14	78	14	7	113
Sat.%		12,4	69,0	12,4	6,2	100
Süt.%		100	100	100	100	100

sd: 12

 χ^2 : 21,3044

p < 0.05 anlamlı

Ek Tablo 4: Annelerin Dindarlığı ile Çocuklarına Allah'ı Anlatma Usulü Arasındaki İlişki

Kendinizi dindar olarak değerlendiriyor musunuz?		Çocuğunuza Allah'ı nasıl anlatıyorsunuz?			TOPLAM
		Sevgi ile	Korku ile	İkisi birlikte	
İyi bir dindar	Sayı	5	0	2	7
	Sat.%	71,4	0	28,6	100
	Süt.%	6,3	0	9,5	6,2
Dindar	Sayı	61	7	11	79
	Sat.%	77,2	8,9	13,9	100
	Süt.%	77,2	53,8	52,4	69,9
Az dindar	Sayı	9	4	8	21
	Sat.%	42,9	19,0	38,1	100
	Süt.%	11,4		38,1	18,6
Dindar sayılmaz	Sayı	4	2	0	6
	Sat.%	66,7	33,3	0	100
	Süt.%	5,1	15,4	0	5,3
TOPLAM		79	13	21	113
Satır %		69,9	11,5	18,6	100
Sütun %		100	100	100	100

sd:6

 χ^2 : 14,3374

p < 0.05 anlamlı

Ek Tablo 5: Annelerin Öğrenim Durumu ile Çocuklarına Din Eğitimi Verebilme Yeterliliği Arasındaki İlişki

En son mezun olduğunuz okul hangisidir?		Çocuğunuza din eğitimi verebilmek için kendinizi yeterli görüyor musunuz?					TOPLAM
		Çok yeterli	Oldukça yeterli	Yeterli	Yetersiz	Çok yetersiz	
Okuryazar	Sayı	0	0	0	3	0	3
	Sat. %	0	0	0	100	0	100
	Süt. %	0	0	0	8,1	0	2,7
İlkokul	Sayı	1	3	14	25	7	50
	Sat. %	2,0	6,0	28,0	50,0	14,0	100
	Süt. %	33,3	20,0	30,4	67,6	58,3	44,2
Ortaokul	Sayı	0	1	0	1	1	3
	Sat. %	0	33,3	0	33,3	33,3	100
	Süt. %	0	6,7	0	2,7	8,3	2,7
Lise	Sayı	2	7	20	4	3	36
	Sat. %	5,6	19,4	55,6	11,1	8,3	100
	Süt. %	66,7	46,7	43,5	10,8	25,0	31,9
Önlisans	Sayı	0	0	3	2	0	5
	Sat. %	0	0	60,0	40,0	0	100
	Süt. %	0	0	6,5	5,4	0	4,4
Lisans	Sayı	0	4	9	2	1	16
	Sat. %	0	25,0	56,3	12,5	6,3	100
	Süt. %	0	26,7	19,6	5,4	8,3	14,2
TOPLAM		3	15	46	37	12	113
Satır %		2,7	13,3	40,7	32,7	10,6	100
Sütun %		100	100	100	100	100	100

sd:20

x²: 35,6047

p < 0.05 anlamlı

Ek Tablo 6: Annelerin Dindarlık Düzeyi ile Çocuklarına Din Eğitimi Vermek İçin Gösterdikleri Özel Gayret Arasındaki İlişki

Kendinizi dindar olarak değerlendiriyor musunuz?		Çocuğunuza din eğitimi vermek için özel bir gayret gösteriyor musunuz?					TOPLAM
		Her zaman	Genellikle	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	
İyi bir dindar	Sayı	3	4	0	0	0	7
	Sat. %	42,9	57,1	0	0	0	100
	Süt. %	11,1	7,1	0	0	0	6,2
Dindar	Sayı	21	43	14	1	0	79
	Sat. %	26,6	54,4	17,7	1,3	0	100
	Süt. %	77,8	76,8	53,8	100,0	0	69,9
Az dindar	Sayı	3	8	9	0	1	21
	Sat. %	14,3	38,1	42,9	0	4,8	100
	Süt. %	11,1	14,3	34,6	0	33,3	18,6
Dindar sayılmaz	Sayı	0	1	3	0	2	6
	Sat. %	0	16,7	50,0	0	33,3	100
	Süt. %	0	1,8	11,5	0	66,7	5,3
TOPLAM		27	56	26	1	3	113
Satır %		23,9	49,6	23,0	0,9	2,7	100
Sütun %		100	100	100	100	100	100

sd:12

x²: 38,2647

p < 0.001 anlamlı

Ek Tablo7: Annelerin Öğrenim Durumları ile Dindarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

En son mezun olduğunuz okul hangisidir?		Kendinizi dindar olarak değerlendiriyor musunuz?				
		İyi bir dindar	Dindar	Az dindar	Pek dindar sayılmaz	TOPLAM
Okuryazar	Sayı	0	3	0	0	3
	Sat.%	0	100,0	0	0	100
	Süt.%	0	3,8	0	0	2,7
İlkokul	Sayı	1	34	12	3	50
	Sat.%	2,0	68	24,0	6,0	100
	Süt.%	14,3	0	57,1	50,0	44,2
Ortaokul	Sayı	0	1	2	0	3
	Sat.%	0	33,3	7	0	100
	Süt.%	0	1,3	9,5	0	2,7
Lise	Sayı	6	22	7	1	36
	Sat.%	16,7	61,1	19,4	2,8	100
	Süt.%	85,7	27,8	33,3	16,7	31,9
Önlisans	Sayı	0	5	0	0	5
	Sat.%	0	100,0	0	0	100
	Süt.%	0		0	0	4,4
Lisans	Sayı	0	14	0	2	16
	Sat.%	0	87,5	0	12,5	100
	Süt.%	0		0	33,3	14,2
TOPLAM		7	79	21	6	113
Satır %		6,2	69,9	18,6	5,3	100
Sütun %		100	100	100	100	100

sd:15

x²: 23,8260

p> 0.05

Ek Tablo 8: Annelerin Yaşları ile Çocukların Dini Konularla İlgilenme Yaşı Arasındaki İlişki

Yaşınız		Çocuğunuz dini konularla kaç yaşında ilgilenmeye başladı?				TOPLAM
		1-2	3-4	5-6	Başka	
20-29	Sayı	3	35	4	0	42
	Sat.%	7,1	83,3	9,5	0	100
	Süt.%	4	44,9	28,6	0	37,2
30-39	Sayı	10	36	9	4	59
	Sat.%	16,9	61,0	15,3	6,8	100
	Süt.%	71,4	46,2	64,3	57,1	52,2
40-49	Sayı	1	7	1	3	12
	Sat.%	8,3	58,3	8,3	25,0	100
	Süt.%	7,1	9,0	7,1	42,9	10,6
TOPLAM		14	78	14	7	113
Satır %		12,4	69,0	12,4	6,2	100
Sütun %			100	100	100	100

sd:6

x²:14,3886

p <0,05 anlamlı

Ek Tablo 9: Annelerin Öğrenim Durumu İle Çocukların Dini Konularla İlgilenme Yaşı Arasındaki İlişki

En son mezun olduğunuz okul hangisidir?		Çocuğunuz dini konularla kaç yaşında ilgilenmeye başladı?				TOPLAM
		1-2	3-4	5-6	Başka	
Okur Yazar	Sayı	0	3	0	0	3
	Sat.%	0	100,0	0	0	100
	Süt.%	0	3,8	0	0	2,7
İlkokul	Sayı	7	35	5	3	50
	Sat.%	14,0	70,0	10,0	6,0	100
	Süt.%	50,0	44,9	35,7	42,9	44,2
Ortaokul	Sayı	0	3	0	0	3
	Sat.%	0	100,0	0	0	100
	Süt.%	0	3,8	0	0	2,7
Lise	Sayı	5	23	6	2	36
	Sat.%	13,9	63,9	16,7	5,6	100
	Süt.%	35,7	29,5	42,9	28,6	31,9
Önlisans	Sayı.%	1	3	1	0	5
	Sat.%	20,0	60,0	20,0	0	100
	Süt.%	7,1	3,8	7,1	0	4,4
Lisans	Sayı	1	11	2	2	16
	Sat.%	6,3	68,8	12,5	12,5	100
	Süt.%	7,1	14,1	14,3	28,6	14,2
TOPLAM		14	78	14	7	113
Sat.%		12,4	69,0	12,4	6,2	100
Süt.%		100	100	100	100	100

sd: 15

x²: 6,1459

p>0,05

Ek Tablo 10: Annelerin Öğrenim Durumu ile Çocuklarına Din Eğitimi Vermek İçin Gösterdikleri Özel Gayret Arasındaki İlişki

En son mezun olduğunuz okul hangisidir?		Çocuğunuza din eğitimi verebilmek için kendinizi yeterli görüyor musunuz?					TOPLAM
		Her zaman	Genellikle	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	
Okuryazar	Sayı	1	1	1	0	0	3
	Sat. %	33,3	33,3	33,3	0	0	100
	Süt. %	3,7	1,8	3,8	0	0	2,7
İlkokul	Sayı	10	20	20	0	0	50
	Sat. %	20,0	40,0	40,0	0	0	100
	Süt. %	37,0	35,7	76,9	0	0	44,2
Ortaokul	Sayı	0	1	2	0	0	3
	Sat. %	0	33,3	66,7	0	0	100
	Süt. %	0	1,8	7,7	0	0	2,7
Lise	Sayı	9	24	1	0	2	36
	Sat. %	25,0	66,7	2,8	0	5,6	100
	Süt. %	33,3	42,9	3,8	0	66,7	31,9
Önlisans	Sayı	2	3	0	0	0	5
	Sat. %	40,0	60,0	0	0	0	100
	Süt. %	7,4	5,4	0	0	0	4,4
Lisans	Sayı	5	7	2	1	1	16
	Sat. %	31,3	43,8	12,5	6,3	6,3	100
	Süt. %	18,5	12,5	7,7	100,0	33,3	14,2
TOPLAM		27	56	26	1	3	113
Satır %		23,9	49,6	23,0	0,9	2,7	100
Sütun %		100	100	100	100	100	100

sd:20

x²: 32,4772

p <0,05 anlamlı

EK 2: ANKET FORMU

1. Yaşınız

A) 20–29

B) 30–39

C) 40 ve üstü

2. Mesleğiniz

A) Ev hanımı

B) Öğretmen

C) K.K. Öğreticisi

D) Başka

3. Öğrenim Durumunuz

A) Okuryazar

B) İlkokul

C) Ortaokul

D) Lise

E) Önlisans

F) Lisans

4. Eşinizin Mesleği

A) Memur

B) İşçi

C) Serbest meslek

D) Başka

5. Eşinizin Öğrenim Durumu

A) İlkokul

B) Ortaokul

C) Lise

D) Önlisans

E) Lisans

6. Kaç Çocuğunuz Var?

- A) Bir
- B) İki
- C) Üç
- D) Dört
- E) Beş ve daha fazla

7. Aylık Geliriniz

- A) 1500YTL üstü
- B) 1000–1500
- C) 750–1000
- D) 500–750
- E) 500'den az

8. Kendinizi dindarlık düzeyi açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

- A) İyi bir dindar
- B) Dindar
- C) Az dindar
- D) Dindar sayılmaz

9. Dini görevlerinizi yapıyor musunuz?

- A) Hiç aksatmam
- B) Genellikle
- C) Ara sıra
- D) Nadiren
- E) Hiç

10. Çocuğunuza din eğitimi vermek için özel bir gayret gösteriyor musunuz?

- A) Her zaman
- B) Genellikle
- C) Ara sıra
- D) Nadiren
- E) Hiçbir zaman

11. (Cevap evet ise) Bunun için neler yapıyorsunuz?
12. Çocuğunuza din eğitimi vermek için kendinizi yeterli hissediyor musunuz?
- A) Çok yeteli
B) Oldukça yeterli
C) Yeterli
D) Yetersiz
E) Çok yetersiz
13. Çocuğunuz dini konularla hangi yaşlarda ilgilenmeye başladı?
- A) 1–2
B) 3–4
C) 5–6
D) Başka
14. Çocuğunuz dini konularla ilgili olarak en çok neleri merak ediyor?
- A) Allah
B) Peygamber
C) Nereden geldiği, nasıl olduğu
D) Ölüm
E) Cennet cehennem
F) Başka
15. Çocuğunuzun dini konularla ilgili soruları nelerdir? Örnek verebilir misiniz?
16. Çocuğunuzun sizi aciz bırakan soruları nelerdir?
- A) Allah'ın nasıl, nerde olduğu, bizi gördüğü halde neden görülemediği
B) Nereden geldik, nasıl olduk
C) Ne zaman, nasıl öleceğiz
D) Kabirde neler oluyor, nereye gidiyoruz?
E) Sormuyor
F) Başka

17. Çocuğunuz nereden geldiğine dair sorular soruyor mu? Siz bu soruları nasıl cevaplandırıyor sunuz?

- A) Evet
- B) Hayır

18. Çocuğunuz Allah hakkında ne gibi sorular soruyor? Siz bu soruları nasıl cevaplandırıyor sunuz?

19. Çocuğunuz dua ediyor mu? Dualarında neler söylüyor, neler istiyor?
- A) Evet
 - B) Hayır

20. Çocuğunuz ölümle ilgili sorular soruyor mu? Siz bu soruları nasıl cevaplandırıyor sunuz?

- A) Evet
- B) Hayır

21. Çocuğunuza Allah'ı nasıl anlatıyor sunuz?

- A) Sevgiyi öne çıkararak
- B) Korkuyu öne çıkararak
- C) İkisi de
- D) Başka

22. Çocuğunuzu Allah'la korkutup tehdit ediyor musunuz?

- A) Her zaman
- B) Genellikle
- C) Ara sıra
- D) Nadiren
- E) Hiçbir zaman

23. Çocuğunuzda ibadetlere karşı ilgi uyandırmak için neler yapıyorsunuz?
- A) Birlikte abdest alıp namaz kılıyoruz
 - B) Kur'an-ı Kerim okuyoruz
 - C) Dua ediyoruz
 - D) Hiçbir şey yapmıyorum
 - E) Başka
24. Çocuğunuza peygamberi tanıtmak için neler yapıyorsunuz?
25. Çocuğunuzun din eğitiminde en etkili kişi kimdir?
- A) Anne
 - B) Baba
 - C) Büyük anne
 - D) Büyük baba
 - E) Diğer
26. Çocuğunuzun din eğitiminde karşılaştığınız en önemli sorunlar nelerdir?
- A) Bilgi eksikliğim
 - B) Yöntem bilmemem
 - C) Televizyonun olumsuz etkileri
 - D) Yok
 - E) Başka
27. Çocuğunuza din eğitimi verirken karşılaştığınız sorunlar için kimden/nerden yardım alıyorsunuz?
- A) Dini bilgisi olup çocuk yetiştirmiş yakınlarımdan
 - B) Din görevlilerinden
 - C) Basılı ve görsel yayınlardan
 - D) Almıyorum /kendim yeterli oluyorum

28. Çocuğunuzun din eğitimiyle ilgili sorun, öneri, beklentileriniz nelerdir?

- A) Okul öncesi dönemde din eğitimi veren resmi kurumların açılması
- B) Annelerin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar
- C) Ana sınıflarında din eğitimi verilmesi
- D) Yazılı ve görsel malzemelerin yetersizliği
- E) İhtiyaç duymuyorum

29. Bugüne kadar çocuğunuzun dini duygu ve düşünceleriyle ilgili olarak unutamadığınız bir söz veya davranışını anlatabilir misiniz?

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

AKDENİZ Sabri : Eğitim Sosyolojisi, MÜİFV :Yay., İstanbul, 1994.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi : Yavrularımıza Din Dersi, Nur Yay., Ankara, ts.

ALTIKARDEŞ, İsmet : Din ve Sosyal Bütünleşme, Rağbet Yay., İstanbul, 2004.

ARMANER, Neda : İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi, MEB Yay., İstanbul, 1967.

ASIMGİL, Sevim : Benim Müslüman Yavrum, Timaş Yay., İstanbul, 1992.

ASLANTÜRK, Zeki : Araştırma Metot ve Teknikleri, Çamlıca Yay., İstanbul, 2001.

AY, Mehmet Emin : Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza, Nil Yay., İzmir, 1994.

_____ : Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, Timaş Yay., 7. bs., İstanbul, 1998.

_____ : Çocuk ve Peygamber, Timaş Yay., İstanbul, 2006.

- AYDIN, Mehmet Zeki : Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi, DEM Yay., İstanbul 2005.
- AYHAN, Halis : Din Eğitimi ve Öğretimi, DİB Yay., Ankara, 1985.
- _____ : Eğitim Bilimine Giriş, Şule Yay., İstanbul, 1995.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem : Eğitim Psikolojisi, Aydan Web Tesisleri, Ankara, 1998.
- BAYRAKLI Bayraktar : İslam'da Eğitim, Dergah Yay., İstanbul, 1980.
- _____ : Kadın Sevgi ve Temel Haklar, İşaret Yay., İstanbul, 2000.
- BİLGİLİ, Fatih Menderes : Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler, Beyan Yay., İstanbul, 2005.
- BİLGİN, Beyza : Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yay., Ankara, 2001.
- _____ : İslam ve Çocuk, DİB Yay., Ankara, 2004.
- BİLGİN, Beyza- SELÇUK, Mualla : Din Öğretimi, Gün Yay., Ankara, 2000.
- BOLAY, Süleyman- TÜRKÖNE, Mümtazer : Din Eğitimi Raporu, Ankara Merkez İmam Hatip Lisesi Öğrencileri ve Mezunları Vakfı, , TDV Yay., Ankara, 1995.
- BOVET, Pierre : Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, çev., Selahattin ODABAŞ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958.
- BUHARİ, Muhammed b. İsmail : Sahihu'l Buhârî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

- CANAN, İbrahim : Resulullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi, TÜRDAV, İstanbul, 1998.
- CEBECİ, Suat : Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim, İz Yay., İstanbul, 2003.
- CELKAN, Hikmet Yıldırım : Ziya Gökalp'ın Eğitim Sosyolojisi, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay., İstanbul, 1989.
- CERTEL, Hüseyin : Din Psikolojisi, Andaç Yay, Ankara, 2003.
- CÜCELOĞLU, Doğan : Yetişkin Çocuklar, Sistem Yay., İstanbul, 1994.
- DEMİR, Bekir : Peygamberimiz Efendimizin Çocuklara Davranışları, Adım Yay., İstanbul, 1999.
- DODURGALI Abdurrahman : Ailede Çocuğun Din Eğitimi, MÜİFV Yay., İstanbul, 1998.
- _____ : Eğitim Sosyolojisi, MÜİFV Yay., İstanbul, 1995.
- DODSON, Fitzhugh : Çocuk Eğitimi El Kitabı, Ailem Yay., İstanbul, 2007.
- _____ : Çocuk Yaşken Eğilir, Çev: Seçkin Selvi, Özgür Yay., 6. bs., İstanbul, 2000.
- EBU DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as : Sünenu Ebî Dâvûd, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

- EBU GUDDE, Abdülfettah : Bir Eğitimci Olarak Hz Muhammed ve Öğretim Metotları, çev. Enbiya YILDIRIM, Yasin Yay., İstanbul, 2001.
- ERDİL, Kemalettin : Aile Okulu, TDV Yay., Ankara, 1991.
- ERGÜN, Mustafa : Bilimsel Araştırmalarda Bilgisayarla İstatistik Uygulamaları, Ankara 1995.
- EVLİYAOĞLU, Gökhan : Çocuk ve Dua, TDV Yay., Ankara, 1996.
- FİDAN, Nurettin- ERDEN, Münire : Eğitime Giriş, Meteksan, A.Ş., Ankara, 1993.
- GANDER, Mary J. - GARDINER, Harry W.: Çocuk ve Ergen Gelişimi, çev. A. Dönmez- N. Çelen- B. Onur, Ankara 1993
- GAZALİ, Ebu Hamid Muhammed : Kimyayı Saadet, çev. Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul, 1973.
- HÖKELEKLİ, Hayati : Din Psikolojisi, TDV Yay., Ankara, 1993.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid : Sünenu İbn-i Mâce, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- JERSILD, Arthur : Çocuk Psikolojisi, çev. Gülseren Günçe, Ankara, 1987.
- KAPTAN, Saim : Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistikî Yöntemler, Rehber Yay., Ankara, ty.
- KARASAR, Niyazi : Bilimsel Araştırma Yöntemi, Hacettepe Taş Yay., Ankara, 1982.
- KARATAŞ, Birgül : Araştırma Teknikleri, İstanbul, 1984.

- KONUK, Yurdağül : Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi, TDV, Ankara, 1994.
- MARSHALL, Eric- HAMPLE, Stuart: Çocuklardan Tanrıya Mektuplar, Sarmal Yay., İstanbul, 1992.
- MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi : Kişilik ve Din, DEM Yay., İstanbul, 2004.
- MONTESORI, Maria : Çocuk Eğitimi, çev. G. Yücel, Özgür Yay., İstanbul, 1992.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb : Sünenü'n- Nesâî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992,
- OKTAY, Ayla : Yaşamın Sihirli Yılları Okul Öncesi Dönem, Epsilon Yay., 5. bs., İstanbul, 2004.
- ÖCAL, Mustafa : Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, TDV, 2. bs, Ankara, 1991.
- ÖZBAYDAR, Belma : Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, 1970.
- ÖZBEK, Abdullah : Bir Eğitimci Olarak Hz Muhammed, Esra Yay., İstanbul, 1997.
- ÖZERİ, Zeynep Nezahat : Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi, DEM Yay., İstanbul, 2004.
- ÖZYILMAZ, Ömer : “Çocukluk ve Gençlik Çağında İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri”, Pınar Yay., İstanbul, 2003
- PARLADIR, Selahaddin : Din Eğitimi Bilimine Giriş, İzmir, 1996.

- PAZARLI, Osman : Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metotlar, İrfan Yay., İstanbul, 1967.
- _____ : Din Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- PEKER, Hüseyin : Din Psikolojisi, Sönmez Matbaa ve Yay., 3.bs., Samsun 1993.
- RUSSEL, Bertrand : Terbiyeye Dair, çev. Hamit Dereli, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964.
- SAĞLAM, İsmail : Çocuk ve İbadet, Düşünce Kitabevi Yay., İstanbul, 2003.
- SALZMAN, C.G. :Çocuğunuzu Kötü Eğitimcinin Yolları, Çev. Gönül Utku, Ali Çankırlı, Timaş Yay., İstanbul 2005.
- SAYGILI Sefa : Bedenen ve Ruhun Sağlıklı Çocuk Yetiştirmek, Hayat Yay., İstanbul, 2006.
- SELÇUK, Mualla : Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, TDV, Ankara, 1991.
- STEKEL, Wilhelm : Bir Anneye Mektuplar, Hayat Yay., İstanbul, 2006.
- USLU, Mustafa : Anne Baba Eğitimi, Elit Yay., İstanbul 2005.
- VAKKASOĞLU, Vehbi : Allah'ı Nasıl Anlamalı ve Çocuklarımıza Nasıl Anlatmalı, Sevgi Yay., İstanbul, 2006.

- VAROL, Ramazan : Anne Baba ve Eğitimciler Olarak Çocuklarımıza Neyi Ne Zaman ve Nasıl Öğretelim, Bilge Yay., İstanbul, 2005.
- YAVUZ, Kerim : Çocuk ve Din, Çocuk Vakfı Yay., İstanbul, 1994.
- _____ : Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, DİB Yay., Ankara 1983.
- _____ : Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, DİB Yay., Ankara, 1983.
- YAVUZER, Haluk : Ana Baba Çocuk, Remzi kitabevi, İstanbul, 2007.
- _____ : Çocuğunuzun İlk 6 Yılı, Remzi Kitabevi, 21. bs., İstanbul, 2006.
- _____ : Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, 28. bs., İstanbul, 2005.
- YAZIR, M. Hamdi : Hak Dini Kur'an Dili, Eser Yay., c.6, İstanbul, ty.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay : Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yay., İstanbul, 2006.

b. Makaleler/Bildiriler

- AKDENİZ, Sabri : “Çocuklarımızı Dine Alıştırmak”, Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi, Tartışmalı İlimi Toplantı, , İslam Medeniyet Vakfı, İstanbul, 1993, s.1-4.
- ALTINTAŞ, Hayrani :“Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981, s. 258–270.
- AYDIN, Ali Rıza “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi”,On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.8, Samsun, 1996, s. 211–219.
- BEDERŞEN, Rahime : “Ailede Anne ve Baba Rollerini”, Diyanet Aylık Dergi, Yıl:2007, S. 195, s.39-41.
- BİLGİN, Beyza : “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”, Din Öğretimi Dergisi, S. 7, Ankara, 1986, s. 12-19.
- _____ : “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar”, Din Öğretimi Dergisi, S. 8-9, Ankara, 1986, s. 21-30.
- CLARK, W. H., :“Çocukluk Dönemi Dini”, çev., Neda Armaner, AÜİF Dergisi, c. XXIV. Ankara, 1981, s.175-185.

- ÇAMDİBİ, Mahmut H. : “Aile İçi İlişkiler ve Aile Rehberliği”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S.6, İstanbul, 1999, s.131-138.
- ÇEVİKOĞLU, Nurten “İslam’a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri”, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s.171-186.
- DAVASLIGİL, Ümit : “Bebeklik Dönemi (0–2 Yaş)”, Remzi Kitapevi, 4. bs., İstanbul, 1993, s. 9-34.
- ETÖZ, Abdülkadir :“Çocuklarda ve Gençlerde İnanç ve İbadet İhtiyacı”, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Çalışma Toplantısı I, DEM Yay, İstanbul, 2004, s. 355–370.
- GÜNAY, Ünver : “Türkiye’de Dini Sosyalleşme”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981, s. 192–199.
- KILAVUZ, Mehmet Akif : “Çocukluk Döneminde Dini Sorular”, UÜİFD, S.7, Cilt.7, Yıl:7, 1998, s. 379-382.
- KOÇ, Ahmet : “Okul Öncesi Dönemde Ailede Din Eğitimi”, Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu, (Rize, 30 Eylül – 2 Ekim 2005), s. 1-12.
- OKTAY, Ayla : “ Okul Öncesi Dönem (3–6 yaş)”, Ana Baba Okulu, Remzi Kitabevi, 4. bs., Ankara, 1993, s. 35-46.

- ÖZBEK, Abdullah : “Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi”, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 47-64.
- ÖZTÜRK, Mualla :”Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı”,Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981, s. 206–210.
- ÖZDEMİR, Şuayip : “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S.9, İstanbul, 2002, s.113-128.
- ROZAN, Norma : “Çalışan Anne ve Çocuğu”, Ana Baba Okulu, Remzi Kitapevi, 4. bs., Ankara, 1993, s. 225-239.
- SANDIKÇI, Kemal : “İslam’da Ailenin Önemi”, İslam’da İnsan Modeli ve Hz Peygamber Örneği, TDV Yay., Ankara, 1995, s. 155–165.
- SAVİ, Saime İnal : “Ailede Din Eğitimi”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, AİV Yay., Ankara, 1981, s. 252-257.
- ŞİMŞEK, Eyüp : “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”, Din Bilimleri Araştırma Dergisi, S. 1, 2004, s.207-220.
- TAVUKÇUOĞLU, Mustafa :”Okul Öncesi Çocuğun Din Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, SÜİFD, S.14, Konya, 2002, s.51-63.
- VERGOTE, Antoine : “Çocuklukta Din”, AÜİFD, c. 22, çev: Erdoğan Fırat, Ankara, 1978, s. 315-329.

- YAVUZER, Haluk : “Yaygın Ana Baba Tutumları”, Ana Baba Okulu, Remzi Kitabevi, 4. bs., İstanbul, 1993, s.111-127.
- YEMENCİ, Ahmet : “Okul Öncesi Dönemden Gençlik Dönemine Gelişim Aşamaları ve Din Eğitimi”, Eğitime Bakış, Yıl:1, S. 4, Ekim Kasım Aralık Ankara, 2005, s.19-21.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Rize’de doğdu. 1988’de ilkokulu, 1996’da liseyi bitirdi. 1998 yılında öğrenimine başladığı Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2002 yılında mezun oldu. 2005 yılında Kur’an Kursu Öğreticisi olarak Rize’de göreve başladı ve halen aynı yerde görevine devam etmektedir.